

קו חכמת התורה

תגובה והשגות

על המאמרים "סיכומים והערות בקו התאריך"
שנתפרסמו ב"אור ישראל" מונסי בגליון נ"ח [טבת תש"ע]
(ובגליון ס"ג, תשרי תשע"ב, ובכמה גליונות נוספים)
ועל המאמר "משפט לקו"
שנתפרסם בקובץ "תבונות" - ניסן תשע"ח
אחרי בירור מקיף ומעמיק של הנושא בגמ',
בראשונים ובאחרונים ובפוסקים,
[ומתייחס גם להיבטים ההיסטוריים והגיאוגרפיים וכו']

**נכתב על דעת תלמידי חכמים חשובים,
ונבדק בדקדוק רב ע"י כמה ת"ח הבקיאים
בנושא זה על כל צדדיו.**

שנת התש"פ

הכתובת לתגובות

KAVCHOCHMATHATORA@GMAIL.COM

תוכן הענינים

א	פתיחה.....
א.	על הקושיא משפת הים האוקינוס במערב.....ח
ב	על "טעות" הרז"ה במדידת המרחק שבין בבל לא"י.....י
ג.	על הטענה שהרמב"ם סמך על המקובל אצל התוכנים.....יא
ד.	על ההשוואה בין חכמת התכונה ל"חכמת" הגיאוגרפי, ובירור שהרמב"ם פסק למסקנא כרז"ה בכל פרטי סוגיא זו.....יב
ה.	על הטענה הבדויי שסין לא היתה ידועה בזמן הראשונים.....יח
ו.	הביאור הנכון והבהיר בדברי רז"ה.....כ
ז.	דברי רז"ה הברורים.....כא
ח.	השיבוש לתלות הטעויות של החוקרים בענין זה על רבותינו הראשונים.....כא
ט.	דרך זו, לתלות טעויות על גדולי התורה - דרכם של מסכילי ורשא תרל"ו, שהרבו להרשיע.....כב
י.	טעותו היסודית של הכותב בהחלטה שקו התאריך קו ישר מצפון לדרום.....כג
י"א.	בנה דבריו אלו (שקו התאריך ישר מצפון לדרום) על היסוד עולם (והראב"ח) שטעו, כמבואר בספר נחמד ונעים [לתלמיד המהרש"ל ומהר"ל מפראג], והם, היסו"ע וראב"ח, נמשכו בזה אחרי החוקרים הנכרים הטועים.....כד
י"ב.	בירור טעויות ראב"ח בצורת העולם.....כו
י"ג.	הכללת הרז"ה והכוזרי בכלל ה"קדמונים" עליהם דבר הנחמד ונעים - טעות.....כט
י"ד.	דברי הרמב"ם הברורים שיש ישוב בחצי הכדור התחתון.....ל

קו חכמת התורה

- ט"ו. הפירוש הנכון בדברי הזוהר הק'..... לב
- ט"ז. בירור דברי הערוך לנר..... לג
- י"ז. הנסיון למצוא בדברי רמב"ן הסכמה לביאור ראב"ח בסוגיא, ובירור שרמב"ן הסכים עם הרז"ה..... לד
- י"ח. הביאור הנכון בדברי התשב"ץ לאחר קריאת כל דבריו בדקדוק ושימת לב..... לו
- י"ט. הביאור הנכון בדעת הרז"ה לאחר דקדוק כל דבריו..... מד
- כ. סיקול המעקשות שכתב בדברי הראב"ד..... מט
- כ"א. בירור דברי הכוזרי אחר קריאה בשימת לב..... נב
- כ"ב. על המאמץ להוציא את דברי הריטב"א והר"ן ממשמעותם הפשוטה..... נד
- כ"ג. הבהרת דברי הרז"ה מדברים חמורים ושגויים..... נז
- כ"ד. בדברי הבל חמורים שנכתבו במאמרים אלו על חז"ל שח"ו טעו שסוף העולם בהודו..... נח
- כ"ה. בשגגות מוזרות שכתב על דעת גדולי חכמי ישראל בענין "סוף העולם"..... נט
- כ"ו. הבנת דברי החזו"א שאין היום משתנה באמצע היבשה..... סא
- כ"ז. פירוש כמה מדברי החזו"א בקו התאריך..... סב
- כ"ח. הבהרת דברי החזו"א מפירוש מעוות בנושא זה..... סה
- כ"ט. לפרש עוד מדברי החזו"א בענין..... סז
- ל. נסיונות נוספים ליחס לראשונים טעויות משום אי ידיעת ה"מדע"..... סח
- ל"א. בהבנת המושגים "טבור הארץ", ו"סימנא בעלמא" ו"אוקיינוס" ו"ישוב העליון"..... עא

- ל"ב.** בדברי הבל, חמורים מאד, לתלות דברי רבותינו הראשונים, והגמ', בטעויות שקורא להן "שדברו לפי מושגיהם המוטעים", דברים הקרובים להיות דברי מינות..... **עד**
- ל"ג.** על העתקת דברי היסוד"ע המוטעים (שכבר נדחו על ידי הרב נחמד ונעים)..... **עה**
- ל"ד.** על שגגות פשוטות בדברי הראשונים..... **עז**
- ל"ה.** בדברים חמורים, שאינם נכונים, שכתב בדברי הזהר הק' ובדברי החזו"א בענין ישוב התחתון, ועוד..... **עח**
- ל"ו.** ליקוט קשיות של גבבא שגיבב בסוגיא..... **פא**
- ל"ז.** קשיא וגבביא המרבים הבל - על דברי החזו"א..... **פג**
- ל"ח.** קו התאריך לא נפסק ע"י הראשונים, ובלשונות החזו"א בזה..... **פד**
- ל"ט.** על ה"סתירות" שמצא בדברי החזו"א, שכולן בנין נערים..... **פו**
- מ.** הבהרת עוד מדברי חזו"א בסוגיא..... **פט**
- מ"א.** עוד בדברים אלו..... **צב**
- מ"ב.** ביאור דברי חזו"א בקו התאריך, סברא קמא דידיה, ומציעתא, ומסקנא..... **צד**
- מ"ג.** לפרש לשונות החזו"א בסוגיא..... **צז**
- מ"ד.** לבאר תוכן כמה מדברי החזו"א בסוגיא..... **צט**
- מ"ה.** הכותב מפרש דברי הרז"ה באופן מוקשה מאד, ותמיהות בדבריו..... **קא**
- מ"ו.** מדברי רבנו עקיבא איגר זללה"ה על הדרך הראוי' בלימוד דברי הגמרא והראשונים..... **קב**
- מ"ז.** מדברי הריעב"ץ על הדרך הראוי' לתלמיד לברר סוגיא שמתקשה בה התלמיד קושיות גדולות..... **קג**

קו חכמת התורה

ו

- מ"ח.** כיון שהכותב חוזר על טענותיו - נתחייבתי לחזור על דחיית דבריו..... **קד**
- מ"ט.** המצאות מוזרות ובדויות, ש"מומחה" במדע ות"ח זוטא, עדיף על גדול בדורו - אם יחסר לו, לדעת ה"מומחה", בידיעת המדעים..... **קח**
- נ.** בעקבות מושגיו המוטעים נגרר הכותב לדברים חסרי הגיון, מהופכים..... **קי**
- נ"א.** הסתערות אחרונה דהכותב על דעת הרז"ה - ונפילה בדברים מוזרים..... **קיב**
- נ"ב.** קושיא בדברי רז"ה - ותירוצה..... **קיד**
- נ"ג.** מסקנות מוזרות מגישה מעוקלת..... **קטו**
- נ"ד.** ראוי לנו, כולנו, לשמוח על שהועמדו דברי ראשונים ואחרונים, וגדולי הדורות, בקרן אורה, באור הישר, והוא קו חכמת התורה, קו האמת..... **קיח**

קו חכמת התורה

פתיחה

בתקופה האחרונה נתפרסמו שני מאמרים ממחבר אחד שליט"א בנושא קו התאריך, (באור ישראל מונסי נ"ח, טבת תש"ע, בשם "סיכומים והערות לקו התאריך", ועוד שם בגליון ס"ג- תשרי תשע"ב, ושם גם תגובות והוספות בכמה גליונות, ובקובץ תבונות ניסן ע"ח בשם "משפט לקו") ותוכנם שהרז"ה והכוזרי סמכו על המקובל בזמנם על הגיאוגרפים, כמו שסמך עליהם (לדעתו) הרמב"ם, ועוד, ולכן טעו בקביעת קו התאריך, והחזו"א "מתאמץ" ליישב דבריהם ולהתאימם למציאות, דהיינו למפות המקובלות היום, בלא הצלחה מרובה, ומשום כך כתב בעל המאמר לחלוק על דבריהם של הראשונים, הרז"ה והכוזרי, ולבטל את דברי החזו"א - כיושב על כס המשפט לקו שקבע החזו"א, ולקבוע את קו התאריך כקו ישר היורד מקצה אלסקה דרומה (בסמוך לקו התאריך הבין לאומי).

ואחרי העיון ראיתי שהדברים, כולם, בלא עיון ובלא השגחה, והרבה פעמים - הם באים מהבנה שגויה, רחוקה מן האמת, וגם רבות בהם הטעויות וההעלמות בתורה, בחכמה ובמדע, והם שקועים במום שחפץ לפסול בו את גדולי העולם - בסמיכה על דברי החוקרים הטועים וגרוריהם, ומתוך כך כתובים שם דברים מרחיקי לכת בטפילת טעויות על גדולי הראשונים והאחרונים, וכל זה במקום לחפש את האמת העמוקה הטמונה בדברי רבותינו בעיון התורה כראוי. והגיעו הדברים בסופם לדברים שאסור לאמרם. וכיון שהוא מפרסם את דברי ההבל אלו, חוזר ופרסם, - נתחייבתי לפרש הדברים. ואקדים:

הכותב ניגש לסוגיא מתוך נקודת מבטו, שאותה שטח במכתבו לרב יצחק גולדשטיין שליט"א, שנדפס בספרו "השבת בכל מושבותיכם", ומיציתי את עיקריה בעשרת הנקודות להלן:

א. הראשונים הסתמכו על הגיאוגרפים שבזמנם, כי לא היה להם דבר אחר לסמוך עליו, והם, הגיאוגרפים, טעו, שידיעותיהם היו מוגבלות מאד בעת

ההיא, וחכמי ישראל שהלכו אחריהם כסומים בארובה, טעו בפסקיהם בנדון זה - שנצרך לידיעת הגיאוגרפיה.

ב. וכתב שגם החזו"א כותב שהרז"ה והראשונים התבססו על הידוע והמקובל בזמנם, ועפ"ז פירשו את הסוגיא, ולדעת הכותב - הידוע והמקובל בזמנם - היינו דיעות הגיאוגרפים.

ג. ויש לכותב ראיות: הנה הרז"ה מדבר על קצה המערב שהוא על שפת ים האוקינוס, וזה בודאי נלקח מן הגיאוגרפים, וטעות בידו של הרז"ה, ששפת ים אוקינוס בקצה המערב של יבשת אירופה איננה במרחק צ' מעלות מירושלים.

ד. והרז"ה גם כותב שמרחק ירושלים מבבל הוא פחות משתי שעות, ומפרש שזה נלקח מאנשי המחקר, והיינו הגיאוגרפים - והם טעו, שהמרחק הרבה פחות, והרז"ה "כשל" אחריהם. ועוד "טעה" הרז"ה במש"כ שמלכות בבל שלטה במזרח עד קצה צין בזמן שבור המלך, שהיה בזמן האמוראים, והנה מלכות בבל כבר בטלה בזמן האמוראים, ושבור מלכא היה מלך פרס, ולא מלך בבל, ומלכותו הגיעה רק עד הודו.

ה. ובכל זה, (א, ב.) נסמך הכותב על כך שהרמב"ם כותב שהוא סומך על התוכנים בענין קדוש החודש וחשבונות הלבנה, אע"פ שהם נכרים, כיון ש.... - (עיין לקמן, בהקדמה, סעיף ה' - השני).

ו. והרמב"ם גם כותב, בעצמו, שמרחק ירושלים למערב מאמצע הישוב הוא כ"ד מעלות, והנה סמך על התוכנים - הגיאוגרפים, שמרחק זה נלקח מהם.

ז. וגם האבן עזרא טעה במה שכתב שמרחק אנגלי' מירושלים ארבע שעות, וזה כמעט כפול מהנמדד היום.

ח. ועוד - על פי המפות קו קצה הארץ הוא קו ישר, וא"כ הסומך עליהם, - צריך להיות קו התאריך, שלדברי הראשונים הוא בקצה הארץ - קו ישר, פחות או יותר, מצפון לדרום.

ט. ועוד - הגאוגרפים חשבו שהעולם הוא ק"פ מעלות יבשה - וק"פ מעלות ים, וא"כ אין ישוב תחתון כלל.

י. ועוד - קצה המזרח היה מציאות פשוטה אצל הראשונים - לך לשם בעצמך ותראה! זה לא היה "לומדות" ע"פ כל מיני חשבונות, ולא איזה קו מלאכותי, אלא הם חשבו, (בטעות) שבמציאות חוף המזרח, הקו הישר שבמפות, הוא תשעים מעלות מירושלים.

כל זה על פי נקודת מבטו של הכותב. - ואין בכל זה אמת, כלל וכלל.

(התגובה לנקודה א' - אחרי התגובה לנקודה י')

ב. דברי החזו"א שהביא - שהרז"ה והראשונים הסתמכו על הידוע להם - כוונת החזו"א היתה להידוע ומקובל לחכמי התורה, שקבלו כן איש מפי איש, ממשה, מסיני, וכולם, אף אלו שלא פירשו את הסוגיא כרז"ה, כהראב"ד, [ואף אלה שלא הזכירו כלל את הגיאוגרפים ואת מה **שלדעת הכותב** ידעו **מפיהם**, כהכוזרי], ידעו שקצה המזרח הוא צ' מעלות מירושלים.

ג. והרז"ה כתב על שפת האוקינוס - ולא על שפת הים, ובמילה **אוקינוס** היתה כוונת הרז"ה לים שלתוכו אין אדם נכנס, כמו שכתב ראב"ח בספר העבור בתחילת שער א' מהמאמר הראשון, שזה הים הסוער, שכל הספינות שנכנסו לתוכו אבדו. והכותב נסמך על המשמעות של המילה **אוקינוס כיום**, שהיא למקווי המים הגדולים, אבל בלשון ראב"ח, כאמור, מוכח שבזמנם של הראשונים היתה למילה זו משמעות נוספת, אחרת, והיא - הימים הסוערים שלתוכם אין אדם נכנס.

ובראב"ח מבואר עוד, בשער החמישי שם, שלצד מערב אפשר להלך אחרי תום ק"פ **המעלות** של היבשה (עיין בריש ספרו שם), ולהלך תחת הארץ - להתקרב לקצה המזרח - בחצי התחתון של כדור הארץ, וזה בודאי בים, שהרי הקדים שחצי הכדור יבשה וחציו ים, והם שוים בשטחם, ומבואר שלצד מזרח היה רק מרחק קטן שיכלו לשוט בו לעומק הים, ולצד מערב לא היה הגבול קרוב, כי למערב לא הים הקרוב הולך וסוער כל כך, אבל ליבשת אמריקה לא הגיעו, כי בעומק הים שוב היו סערות הים לאדם חומה, האומרת לו עד פה תבא, ולא יותר.

וזה פירוש דברי רז"ה כפשוטם: שבקצה מזרח נמצא **האוקינוס** סמוך לחוף הים, תשעים מעלות בדיוק, [או כשמונים ושבע מעלות, לסברא קמא דהחזו"א, ועיין לקמן ס' מ"א] מירושלים, ולמערב שפת **האוקינוס** נמצא הרחק בתוך הים, תשעים מעלות מירושלים למערב, והמים הסוערים גבלו את ק"פ המעלות, כדברי רז"ה. והרי כתב ששם נמצא שפת **ים** אוקינוס, לדקדק שאין זה ים סתם, אלא ים מיוחד, הנקרא אוקינוס, ושפת הים אינו בדווקא חוף, יבשה שליד הים, אלא קצה האוקינוס.

וזה נלמד מהכתוב במקרא, ביחזקאל, ובמשנה, שירושלים טבור הארץ, פשוטו כמשמעו, ונמסר לחכמי ישראל מאלקי ישראל, בורא העולם. וכיון שקו

ה 90 מעלות ים היה גבול הארץ, עלה בפשטות שהקו הוא ישר מצפון לדרום - אבל רק בים, עד היבשה, שהיבשה לא נתחמה בגבול זה, ותחילת המזרח הוא הגבול, ולכן סיביר ואוסטרליה מרחיבות את הגבול למזרח, וככל דברי החזון איש בזה, שהארץ שניתנה לבני אדם, טבורה בירושלים, ומשתרעת צ' מעלות לימינה ולשמאלה, וזה כל חמשת אלפים ור"נ שנה מבריאת העולם, עד שגזרה חכמתו, ית"ש, ליתן לאדם גם את חציו השני של הכדור, שמאז רבו הנוסעים בימים שחצו את הימים הגדולים, ואת חומות המים - האוקיינוסים, ובטלה האימה אשר הטילו המים הסוערים על יורדי הים באניות. ומאז קורא לחצי הכדור העליון - הישוב העליון, להבדילו ממה ניתן לאדם זה מקרוב, שהוא הישוב התחתון.

ד. ומה שכתב שהרז"ה טעה במרחק בבל מירושלים - זו טענה מוזרה, כיון שהכותב עצמו, שכתב טענה זו במאמרו הראשון (באור ישראל מונסי) - דחה אותה שם בסמוך, וכתב שאולי אנשי המחקר התכוונו לקצה ארץ בבל המערבי, ומשם באמת המרחק לירושלים הוא כשתי שעות. ולפי זה ניאליץ לומר שהרז"ה לא שמע מהסבר זה, ולא זכה להיות נידון לכף זכות - הפשוט - הזה, ולכן נשאר על אבן הטועים.

ושבור מלכא - מלך פרס - מלך על בבל, ובבבל נקראה מלכותו על שם בבל, ושלט עד קצה מזרח - הידוע, ולכן כשדברו חז"ל על קצה המזרח ממש יכלו לכנותו לדידן - לאפוקי מבני ארץ ישראל שהיו קרובים לצד המערבי, ביחס לבבל עכ"פ, ובזה נתפרש היטב לשון לדידן - שרמזוהו חז"ל בסוד העבור, ואין דקדוק ההיסטוריה הגיאוגרפית, או הגיאוגרפי' ההיסטורית, עיקר פה, אלא שימוש הלשון. ודקדוק זה הוא מדקדוקי עניות, ואין עניות במקום עשירות הדעת.

ה. ומה שכתב שהרמב"ם סמך על התוכנים וחשוביהם במהלך הלבנה בעיני קדוש החודש - ביאר הרמב"ם טעמו באר היטב בפ"ז מקדוש החדש הכ"ד: מאחר שכל הדברים האלה בראיות ברורות הם, שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהן, וכו', שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהן דופי - אין סומכין על האיש שאמרו, אלא על הראי' שנתגלתה והטעם שנודע". ואין צריך בינה יתירה להבדיל בין חכמת התכונה, שעליה דבר הרמב"ם, ל"חכמת" הגיאוגרפי', שכל הנודע אז ממנה היה רק מיעוטו-הקטן-בדוק, והשאר השערות, ונחלקו הגיאוגרפים זה עם זה, וכל הדברים שאמרו אז נדחו במשך הזמן. ומה טעם יש להשוות בין זו לזו?

וה"מפות" יוכיחו שאי אפשר לסמוך עליהן, שהנה פתולמאוס מצא - במדידה (!) שבמרחק 115 מעלות (!) מירושלים למזרח יש יבשה (!) לרוחב **כל העולם**, מצפון לדרום, עד הגשר היבשתי המדומיין שבין קצה מזרח אסי' לקצה אפריקה, וגם **מדד** כששים מעלות מירושלים לקצה אירופה במערב, ואל אידריזי כבר מצא רק כשמונים מעלות מא"י לקצה צין, וגם אצלו היה סין לרוחב כל העולם, מצפון לדרום, אבל היו לו כשבעים מעלות מא"י לקצה אירופה במערב, ועל הגשר היבשתי בין אפריקה לסין ידע (!) לצייר אפילו את הנהרות הזורמים שם ונשפכים לאוקינוס ההודי, ואצל ליארדו כבר צמח המערב מא"י לקצה אירופה לתשעים מעלות, ועדיין כל רוחב ארץ צין היה יבשה מקצה הצפון ועד דרומה מקו המשווה. סוף דבר, מציירי ה"מפות" האלו שרטטו את השערותיהם, ואע"פ שהיו בהם גם מעט דברים קרובים לאמת, שנלקטו משמועה רחוקה או קרובה, לא היה בהם כדי **לסמוך** עליהם כלל וכלל.

ונתקיים כאן אותי עזבו מקור מים חיים, וחצבו להם בורות נשברים אשר לא יכילו המים.

[והסברא הנראית, שהרמב"ם שכתב שירושלים כ"ד מעלות למערב **מאמצע הישוב** - זה היה ע"פ מודדים דווקנים, שמדדו את השטח מקצה צין ועד קצה אירופה, והוא לערך קל"ב מעלות, ואמצעיתו, ס"ו מעלות מכאן ומכאן, הוא לערך כ"ד מעלות למזרח ירושלים, ואח"כ שמעו חכמי הגויים מתורת ישראל שטבור הארץ יש לו תשעים מעלות למזרח ולמערב, והלבישו את הידיעה הזו על מדידתם, ומעתה מציירי המפות חפשו להם מוצא, זה משך את קצה אירופה להרחיקו מירושלים, ולקרבו לצ' מעלות מאמצע הישוב, וזה משך את קצה צין להרחיקו צ' מעלות מאמצע הישוב - שטעו בו שהוא טבור הארץ, ויצאו עגלים רבים, ותשת עדת הבעירים, הגיאוגרפים ה"חכמים", ושעירים ירקדו שם. ועל כל זה - לדעת הכותב - ודאי וברור שסמכו גדולי הדורות...]

אבל הרמב"ם לא דבר על טבור הארץ, ולא כתב שיש שם צ' מעלות למזרח ולמערב. ורק אותם מחכמי ישראל שנמשכו אחרי דברים כוזבים אלו, כתבו כן, ורובם נמשכו אחרי פתולמאוס, ומהם הראב"ח והיסוד עולם, (שבנה עליהם הרבה בנינים ויסודות גדולים, ונמצא כוזב בכל דבריו, כמו שכתב עליו הנחמד ונעים), ובודאי אין דבריהם עיקר.

והפטיש התפוצץ, והסדן נחלק לפירורים הרבה, וסנפירינון, תורה שלימה שלנו, לא זזה ממקומה.

ו. ובמש"כ כבר נתבאר שמה שכתב שם שהרמב"ם סמך על התוכנים - הגיאוגרפים-בדבריו שירושלים כ"ד מעלות למזרח טבור הארץ אינו נכון. אבל אפילו לפי מחשבתו של הכותב, שלא חילק בין טבור הארץ ואמצע הישוב (ולא שת לבו לכך שהרמב"ם דקדק בלשונו לקרוא לנקודה זו אמצע הישוב, ושינה ממה שכתב בהמשך ההלכה אמצע הארץ, עיי"ש) - כבר השיב החזו"א על טענה זו, שלא סמך הרמב"ם על התוכנים, אלא השתמש בנקודה שקבעו לסמן מרחקים על הארץ, ודומה הדבר למשתמש במפות דהיום, וכותב, למשל שירושלים היא 34° למזרח, שאינו מודה בכך שקו התאריך הבינלאומי יש בו איזושהו ממש.

והיה ראוי לכותב שיתן לבו לתוכן דברי מרן החזו"א.

ז. והאבן עזרא שכתב על המרחק בין אנגליה וירושלים - אף הוא לא סמך על זה, אלא כתב כן כסיפור דברים בעלמא, וכאלה יש הרבה שחכמים השתמשו בדברי החוקרים, ולא בדקו אחריהם, כיון שחשיבות הדברים לא הצריכה בדיקה ודקדוק בפרטים. אבל לסמוך לדינא, בדאורייתא, בחמורי חמורות, על דברים שלא הוכחה אמיתתם - לא יעלה על הדעת, ולא היה צריך לעלות על הדעת.

ח. וקו התאריך הוא קו ישר לרוחב כל העולם מצפון לדרום - למי שסמך על ה"מפות", ועל ה"ידיעות" ה"בדוקות" של הגיאוגרפים ה"ידענים", אבל התורה ברורה, וקו התאריך מבואר היטב, בהנחות מדוקדקות, על פי המציאות הנכונה, מחכמי התורה, גדולי עולם, ראשונים - ואחרונים, והקו הוא קו 90 מעלות מירושלים בים, וביבשה - מתחילת המזרח מצטרף למערב, שתחילת המזרח הוא גורם הדין, (ואינו מדין גרירה, אלא מדין תחילת המזרח).

ט. והגיאוגרפים אכן טעו בחשבם שיש ק"פ מעלות ביבשה (ולא ממדידה בא להם מספר זה, כמשנ"ת), ושגו בחשבם שחצי העולם יבשה וחציו ים. (ושגה הראב"ח בביאור המקראות, כמש"כ עליו הראב"ד שהם מסבבים את המקראות ואת ההלכה לדבריהם כאשר לא כן), ושגו בחשבם שאין שם, בחצי הכדור התחתון, ישוב כלל, ואין יבשה שם כלל, שאינו אלא משכן לדגים.

אבל גדולי התורה ידעו שיש שם, בחצי הכדור התחתון, (עכ"פ) אפשרות ישוב, ובודאי שאפשר להגיע לשם במאמץ, ולכן שייך לדבר על יושבי קצה המזרח כשהכוונה לאלו הדברים בצדו המזרחי, (ואביא בס"ד ראיות מדברי הרמב"ם והאבן עזרא לזה, ודברי הרז"ה והכוזרי מבוארים שיש דרים מעבר לקו תחילת היום).

ובזה נבדלו החוקרים מחכמי ישראל, שהם טעו שקצה המזרח הוא קצה העולם, וחכמי ישראל ידעו שזה קצה השטח שניתן לאדם בששת ימי בראשית להשתמש בו, אבל לא שהצד השני שלול מישוב, ומאפשרות - מסוכנת - ליקרב אליו. ומעתה, עד שנת ה' אלפים ר"נ, שהיה רק חצי הכדור העליון מסור לאדם, לא כינוהו "הישוב העליון", משא"כ אחרי המסר גם החצי השני לאדם, כשפקח הקב"ה עיניהם של אנשים, ותמך בהם בנסיעתם מעבר לאוקינוס, נקרא החצי הישן - עליון, להבדילו מהחדש, התחתון.

י. ומה שכתב שקצה המזרח היה מציאות פשוטה אצל הראשונים, ומנעימת הדברים נשמע שחשב שהנה, בזה נדחו דברי החזו"א לגמרי - הוא פלא פלאים: הלא המגיע לקצה המזרח, בפלך הרביעי, כהנחיית הרז"ה, פוגש את המציאות הברורה - כהרז"ה, וכהחזו"א, לא נגרע מדבריהם דבר! אבל הכותב הסתבך בסברותיו ובדמיונו, שהרז"ה טעה, ונתכון ל... ול..., רחמנא ליצלן מדעתו, וסמך על הגיאוגרפים ששגו, ושגו, ושגו, וכו'. והאמת הפשוטה שהרז"ה כתב כהמציאות הפשוטה, והחזו"א בירר את פרטי הדינים לכל מקום כדת של תורה.

א. ונתברר שכל נקודת מבטו, כל נקודות מבטו של הכותב, שגויות, והם בגדר טעות גמורה, משוללת כל הגיון. וזה מלבד שהרעיון שגדולי התורה סמכו על הגיאוגרפים הוא רעיון הבל, שלא היה צריך להעלות כלל על הדעת, היכי סלקא דעתך שיקבעו הלכות, דיני תורה, על יסוד השערות מלאות טעויות? - הלא דברי הרמב"ם בסוף פי"ז מהלכות קדוש החדש ברורים, שאין סומכין הלכה אלא על מה שנתברר בלא שום ספק ובלא שום צד פקפוק, והם חובטים, הולמים כקורנס על ראשו של החפץ לומר כן.

ובמאמרי אראה בס"ד לדעת שיסודותיו - וכל פרטי דבריו, במכתבו הנ"ל ובכל מאמריו, אין בהם ממש כלל וכלל.¹

1. מאוחר יותר (בתגובתו למאמר הנגדי שכתב הרב אריאל בוקוולד שליט"א בקובץ תבונות ניסן תשע"ח) הפליג הכותב על כנפי דמיונו והשתמש בציור של "מכונת הזמן", והוא "מספר" על הרז"ה שהוציא מפה והראה את קו התאריך, והקורא, הנמשך אחרי הסיפור, נסחף: הנה, הרז"ה עצמו אמר כן. ואין זה אלא מילי דליצנותא, להכניס בפי הרז"ה, בלא שאלת דעתו, את כל נקודת השקפתו של הכותב, וכאמור - הדברים לעז שאין לו מקום כלל. ואם לשער כיצד היה עונה ת"ח על שאלה כזו-ודאי היה מקום לתאר את התדהמה בה הגיב הנשאל על רעיון נואל כזה, לתמוך את התורה בדברי הבאי של החוקרים, ותמורת זה היה ראוי להציג את התשובה הברורה, התורה המסורה לנו מסיני, ממש, איש מפי איש, שקבעה את מקומו של קו התאריך, וכהמציאות הברורה לעיני כל מחפש נבוחה, ותו לא מידי, והן הן דברי הרז"ה והכוזרי והר"י ממרויש והראב"ד והריטב"א והר"ן והתשב"ץ והרמב"ם וכל גדולי האחרונים.

והנה הכותב בסוף קונטרסו, אות מ"ב, כותב שמי שיכול להעמיד את דברי הראשונים והאחרונים, ודברי החזון איש, בקרן אורה בדרך האמת והיושר - שכרו אתו מן השמים. שמעתי - ונטלתי על עצמי מלאכה זו. ועיין מש"כ בחתימת המאמר, סעיף נ"א.

א. על הקושיא משפת הים האוקינוס במערב

בקונטרס הראשון (אור ישראל מונסי נ"ח שנה ט"ו ב') כתב באות י"ג: והרי דברי רז"ה בהקדמתו לפירוש הסוגיא בר"ה "... וארבע נקודות אשר בקו הסובב את אורך הארץ, הראשונה קצה מזרח, ויושביהם השוכנים על שפת ים אוקינוס המזרח, והנקודה השנית היא שכנגדה, והיא קצה המערב, ויושביה גם הם שוכנים על שפת ים אוקינוס במערב, והנקודה השלישית היא אמצעית בין שתי הנקודות הראשונות על פני כל הארץ, והיא נקראת טבור הארץ, ויושביה הם יושבי ירושלים וכל ארץ ישראל, והנקודה הרביעית היא שכנגדה מתחת לארץ, וגם היא אמצעית בין שתי הנקודות הראשונות, והיא נקראת טבור הים או לב הים או נקודת התהום, "ומכל נקודה אל נקודה הסמוכה לה מהלך שש שעות באורך הארץ מהקפת הגלגל עליהם", ומסכם דברי רז"ה שבין כל נקודה ונקודה יש תשעים מעלות, וירושלים נמצאת באמצע הישוב, וממנה לקצה הישוב היושב על חוף הים ממזרח וממערב תשעים מעלות.

והקשה על דבריו שתי קושיות: 1. שעיון קל בכדור הארץ מגלה שקו 90 מעלות מערבה לירושלים בחצי הכדור הצפוני נמצא באמצע האוקינוס האטלנטי, וא"כ מה שכתב הרז"ה "קצה המערב ויושביו גם הם שוכנים על שפת ים אוקינוס במערב" - רחוק בתכלית הריחוק מהמציאות בכדור הארץ. וכותב שהדברים מתמיהים ביותר שהרי הרז"ה עצמו חי בדרום צרפת, פחות מעשרים מעלות מזרחה מגבול האוקינוס האטלנטי למערב.

ומוסיף עוד לתמוה על הרז"ה 2. שכתב ש"בעלי המחקר חקרו על אורך הנמצא בין בבל ובין ירושלים ולא מצאו בו שתי שעות שלימות", עכ"ל, ותמה (ושוב) הדברים מרפסים איגרי, שהרי המסתכל במפה רואה שאין בין בבל לירושלים אלא כ-10 מעלות, שהם שני שלישי שעה בלבד.

ומתוך ראיות אלה הוא מגיע למסקנא ש"על כרחנו לומר שלענין המציאות הסתמכו הראשונים, המתארים כך את הישוב, על המקובל אצל התוכנים

הגוים. והביא ראייה לזה שהחזו"א עצמו כותב על הרמב"ם פי"א הי"ז מקדוש החדש שסמך על התוכנים בנידון מרחק ירושלים מאמצע הישוב. וכל דבריו טעות.

הקושיא הראשונה מתבססת על שויון משמעות המלה אוקינוס, המופיעה ברו"ה, עם המילה אוקינוס המצויה בשימוש כיום.

ויש להבחין: אמנם המשמעות של המילה אוקינוס כיום היא לשני הימים הגדולים, הים האטלנטי, והים הפציפי, ויש גם ימים קטנים יותר המכונים כיום אוקינוס, כגון הים ההודי, ועוד. אבל המילה אוקינוס בזמן הראשונים שמושה במשמעות נוספת, והוא הים הסוער שאליו לא נכנסו בני אדם, וכן הוא לשון הראב"ח בספר העבור מאמר הראשון השער הרביעי "... והמקום הזה הוא סוף הישוב בארץ, ואין אחריו כי אם מימי אוקינוס אשר אין אדם עובר בהם וכו" ². הנה המילה אוקינוס כאן משמעותה הוא הים הגדול, המסוכן לנסיעה, הכולל חלק מהאטלנטי וכמעט כל הפציפיק, ובים המסוכן לנסיעה נמצאים האיים הגדולים - הקרויים כיום יבשת אמריקה - שלא נודע אז מקומה - אבל היה ידוע לחכמים, גדולי התורה, שיש בים הזה, באוקינוס, איים גדולים וקטנים.

והמים האלו היו גבול הישוב סמוך ליבשה בסין. ובעומק הים האטלנטי, ושניהם תשעים מעלות מירושלים, שבפציפי היו המים-השקטים לכאורה - סוערים מאד סמוך ליבשה, ובאטלנטי היו המים שקטים באמת, בזכות זרם הגולף החם, עד מרחק רב מחופי אירופה ואפריקה, [וכל זה ידוע ומפורסם]. ³

2. [הכותב סבור שאי ידיעת הפירוש האמיתי של מילה, מושג, מונח הוא כשלון, עי' לקמן סעיף מ"ז ד"ה וציין וכל שכן כאן שההבדל הוא במשמעות].

3. והמתקש וכל עדיין לומר שלביאור זה פירוש דברי הרו"ה הוא שהים מחליף את שמו באמצעותו, עד כאן ים, ומכאן אוקינוס, ותחילת האוקינוס שם היא שנקראת שפת האוקינוס, וכל זה אינו מבואר בראב"ח בפירוש, שהוא כתב רק שמעבר ליבשה מתחיל ים האוקינוס, ולא כתב שהים מתחלק באמצעותו. אבל סמכתי כאן על דברי הר"י קנפנטון, מגאוני הדור שלפני גירוש ספרד, שכתב בקונטרס דרכי הגמרא, פ"ה ט', כי המקשה לא יקשה לעולם בהקדמות רצוניות, בלתי הכרחיות, אבל המתרחץ יש לו רשות לתרחץ בכל מה שאפשר, אפילו בהקדמה בלי ראי'. וכל שכן בנידון דידן שיש ביאור טוב בדברי הרו"ה, עם ראי' נכונה, אלא שלא נמצא מפורש כן במקום אחר זולת הרו"ה, עקשות כזו בודאי נראית רחוקה מדרך ההגיון הישר והתבונה, ורחוקה מאד מדרך התורה. להותיר בקושיא את דברי הרו"ה, וההגדרה "טעות" שנכתבה כאן על דברי הכותב וקושייתו, באה משום שלא נהג כראוי, לחפש ולהתאמץ למצוא פשר דברי הרו"ה, שאילו היה נוהג כראוי לדברי יקר, מרגליות של גדולי עולם, היה מוצא גם הוא את לשון הראב"ח ומבין היטב את דברי הרו"ה. וזה מלבד מה שטעה ברואה בדברים פשוטים בשאר שאלותיו על הרו"ה.

ומעתה סרו "קושיותיו" של הכותב, שאין האוקיינוס מתחיל בחוף ספרד, ובוודאי לא בחוף צרפת (עיין שם הערה 26), אלא עמוק בתוך הים, שם החל אותו הים שלא הגיעו אליו עוד הספנים, מיראה מחשכת מים - מסעירות קשות, ומאמונות תפלות, פרי דמיונם של יורדי הים, שנוצרו אחרי שהרבה ספינות אבדו שם. ואפרש: גבולות הארץ אשר ניתנה לאדם מששת ימי בראשית עד סוף הרבע הראשון של האלף השישי, חצי הכדור העליון, נתחמו ע"י המים הסוערים שאמרו לאדם עד פה תבא, והיו המים האלו ליבשה, לישוב, ולאדם - חומה מימינם ומשמאלם. וזו היתה המציאות המקובלת אצל הרבנים. והגיאוגרפים טעו בזה. [ולסברא קמא דהחזו"א, עיין סעיף מ"א לקמן, היה הגבול בקו החוף, שאף הים הסמוך לחוף נכלל בשם אוקיינוס, ולסברא בתרא דהחזו"א, שם, דהגבול הוא תשעים מעלות בדיוק מירושלים, ניחא בפשיטות]. והמסקנא החפזיה, והתמוהה, שכתבה "כעל כרחנו לומר" שהראשונים הסתמכו על המקובל אצל התוכנים הגויים, (וסמך לזה, לקמיה, את ה"מפות", שלא היו, בהרבה מקרים, יותר מרישומי המחשה, שהסתמכו על מעט עובדות, הרבה שמועות, והרבה דמיון, כמו שיראה כל המעיין ב"מפות" אלו), לא זו בלבד שאין לה על מה שתסמוך, אלא היא מוזרה בתכלית: הרי הרז"ה כותב אודות נקודה מסוימת, (שנביא אותה לקמיה בסמוך, ונדון בה), ש"בעלי המחקר אמרו", ובכך הסתייג מסמיכה מלאה עליה, והשתמש בה רק להגדיל את הקושיא, כמבואר למעיין, שלא רצה לסמוך על דברי "בעלי המחקר", ואיך נאמר שסמך עליהם בעיקר יסודו, וקבע על פיהם הלכות, ולא הזכיר כלל שנוטל דבריו מהם, [בזמן שדבריהם באותו זמן, כאמור, לא היו אלא השערות מעורבות בהרבה משאלות לב ודמיון, ואי אפשר שעל זה סמך, בלא דעת, רח"ל, הרז"ה, מגדולי הראשונים]. וכמה מוזר הדבר להעלות השערה, שאין לה כלל על מה להשען, ולכתוב בלשון החלטית שברור, ובלא ספק, וכו', שרז"ה סמך - על דמיונות.

ב. על "טעות" הרז"ה במדידת המרחק שבין בבל לא"י

והקושיא על הרז"ה שטעה במה שסמך על בעלי המחקר בענין אורך שבין ירושלים לבבל, שכתב הרז"ה שלא נמצא בו שתי שעות שלימות, ובין עיר בבל לירושלים אין אלא שני שלישי שעה, כבר דחאה הכותב בעצמו שלשה עמודים אחרי כן, בהערה 39, שכתב שם שאולי בעלי המחקר דברו על נקודה הקרובה לקצה המזרחי של בבל. ובאמת הרי ניכר להדיא דכן הוא, שהרי לא נתכוון הרז"ה אלא לחזק קושיתו שא"י שיהי' בין א"י לבבל מרחק של שש שעות, ולכן כתב על הנקודה הרחוקה ביותר בבבל.

ולפלא שהכותב לא חזר בו אחרי שכתב לדחות את הקושיא, ולא אישש את הגגים הרופסים מאימת ה"קושיא" ה"אדירה", ולא זו בלבד אלא שבקונטרסו השני המשיך להשתמש "בקושיא" זו (עיין בהערה 32 שם, ועוד) להוכיח את "טעויותיו" של הרז"ה, שלא היו ולא נבראו.

ג. על הטענה שהרמב"ם סמך על המקובל אצל התוכנים

ומה שכתב שהחזו"א עצמו כותב שהרמב"ם "סמך" על המקובל אצל התוכנים הגויים, דברים אלו, שחשבם להוכחה ולתמיהה על החזו"א, שהנה הראשונים "סמכו" על התוכנים הגויים, אינם אלא הוכחה לכתיבה בלא שימת לב, ובלא לכופ האוזן לשמוע דברי חכמים, [ולשמוע - היינו שמיעת הלב]. החזו"א כתב שהרמב"ם השתמש בקביעת המרחקים על הארץ כמקובל אז, ממש כמו שאנו משתמשים כיום במפות, שרישום המרחקים בהן הוא על יסוד הקביעה שגריניץ = 0 מעלות, אבל אין בזה הסכמה עם קו התאריך הגויי או כדומה.

והרמב"ם ברצותו לסמן את המרחקים על פני הכדור השתמש בדבריהם, ואצלם היה התחלת החשבון 24 מעלות למזרח ירושלים, וזה קרא החזו"א לסימנא בעלמא. וכתב שם החזו"א דהתוכנים טעו וחשבו שעד 90 מעלות מזרחה מנקודה זו מיושב, [והיינו בפלך הרביעי, שעליו דובר ברגיל], אף שבאמת לא היה כן, שבודאי לא היה ישוב עד למקום ההוא, אלא ים, והוסיף דשמה הגיעו בזמנם למרחק זה בפלך צפוני יותר. ועכ"פ אין בזה נפקותא כלל לטבור הארץ שעליו דבר הרז"ה.⁴ (ולקמן אוסיף שנראה שהתוכנים

4. ובמאמרו השני בהערה 61 הקשה קושיא נוספת, "שאם ראה הרמב"ם צורך להשתמש במדותיו של פתולמאוס "לסימנא בעלמא" למה שהרמב"ם ישתמש במונח אמצע הישוב, שהוא כוזב ומוגד לדעת חז"ל, ולמה העתיק את הדברים הבדויים האלה של חכמי יון, שעשו להטעות לענין תאריך היום". וכל דבריו טעות.

הרמב"ם לא שמע את פירוש הרז"ה, (עכ"פ מתחילה), ודבר על אמצע הישוב ולא טבור העולם, ונקודת אמצע הישוב היתה נקודה על פני הארץ, מוסכמת לסימון מרחקים, והרמב"ם השתמש בה בדיוק כמו שאנו משתמשים במפות של היום, ומונח אמצע הישוב אינו נוגד את אמצע העולם, והחזו"א כותב שאין ראייה מכל דברי הר"מ כנגד דברי רז"ה, ונראה שהרמב"ם לא ידע (באותו זמן) את דברי רז"ה ולא התייחס אליהם, ולכן סיכם בפירושו למס' ר"ה שאין לו ביאור נכון בסוגיא דר"ה. [וראה לקמן בסמוך שהרמב"ם קבל את כל דברי הרז"ה, ופסקם בהלכות קדוש החודש, ומחזור שאין בדבריו אלו סתירה כל שהיא לדברי הרז"ה], והשפה החריפה שמשתמש בה הכותב [חס' לבי בקרבי, פה קדוש איך ירצה וכו'] כנגד החזו"א אין לה מקום כלל. ועיין לקמן בסמוך עוד בזה.

הראשונים מדדו את הישוב מקצה פורטוגל ועד קצה צין, ואמצעו של השטח הזה הוא אמצע הישוב עליו דבר הרמב"ם, והתוכנים המאוחרים יותר, ששמעו מחכמי ישראל שטבור הארץ יש ממנו 90 מעלות לכל צד, הרכיבו את הידיעה הזאת על אמצע הישוב שהיה ידוע להם, ויצא העגל הזה שמאמצע הישוב יש 90 מעלות ביבשה למזרח, וכל זה אינו אלא טעות. והרמב"ם לא כתב בשום מקום שיש תשעים מעלות למזרח ולמערב **אמצע הישוב**, ולא קרא לו אמצע הארץ, כמו שהוא כותב **באותה הלכה על רוחב העולם**.

ונמצא ברור, **בלי כל ספק**, שהרז"ה לא סמך על "מפות", שלא הזכירם, ולא עלתה על דעתו לסמוך עליהם לדינא, וכן הם דברי הרמב"ם, שאין סומכים את התורה, את ההלכה, על דברים שלא נבדקו היטב היטב, כמו שאבאר מיד.

ד. על ההשוואה בין חכמת התכונה ל"חכמת" הגיאוגרפי ובירור שהרמב"ם פסק למסקנא כרז"ה בכל פרטי סוגיא זו

ומכאן נבא לטעות קשה נוספת של הכותב, והיא באותו ענין. כתב במאמר הראשון באות כ"א ש"המציאות" המקובלת אצלם (והיינו לרז"ה, שכבר נתבררה כטעות מוחלטת), היתה בגדר הדברים הידועים והמפורסמים שאין צריך ראיה עליהם, והוסיף שם בהערה 37 שהרמב"ם ג"כ סמך על ספרי חכמי יון שאחרי שנודעו אמיתות הדברים בראיות שאין בהן דופי. וחזר על דברים אלו במאמרו השני בעמ' תתקע"ג, שהרמב"ם סמך על מידותיו של בטלמיוס, ובהערה 27 שם חזר על הראי' מהרמב"ם פי"ז הכ"ד.

והגדיל לעשות שם בהע' 61 שכתב וז"ל שהרמב"ם בקדוש החדש פי"א הי"ז כתב שא"י נוטה מאמצע הישוב כמו 24 מעלות, אע"פ שמידות אלו הן ע"פ חכמי יון כמש"כ בפי"ז הכ"ד, מ"מ כתב שם **שעל הדברים האלו יש ראיות ברורות** שאי אפשר לאדם להרהר אחריהם. וחזר על דברים אלו עוד כמה פעמים. ולא ידעתי איך טעה הכותב בדברים פשוטים כל כך, ששגה בדמותו את **חכמת התכונה**, עליה באמת כתב הרמב"ם בפי"ז הכ"ד, "שדברים אלו (נתבררו) בראיות ברורות שאין בהן דופי, ואי אפשר לו לאדם להרהר אחריהם", **(לחכמת) מדידת הקרקע, הארץ, גיאוגרפי** בלע"ז, שהיתה באותו זמן, מלאכה ולא חכמה, [וגם עתה כן], והיתה מלאה שגגות וטעויות ודמיונות, ובמשך השנים נתברר שכמעט כל מה שחשבו החוקרים בזמנם היה טעות. ונראה שהכותב סבר שכיון שבאותו זמן היה לחוקרים "ברור" כסברתם, עכ"פ בחלק מדבריהם, אף חכמי ישראל נפתו להאמין להם, ולסמוך עליהם, ולקבוע

פסקי הלכה על פיהם, והשווה חכמת מדידת הארץ לחכמת התכונה, והבל הוא, שאין דמיון כלל בין שני נדונים אלו.

וכל דבריו המתלהמים של הכותב בהערה 61 שם הם דברי הבל, שבאמת הראב"ח והיסוד עולם [ועוד כמה מהתוכנים התורנים] שגו בהסמיכם את התורה על חקירת הארץ של זמנם, ואין לדבריהם כל מקום בבית המדרש, וכמו שכתב החזון איש זללה"ה, והרמב"ם לא כתב לסמוך על דברי החוקרים אלא **השתמש** בהם, בנקודה שקבעו, ולא נכנסו דברי החוקרים לבית המדרש כלל. ומה ששאל למה ישתמש הרמב"ם במושג אמצע הישוב בניגוד לחז"ל, שגה בשאלתו, שרז"ה, וחז"ל, דברו על טבור הארץ, אמצע העולם, ולא על אמצע הישוב, וכמשנ"ת.

ואעתיק כאן במאמר מוסגר בירור דעת הרמב"ם שכתב ח"א, [מספר העמוד לצאת לאור על נושא קו התאריך].

א. בגמ' ר"ה איכא כמה פרטים, כי סליק ר' זירא שלח להו א. צריך שיהא לילה ויום מן החדש, וזו שאמר אבא אבוה דר' שמלאי מחשבין את תולדתו - ב. נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה קודם שקיעת החמה, למאי נפקא מינה, אמר רב אשי לאכחושי סהדי, וכו'.

וברמב"ם פ"ז מהלכות קדוש החדש ה"ב פסק את הדין השני, וז"ל אם יהי' המולד ביום שני בשש שעות מן היום, או יתר על שש שעות, קובעים ר"ח בשלישי. ואם יהי' המולד קודם חצי היום, אפילו בחלק אחד, קובעים ר"ח באותו יום המולד עצמו, וכו', עכ"ל.

ודין דצריך שיהא לילה ויום מן החדש לא הביאו הר"מ, ותימה.

ויתר על כן, דין זה שכתבו הר"מ, נולד קודם חצות, ואחר חצות, מבואר בגמ' שהוא רק לאכחושי סהדי, ולמה כתבו הר"מ לעיקר הדין.

והמפרש הביא שם פירוש רש"י לסוגיא זו, והוא פירש דנולד קודם חצות בידוע שנראה קודם שקיעת החמה היינו כיון ששש שעות יש מן המולד ועד הראי', ורמב"ם ס"ל לא כן, כמפורש בדבריו פ"א מקידוש החדש ה"ג, שהלבנה נסתרת לערך יום שלם אחרי המולד. גם דבריו דרש"י בפירושו צריך שיהא לילה ויום מן החדש, שאם נראית הלבנה ליל ל' אין מקדשים אותו היום, לא יתכנו לדברי הרמב"ם הנ"ל, [ובתוס' ר"ה כ' ב' ד"ה חצות לילה איכא ביניהו הוסיף להקשות על דברי רש"י טובא].

והביא המפרש גם את פירוש ר"ח שפירש רק דינא דבעינן לילה ויום מן החדש, וכתב דמה דאמר אבא אבוה דר' שמלאי לא נתברר אצלנו יפה, לפיכך לא כתבנו בו פירוש. וא"כ אין בדבריו כדי שיפסוק הרמב"ם כפירוש.

והביא המפרש שם את דברי הר"מ בפירוש המיוחס לו למסכת ר"ה, ובפירוש דינא דנולד קודם חצות כתב כפירש"י, וא"כ בודאי נייד הרמב"ם מזה להלכה, כמש"כ לעיל. ובפירוש המימרא "בעינן לילה ויום מן החדש" כתב שם הר"מ שצריך שיהא כל יום ר"ח אחרי המולד, שאין מקדשים ר"ח אלא אם היה ליל ר"ח ויומו אחר המולד, וזה הענין שאין מקדשים אלא על מולד שיהא בתחילת הלילה, ובמש"כ בגמ' להקשות מזו שאמר ר' שמלאי מחשבין את תולדתו, פירש שכיון שאמרת שכל מולד שיהא ביום יהי' דחוי, עד שיהא המולד בתחילת הלילה, א"כ מה בא אבא אבוה דר' שמלאי לחדש במש"כ נולד קודם חצות ונולד אחר חצות, והא כל מולד ביום, אף קודם חצות, דחוי הוא, ותירץ רב אשי דלא אמרו זה אלא לאכחושי סהדי שיעידו שראו הלבנה קודם השקיעה, אם ידעו שהמולד אחר חצות. וכתב הר"מ על פירוש זה בזה"ל קשיא לן האי מימרא טובא, ואכתוב פה קושיותיו בקיצור, שמה שאמרו שבעינן לילה ויום מן החדש, שפירש שצריך שיהא המולד בתחילת ליל ר"ח - הקשה דזה א"א, דהא בעינן ראית הלבנה, וזה לפחות שש שעות אחר המולד, ושיעידו על המולד, והיאך מקדשים החדש על מולד שהיה בתחילת הלילה. ומה שפירש רב אשי המימרא דנולד קודם חצות ואחר חצות שהיא לכא' מיותרת, לאכחושי סהדי, כתב הר"מ שהוא תמוה, למה לא פירש דבריו שאם נולד קודם חצות דיום שני אפשר לקדש את היום השלישי, ומה נזקק לפרש שדבריו באו רק לענין להכחיש העדים. ואם תאמר שקושית הגמ' היתה שכיון שאמר ר' זירא דאם היה המולד בליל שני אפשר לקבוע את ר"ח ביום שני, מהו שאמרו שנולד קודם חצות אפשר לראותו קודם שקיעת החמה, שמשמע שקובעים רק את יום המחר, א"כ שוב יקשה למה תירץ רב אשי שהנ"מ מהלכה זו רק לאכחושי סהדי. וסכם הר"מ "כללו של דבר קשיא לן האי מימרא טובא".

ובמאירי לר"ה הביא בשם הר"מ פירוש דומה למה שנמצא בפירוש מסכת ר"ה המיוחס להר"מ, ונשתנה בכמה דברים, שנולד קודם חצות ואחר חצות פירש כבפירוש, וכן פירוש בעינן לילה ויום מן החדש, אבל פירש הקושיא דנולד קודם חצות וכו', ומאי נ"מ, באופן אחר, דהיה המקשה סבור שפירוש נולד קודם חצות הוא מחצות יום שלשים, ותמה איך יקדשו את יום השלושים, הא בעינן שיהא ר"ח יום שלם מן החדש, ותירץ שהגמ' נתכוונה לנולד קודם חצות של יום כ"ט, ותוכן המימרא רק להכחיש העדים, שאם ידעו שהמולד אחר חצות נכחיש העדים אם יאמרו שראו קודם השקיעה.

אבל עדיין אין זו מסקנת הרמב"ם לדינא, שהרי בחבורו פסק שא"א שיראו את הלבנה קודם שעבר יום שלם, לערך, מהמולד. ועוד קשיא מה שהקשה הר"מ בפירוש שמובא במפרש, איך יקדשו את החדש אם המולד סמוך ללילה, והא א"א לראות ולהעיד על המולד. ולמה הוצרכו לתרץ להכחיש העדים, לימא דבא לומר שאם נולד קודם חצות אפשר שיראו הלבנה קודם השקיעה.

ומעתה תימה, מה שכבר כתבתי-שהר"מ פוסק להלכה בפ"ז ה"א את ההלכה שנאמר עליה בגמ' דאתיא רק לאכחושי סהדי, דהיינו נולד קודם חצות וכו', ולא פוסק הדין דבעינן לילה ויום מן החדש.

ועוד יש להעיר שפסק הר"מ דין זה בהלכות הבאות בענין קדוש עפ"י החשבון, ובביאורו דהר"מ שהובא במפרש, ובביאורו שהובא במאירי, מפרש הסוגיא לזמן שמקדשים ע"פ הראי', ולכאנ' זהו פשט הגמרא, שבזמן שמקדשים ע"פ החשבון א"צ לראי', ומה אמרו בגמ' נולד קודם חצות בידוע שנראית קודם שקיעת החמה.

ועוד יש לתמוה במש"כ בגמ' נולד קודם חצות בידוע שתראה קודם שקיעת החמה, שע"פ סברת הר"מ בפ"א ה"ג מקדוש החדש שהלבנה נראית רק כ"ד שעות אחרי המולד, איך אפשר שתראה קודם שקיעת החמה.

ועוד יש לתמוה על מה שכתב הר"מ בפ"א ה"ג מקדוש החדש שהלבנה נסתרת יום קודם המולד ויום אחריו, וכבר הקשה הלח"מ שבגמ' מבואר לכא' שנסתרת כ"ד שעי, ותיירץ שידע מחכמה שנסתרת כיומיים, ופירש שכוונת הגמ' דעכ"פ א"א שיהיה פחות מכ"ד, ותימה שכתב הר"מ הלכה בלא מקור, והנה בפ"ח בסופו כתב שהחשבונות והגירועין שכתב, [והיינו מפרק י"א שם עד פי"ח], הם מחכמי יון, וקודם לכך בפ"ט כתב ששנת החמה יש בארכה דעות בחכמי ישראל, וכן חכמי יון ופרס נחלקו בזה, אבל על הלכה זו לא כתב שמקורה בחכמה חיצונה, ואין דרכו של הר"מ לפסוק הלכה בלא מקור מהגמ' אם לא פירש כן, [אפילו אם נראה לו כן מסברא, כידוע].

עוד יש לתמוה על מה שכתב הר"מ פ"א מקדוה"ח ה"ו בית דין מחשבין בחשבונות כדרך שמחשבין האיטגנינים וכו', ומשמע שהוא חיוב על ב"ד לחשב, ולא נתפרש לכא' מקור הדין בגמ', ובלח"מ כתב שהוא ממש"כ נולד קודם חצות בידוע וכו', ואמרו בגמ' לאכחושי סהדי, אבל משם אין ראי' ליותר מאשר שאם ב"ד ידעו שנולד אחר חצות ובאו עדים ואמרו שראו הלבנה קודם השקיעה ידענו שעדי שקר הם, אבל עדיין לא נתבאר דחובה על ב"ד לחשב ולידע.

ומכל זה עולה דר"מ פסק ככל דברי הרז"ה בסוגיא זו, דנולד קודם חצות בידוע שתראה הלבנה קודם השקיעה - בצין, ואז, ושם, יתקיים לילה ויום מן החדש, ושתי הלכות אלו אחת הן, הראשונה דין והשני' טעם הדין, ומה שהקשו בגמ' מהא דמחשבין את תולדתו, נולד קודם חצות וכו' למאי נ"מ, פירושו דאם אמרו הדין דבעינן לילה ויום מן החדש, למה אמרו הא דמחשבין את תולדתו, ופירש הרז"ה את תירוץ הגמ' דהיינו לדורות הראשונים שהיו מקדשים ע"פ הראי', שהם מחוייבים לחשב את המולדות והקשה להם למאי נצרכו לחשב את המולד, שנראה בגמ' שהוראה כללית היא לכל הדורות, וע"ז השיבו שזה להכחיש העדים השקרנים. וכתב הרמב"ם הלכה זו כלשונה בגמ', וכפירוש שפירש בה הרז"ה.

ומלשון הגמ' מוכח שיש קשר בין שתי הלכות אלו, שצריך שיהא לילה ויום מן החדש, ונולד אחר חצות וכו', שבהן יש תשובה לשאלת אבא אבוה דר' שמלאי, ולדברי רש"י והרמב"ם בפירושו שתי הלכות אלו אינן קשורות זו לזו, ורז"ה פירש הקשר שביניהן, [ואף הראב"ד הסכים עמו בזה כמש"כ בהשגותו לבעל המאור, ד"ה כתוב שם ועוד הוצרכנו לומר וכו' וז"ל ועל כן סמכו שני הענינים יחד, עיי"ש], והר"מ שהשמיט ההלכה דצריך לילה ויום מן החדש - זה משום שהסכים עם בעל המאור בפירושה, שהיא תוצאה מהדין דנולד אחר חצות וכו'.

ונתפרשו כל הקושיות, הר"מ פסק הדין דנולד קודם חצות וכו', ושוב לא נצרכא דינא דבעינן לילה ויום מן החדש, שנפקא מהדין הנפסק, וזהו טעם הדין, ושתי ההלכות-אחת, כדברי רבנו הרז"ה, ונתבאר מה שסמכום זו לזו. כמבואר.

ואם המולד קודם חצות בירושלים - הלבנה נראית קודם שקיעת החמה מצין, ובזה, ושם, מתקיים דינא דבעינן לילה ויום מן החדש.

ונתבאר מקור הדין דהלבנה נסתרת כ"ד שעות אחר המולד, שהוא מהא דנולד קודם חצות בירושלים, הלבנה נראית רק כ"ד שעות אח"כ כשהיא מעל ירושלים והיינו מן הצין, ונתיישבה בטוב קושית הלח"מ, דמקור פסק הר"מ דהלבנה נראית כ"ד שעות אחר המולד הוא מן הגמ'.

וההלכה דמחשבין את תולדתו כתובה בגמ', כפירוש הרז"ה, ואף לזמן שמקדשין ע"פ הראי', ולכן כתבה הר"מ בפ"א, בתחילת ההלכות לזמן ההוא.

וההלכה דנולד אחר חצות כתובה בפ"ז, בהלכות הנוהגות בזמן שמקדשים ע"פ החשבון כמו שנתבאר ברז"ה לפרש הגמ', ואף שיש בזה נ"מ גם לזמן שמקדשים ע"פ הראי', שדין לילה ויום מן החדש הוא תנאי בקדוש החדש מהלכה למשה מסיני, מ"מ כתובה בגמ' שמקדשין ע"פ החשבון, ומינה ילפינן עיקר הדין, וכתבה הר"מ כפי שהיא בגמ'.

ופירוש הרז"ה בסוגיא הוא היחיד המתאים לכל פרטי הסוגיא, ומיישב כל מה שנתקשו בה, ועל פיה ברא הקב"ה את עולמו, וטבע ההלכות ביסוד העולם, ובחכמת התכונה.

ומה שבקשו להוכיח דר"מ פליג ארז"ה מהא שכתב הר"מ סוף פי"ח: דברים אלו שאמרו בערי מזרח ומערב אינן אלא להגיד כל משפטי הראי', להגדיל תורה ולהאדירה, לא שיהיו בני מזרח או בני מערב סומכים על ראית הירח, או תועיל להם כלום, אלא לעולם אין סומכין אלא על קדוש ב"ד שבארץ ישראל, כמו שביארנו כמה פעמים, עכ"ל, ולמדו מכאן שאין סומכין על ראית הירח מצין כ"ד שעות אחר המולד, לקיים הדין דצריך שיהא לילה ויום מן החדש, לא קשיא מידי, שהר"מ כתב שאין סומכין על הראי' של בני מזרח ומערב לקדוש החדש, אבל לקיים הדין דצריך שיהא לילה ויום מן החדש, שזה לא נצרכא לראי', אלא ידעינן לה מן החשבון, שפיר דמי, וכמו שמבואר בר"מ דנתקיים כן הדין דצריך שיהא לילה ויום מן החדש, מהא שהשמיט דין המבואר בגמ'. ומה שהיו שרצו לומר דרמב"ם שלא כרז"ה מהא דכתב דאמצע הישוב כ"ד מעלות מזרחה לירושלים - כבר נתבאר לעיל.

והנה עלה שהרמב"ם שפירש הסוגיא מתחילה כרש"י, הדר ביה ופירשה כהרז"ה בכל פרטיה אחרי שעמד על ביאורו, ופסק כן להלכה, כיון שדרך זו היא הביאור היחידי המיושב לסוגית הגמ' בר"ה. והיינו טעמא דריטב"א ור"ן ור"י ממרוי"ש ורמב"ן שהסכימו עם דברי רז"ה, בסוגיין וכמשנ"ת, וכן הסכים התשב"ץ.

ועוד כתב הר"מ כהרז"ה בסוגיא זו דקדוש החדש בביאור דעת רבן גמליאל בר"ה כ"ה א' שבאו שנים ואמרו ראינוה שחרית במזרח וערבית במערב, שנתקשו בה חכמי

המזלות, ופירש הרז"ה דקבלו עדותם גבי ראינוה במערב, ותלו בטעותם את הראי' במזרח בשחרית, וכן כתב הר"מ בהלכות קדוה"ח פ"ב ה"ו, והא דאמר רבן גמליאל פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה, שפירשוה המפרשים שזה טעם מתני', כתב הרז"ה דאינו כן, אלא מילתא באפי נפשא היא שהיא סוד בחכמת העיבור ובמהלך הלבנה, עיין בדבריו שהאריך.

ומאחר שדייקו דברי הר"מ בהרבה פרטים בזה הסוגיא כדברי רז"ה, מסתברא דאחר שנתקשה הרמב"ם בסוגיא זו, כמו שכתב בפירוש, אתו לידיו כתבי הרז"ה וקבל דבריו, (שהיו שניהם בזמן אחד, והר"מ האריך ימים י"ח שנים אחרי הרז"ה), או שכיוון לכל דבריו מדעתו הגדולה, והראשון מסתבר.

ואבאר כאן יותר מה שכתבתי למעלה דדין לילה מן החדש הוא תנאי בקדוש החודש, והוא, שכשמקדשים את החדש ע"פ הראי', מתקיים תמיד לילה ויום מן החדש בירושלים, ששם ר"ח יום שלם אחרי המולד, שאם ראו קודם שקיעה דע"ש א"כ כל יום הששי כבר היה מן החדש, ואף אם העידו רק בשבת - בודאי ר"ח שהוא ביום שבת כולו מן החדש, וכן אם הראי' היתה רק בליל ש"ק כן הוא, אבל כשמקדשים ע"פ החשבון, א"כ אם המולד סמוך לסוף היום, כגון שעה קודם השקיעה דע"ש, אלולי הדין דלילה ויום מן החדש, היינו מקדשים את היום הבא, הוא ש"ק, שהרי הוא אחרי המולד אף אם המולד אחר חצות, אבל כיון דבעינן לילה ויום מן החדש, הודיעו חכמים שרק אם המולד קודם חצות אפשר לקדש החדש ביום שלמחרת, דהיינו אם המולד ביום ששי קודם חצות - אפשר לקדש החדש ביום שבת כיון שיתקיים הדין דלילה ויום מן החדש בצין, אבל אם המולד אחר חצות ידחה ר"ח ליום א'. ומבואר בגמרא שכשהמולד קודם חצות [דיום ששי למשל], מקדשים את החדש, כשהקדוש ע"פ החשבון, מוקדם יותר ביום מאשר היו מקדשים ע"פ הראי', שע"פ הראיה לא היו מקדשים ר"ח עד יום ראשון, [וגם זה רק אם היו באים עדים בזמן].

כתוב בילקוט שמעוני רמז קצ"א וז"ל, החדש הזה, ר' שמואל בר אבא אומר כל חודש שהוא נולד משש שעות ולמעלה יש כח בעין לראותו, משש שעות ולמטה אין כח בעין לראותו, ואותו החדש שאמר הקב"ה למשה נולד משש שעות ולמעלה, ולא היה כח בעין לראותו, והראהו הקב"ה באמצע ואמר לו החדש הזה, עכ"ל. והנה משמעות הכתוב 'החדש הזה' היינו שאמר לו שכזה ראוי לקדש, וכן לשון המכילתא, ולכא' אי כפשטא דמימרא דהילקוט הירח דר"ח ניסן עדין לא הגיע לשיעור ראי', וא"כ לא היו ראוי לקדשו, וא"כ אף שהראהו הקב"ה למשה בדרך נס, ואמר לו לקדש, לשון הכתוב לא נתפרש, דהיאך אמר לו כזה ראה וקדש.

ולפירוש הרז"ה הרי מה שאמרו בגמ' נולד אחר שש אין כח העין לראותו, היינו - מציין, כעבור כ"ד שעות, כשתחזור מעל ירושלים, ואם נולד קודם חצות הלבנה נראית שם, ואז מקדשים את יום המולד, ואם לא נראית שם מקדשים את יום המחר, והיינו כשנולד בשעה שאפשר לראותו קודם הלילה בירושלים, והיות שנראית במוצק כ"ד שעות אחר המולד, א"כ צריך שיהא המולד לפני השקיעה דיום ד', ואז תראה קודם תחילת ליל ו', ויקדשו את יום השישי. אמנם אין זה בדיוקא, דהא מולד האמיתי לפעמים

סמוך יותר לראי' (ומה שאמרו שחשבון הלוח הוא ע"פ כ"ד שעות מהמולד עד הראיה, זה משום שהממוצע כן, ותקנו ע"פ הממוצע את הלוח), ובר"מ מבואר בפ"ז ה"ג מקדוה"ח שלא יראה הירח עד שיעברו לפחות תשע מעלות, שהם שמונה עשרה שעות, מהמולד, וא"כ י"ל שהירח נולד בחדש ניסן בשנת יציאת מצרים כשמונה עשרה שעות קודם ליל שישי שנתקדש לר"ח, ובאותה שנה באמת אי אפשר היה לראותו קודם הלילה, אבל בחדש אחר, שהמרחק בין המולד לראי' יהיה פחות, אפשר יהיה לראותו ולקדשו, ולכן א"ל הקב"ה למשה כזה ראה וקדש, שאם יראה בגודל זה צריך לקדשו, ומה שנתקשה משה היינו משום שבאותו חודש אי אפשר היה לראותו. (זה שמעתי מהרב אברהם סומפולינסקי שליט"א). ולפי"ז יתפרש לשון הילקוט, אף כי בדוחק קצת, שכל חודש שהמולד משש שעות ולמעלה אפשר לקדש אותו היום ע"פ החשבון, כיון שנראה בצין כ"ד שעות אחרי המולד, ונתקיים שם לילה ויום החדש, אבל לקדש ע"פ הראי' צריך שיראו אותו לפני שקיעת החמה, ויקדשו את היום לאחר המולד, ולזה צריך שיהא המולד מעט לפני חצות הלילה, ובאותה שנה דיציאת מצרים היה המולד בחצות הלילה הקודם ואז קשה שיהי' נראה קודם הלילה, ובאותו חודש באמת לא נראה, והתקשה משה איך יקדשו, ואמר לו הקב"ה לקדשו בהוראת שעה, כיון שגודל הלבנה בשעת חידושה היה כבר מספיק לכשתהי' שנה שהמרחק בין המולד לראיה יהי' קצר יותר. ולפי"ז מה שאמרו בילקוט שבאותה שנה נולד בשש שעות ולמעלה, היינו בשש שעות דלילה, (ודוחק). (ואמר לי הר"א סומפולינסקי שליט"א דע"פ החשבון היה המולד האמיתי בניסן באותה שנה דיציאת מצרים כארבע שעות אחר חצות, אך ודאי שקשה לסמוך על דיוק השעות במרחק כשלשת אלפי שנים אחורה ומלשון הילקוט, אחרי הביאור, ומלשון הפסיקתא שאביא בסמוך (עם הגהה מועטה) נפקא דאמר דהמולד היה בחצות).

ובפסיקתא רבתי פסקא החדש ט"ו (דפוס וינא תר"מ עמ' ע"ח) איתא וז"ל ר' שמואל בר נחמן אמר שנה שיצאו ישראל ממצרים היתה התקופה בליל ה' בתחילת הלילה, ומולד הלבנה ביום ד' בחצות, התחילו חודש הלבנה וחודש התקופה בלילה. וע"פ הבבלי, כמו שביארו הרז"ה, ופסקו הר"מ, זה אי אפשר, ושמא צריך להגיה במקום ביום ד' בחצות - בליל ד' בחצות. וצ"ע]. (עד כאן הועתק מספר העומד לצאת לאור ע"י ח"א על קו התאריך)

ה. על הטענה הברדוי' שסין לא היתה ידועה בזמן הראשונים

ובמאמרו השני, שבקובץ תבונות, כתב באות א' ל"דיעה יסודית" שרק כמאה שנה אחרי הרז"ה התחילו באירופה וסביבות א"י להכיר את המזרח הרחוק ואת סין, ולפני כן היה איזור שנחיי רחוק, לפי מושגיהם של הקדמונים, הרבה מעבר לקצה מזרח היבשת. ובזה סמך על האנציקלופדי' בריטניקה. והנה עדות האנציקלופדי' היא מנכרים, והם א. אינם מחויבים כל כך לאמת, ב. הם כותבים בזמן זה, כשמונה מאות שנה אחרי הנוסע האיטלקי

שהביא מסין סחורות וסיפורים, ג. גם יש לחשוד אותם, את הכותבים באנציקלופדי', ברצון להגדיל את שמו של הנוסע הזה, שהיה מאנשי התרבות שלהם, שהנה הוא מצא, גילה, את סין, ד. וביותר - שעדות אנשי הבריטניקה היא עדות של לא שמעתי, שאינה ראיה. ולעומתו יש לנו עדותם של הרז"ה, והכוזרי, שהיא א. עדות של אדם נאמן, דובר אמת, ב. בן הדור ההוא, שמספר את הידוע לו על סין בפירושו, וג. שהוא מדייק בפרטים - שהרי הם כפי שהם ידועים היום, ד. והוא מעיד על הידוע לו. [והדעת אומרת שאילו היו מציגים עדות זו בפני אנשי הבריטניקה היו משנים את מה שכתבו, (אם הם מאותם שמסוגלים לשמוע, ולהודות על האמת, ועל הטעות שבידם), ומתאימים את דבריהם לאמת], שהמדינה היתה ידועה, וגם נחקרה ונמדדה מקדם, ושמה אח"כ נסגרה, ולא היו עוד קשרים עמה, והנוסע ההוא הצליח להכנס לשם ולקשור קשרים, וגם עלתה בידו להתפרסם על ידה ולפרסם ספורים, ותו לא מידי.⁵

ולא ידעתי איך בא הכותב לשגגה זו להעדיף עדות הבריטניקה על עדות הרז"ה והכוזרי שברור מללו.

5. (ויתכן שהכתוב בבריטניקה הוא רק זה שהנוסע הזה יצר קשרים, והביא עדות על התרבות והמנהגים שם, ולא שלא היתה המדינה הזו, ופרטיה הגיאוגרפיים, ידועה כלל קודם לכן, ואין הקובץ הזה בתחום הישג ידי, ועל כן לא בחנתי דברי הכותב ממקומם. ויש מקום לבדוק היטב את המקור.

ומלבד זה - הגיעני תכריך כתבים, ושם מביא מראב"ח בספר צורת הארץ שמוכיר את סין, ומביא שם כמה מקורות שמילדי נכרים ישפיקו שסין היתה ידועה מקדם, ושהוקמו שגרירויות סיניות בערים פרגנה ופרתיה באסיה התיכונה, וגנרל סיני הגיע עד חוף הים הכספי ליצור קשר ישיר עם הפרתים לפני למעלה מאלפים שנה, וההיסטוריון הרומי פלורוס מתאר ביקור של שגרירים סינים בזמן מלכותו של אוגוסטוס קיסר, ועוד, [והכל נלקח מויקיפדי', ומעור מקורות], דברים המעוררים עד היסוד את הקביעה הנחרצת שבזמנם לא הכירו את סין כלל, קביעה שהיא כמעט עיקר סמכו, וחזר עליה הרבה פעמים, בשפה בוטחת, שבהערה 54 כתב שהקו המפותל = קו התאריך שכתב החזו"א - אין לו שום מציאות לפי כל הקדמונים **שאיזור זה לא הכירו כלל, ופה אחד** נתכוונו פשוטם כמשמעם לפי מושגי זמנם, ובהערה 63 - שכוונת הרז"ה והכוזרי לאמצע הישוב לפי מושגיהם, ובעמוד תתקצ"ה כתב שלא יתכן ששום ראשון התכוון לאיזור שנחיי שהיה כאמור, **לפי מושגיהם**, הרבה מעבר לקצה היבשת, עמוק לתוך האוקינוס, ושם בהערה 74, ובמסקנותיו בעמ' א' ל"ב, וא' ל"ד, וא' ל"ז, חזר שוב ושוב על קביעות אלו, שכאמור אינם אלא טעות גמורה בנתונים ובשיקול הדעת. (ולפי ידיעתי היו נתונים אלה בפני הכותב עובר לפרסום מאמרו, ולפלא שלא בדק את מאמרו בדיקה יסודית קודם פרסומו).

ולפני הכל יש להפליא כאן פלא נפלא, מפליא: ה"ידיעה היסודית" הזו, שהיא הראשונה שנעלמה מעיני מרן החזו"א, ושחזר עליה רבות, וכמעט עיקר סמכו על הכותב עליה - **לא זו בלבד שאינה נכונה כלל, אלא שהכותב עצמו מביא את העדות המוחצת להפריכה**. שבאות נ"ה ממאמרו השני הדפיס את **מפת אל אייריסי** שהזכירה במאמרו (עמ' תתקע"ב ד"ה דברים), והיא **נתפרסמה בימי הרז"ה**, ושם מופיעה ארץ סין, בשמה, ובמקומה (בערך), ומפורטת לפרטיה, רק שקצה, (שנחיי) הוא כשמונים מעלות מירושלים,

ו. הביאור המוטעה בדברי רז"ה

והרחיק לטעות מדרך האמת ומיושר הדעת במה שכתב בהערה 34 את דברי הרז"ה שהזכיר שהארבעה נקודות, שמדבר עליהן, הן בפלך (איזור רוחב) הרביעי, מ 30 - 36 מעלות, ולפ"ז איזור קצה סין הוא מול ירושלים - וכתב עליו: אבל זה לא יתכן כלל, כיון שלא הכירו איזור זה בזמנם, וכותב שכוונת הרז"ה היא פשוטה - לאפוקי מהאקלים הראשון שהוא קרוב לקו המשווה, (עד 16 מעלות) ושם יש לצד ירושלים את האוקינוס ההודי, אבל אין י"ב שעות של יבשה.

אמנם לשון הרז"ה כן הוא: והקו המקיף את אורך הארץ על פני הפלך הרביעי משבעת הפלכים, והוא האמצעי בישוב. יש לו ד' נקודות. הנה דקדק לבאר שהוא הרביעי מן השבעה, והוא האמצעי, - ולדעת הכותב כל זה בא לאפוקי מהפלך הראשון, ותימה.

ומה שהוא כותב כקצה המזרח לרז"ה שהוא חוף הודו המערבי, שם חוף הים נמצא ברוחב 15 מעלות מעל קו המשווה, והנה הוא בפלך הראשון, וזה, גם לדבריו, הרז"ה ודאי נתכוון לאפוקי. ותימה גדול עד מאד לפרש כן, וביותר - לומר שזו כוונתו הפשוטה של הרז"ה.

ומשמע מדבריו של הכותב ששכנע את עצמו בדבריו שכוונת רז"ה 90 מעלות שלהם, והזכיר את סין, כיון ששם היה מערב סין, ואיזור זה היה מוכר. אבל דבריו אלה תמוהים מאד, אחרי שמדינת סין היתה מוכרת, גם לדבריו, מהיכי תיתי שלא עמדו הקשרים והידיעות לידע את כל שטחה של המדינה

(כמו שהעיר עליו הר"א בוקוולד שליט"א בתגובתו למאמרו של הכותב ב"תבונות" שם, בעמ' א' ס"ו ד"ה (בעמ' ס"ה) שוב, וראה מה שכתב שם עוד להפריך דבריו של הכותב שנתבסס על מפה זו), אלא שהרז"ה דייק בדבריו, שהמרחק הוא כצ' מעלות. ונמצא שארץ זו היתה ידועה לכל, וכל יסוד דבריו אינו אמת. ולפלא שנעלם זה מעיניו, אחרי שמעיד שם (באות נ"ה), שטרח הרבה במדידת מרחקים בין עיר לעיר במפה זו. והנה שגה ברואה, ופק פליליה. ונתקיים בו כל הפוסל - במומו פוסל, שניסה להעליל על הרז"ה מום דק בדוקין שבעין, ונפסל - שהוכה בסנוורים - כסומא בארובה.

והנה על הכותב יש לתמוה, אחרי שהסב הרא"ב את תשומת לבו שמפת של אידריסי פורכת והורסת את דבריו, את יסוד מאמרו, מן היסוד, קודם פרסומו, - היאך לא משך את המאמר כולו לתיקון ושנוי יסודי, אבל על המערכת יש לתמוה טפי וטפי, ששלחו את המאמר לבקורת משום שהדברים מוזרים, ומשתלחים בגדולי עולם, בגדולי הדורות, ומורים הלכה למעשה שלא כדין בחלול שבת וכד', ומצאה הבקורת שמעיקרא דדינא פירכא, ועדיין נתנה פרסום למאמר שגוי זה, הנה זה תימה גדול, ואינו בא בשערי התבונה.

עד לסוף רחבה, עד כדי לומר בבטחון שהרז"ה טעה בעדותו המפורטת, - ועוד תימה, הרי שם אין לסין חוף ים, והרז"ה מדבר על יושבי שפת ים אוקינוס.

ז. על עוות דברי רז"ה הברורים

ועל יסוד הדברים המוטעים האלה של הכותב נמצאו דברי הרז"ה הברורים, שכתב, בפירוש ובפשיטות, שכשיהי' בוקר לשוכני מזרח לא יהי' בוקר לשוכני ירושלים עד ו' שעות לאחר מכן, וכו' ושאותה שעה שהיא המולד (בירושלים) היא בקצה המזרח **תחילת ליל שבת**, וכו', נמצאת הלבנה נראית בחידושה ליושבי קצה המזרח בסוף **יום השבת** לפני שקיעת אור החמה, ולפיכך היה יום שבת יום ראוי לקבעו ר"ח בכל מקום מפני הלבנה שנראית ביום שבת כערב בקצה המזרח קודם שקיעת אור החמה, וכו', נולד אחר חצות (בירושלים) - בידוע שלא נראה **סמוך לשקיעת החמה ביום שבת בשום מקום בעולם**, כי כשנראה לשוכני קצה המזרח כבר שקע כל אור החמה ויצא אור השבת וכו', שכולם (לפי מושגי הכותב "בכוונה הפשוטה" דהרז"ה) טעות, כמש"כ באות מ"ה, שהרי אין הבוקר בירושלים שש שעות אחרי הבוקר בתחילת המזרח, (שש שעות אחרי הבוקר בקצה המזרח **שלו** כבר חמה ברביע מהלך היום), ואין הלבנה נראית בקצה המזרח כשהיא מעל ירושלים, ולא יוצא שם אור השבת, ששם יצא אור השבת שלש שעות קודם. והנה לדבריו - כל הדברים האלה, הברורים, והפשוטים, של הרז"ה אינם נכונים. (והגדיל לעשות באות מ"ז בכתבו **דהסוגיא בר"ה**, והלכה דמולד זקן, היא **לפי מושגיהם**, כלומר, טעות). והכותב חידש כאן מושג חדש, שדברי תורה, הלכות גדולות, נכתבו, ח"ו, בטעות - "לפי מושגיהם" של הראשונים, ושל חכמי הגמ'. אוי לאזנים שכך שומעות.

ח. נשתבש בתלית הטעויות של החוקרים בענין זה על חכמי התורה

ובמאמרו השני כתב באות ב' שמדידות הקדמונים מופרזות הרבה, באופן שיטתי, ומצא כן אצל החוקרים מאוה"ע, ואצל הראב"ח והיסו"ע, ועוד, שנגררו אחריהם, (וגם אצל חכמי התורה נמצא כן במקום שכתבו ספורי דברים בעלמא שנטלו מהחוקרים), ואצל הרז"ה נתפס לנקודה אחת - שהזים אותה בעצמו וכמש"כ לעיל, שהרז"ה כתב - בשם בעלי המחקר - שמבבל עד ירושלים אין שתי שעות שלימות, והזים ראי' זו בכתבו שבעלי המחקר נתכוונו לקצה

המזרחי של ממלכת בבל, שהיתה באמת כשתי שעות מא"י, וחזר על עדות מוזמת זו כמה פעמים.

ושגה בפרשו את לשון שפת ים אוקיינוס שכתב הרז"ה - שהוא חוף הים בפורטוגל, כמשנ"ת לעיל (אות א'), וכן שגה ברשב"ץ כמשנ"ת לקמן סעיף י"ח, וכתב שכיון שאצל הראשונים אורך הארץ הידוע הוא י"ב שעות ממזרח למערב, א"כ כל דבריהם עומדים בסתירה גלוי' לקביעת ירושלים כאמצע הארץ, שהמרחקים, ק"פ מעלות, צ' מעלות לכל צד של ירושלים, הם בסתירה למפות של ימינו.

וכל דבריו טעות.

שכפי שנתברר, ונתאמת, לשון אוקיינוס אינו חוף הים, אלא קצה הארץ, דהיינו קצה חצי הכדור העליון שנתן הבורא ית"ש לאדם לה' אלפים ור"ג שנים ראשונות לבריאת עולם, וקצוות הארץ הם צ' מעלות ממזרח לירושלים, בים סמוך לחוף קצה צין, היא שנחיי, שמעבר לצ' מעלות ממזרח לירושלים לא עבר אדם מעולם, ששם היה שפת ים אוקיינוס, תחילת האוקיינוס, ואניות שנגררו לשם אבדו, ולכן היתה אימה להתקרב לשם, [ורבו האמונות התפלות שנכרכו סביב עובדה זו], וכן קצה הארץ למערב היה רחוק מחוץ פורטוגל, ושם הלכו בים יותר בעומק, עד כצ' מעלות מירושלים, ושם היה שפת ים אוקיינוס. וכל דבריו אודות טעויות הקדמונים, שייכות לחוקרים ששגו אז בטעויות ודמיונות, ואין ראוי לשייכם לגדולי חכמי התורה, שהקדימו את המדע מאות ואלפי שנים, בידיעת הישוב התחתון, ובידיעת הצורך בקו התאריך, ובידיעת האפשרות להגיע אל עמקי האוקיינוס, ובידיעת מציאות איי הים הגדולים, אלו הנקראים כיום יבשת אמריקה, (עיין מש"כ לקמן סעיף י"ח בדעת התשב"ץ), וכל זאת מחכמה, ומקבלה - מהלכה למשה מסיני.

ט. דרכו זו, לתלות טעויות על גדולי התורה - דרכם של מסכילי ורשא תרל"ו, שהרבו להרשיע

והנה הגישה הזו, לדחות את דברי הרז"ה משום שלא ידע, כאילו, את חידושי המדע והמחקר הגיאוגרפי החדשים, לא החלה אצל הכותב. תחילתה במסכילי ורשא תרל"ו, שהרבו בתעמולה והמולה שהרז"ה והכוזרי לא ידעו ממצאות אמריקה והישוב התחתון, ולכן טעו (ח"ו) בפסקיהם, ונגררו אחריהם גם כמה רבנים, שהיו כנועים לאותם שנגררו אחרי המסכילים ההם, והם כתבו כן בהתעלם מכך שהרז"ה והכוזרי הקדימו את "חכמי" אומות העולם מאות

שנים בהתחשבות בזריחת החמה וחשבון היום סביב כל כדור הארץ, וידיעת הצורך בקו תאריך, וידיעת האפשרות, לפחות, של ישוב בחצי הכדור התחתון, [שלכן נצרך הרז"ה לקו תאריך - (שאילו לראב"ח וליסוד עולם ששגו ונפתו אחרי המדע של אותם ימים וסברו שצדו השני של העולם כולו מים והוא רק משכן לדגי הים - אין צורך בקו תאריך. והנה הכותב באות א' הביא בשם הנחמד ונעים שכל הקדמונים הן מבני ישראל והן מאוה"ע כולם חשבו שחצי הכדור התחתון שקוע וטבול במים, - והכותב כלל גם את הרז"ה והכוזרי עמיהם, והוא טעות, שהם בודאי לא סברו כן, והנחמד ונעים לא אליהם כיוון באמרו כן, ועוד יתפרש)].

והכותב נגרר, בשגגה, אחרי עדת מסכילים אלו, העדה הרעה הזו, העדר הזה, לחפש אחרי "טעויות" הרז"ה במדע וגיאוגרפי, והוסיף עליהם, מדמיונו ומשגגותיו, הרבה.

ואמנם הם - היתה להם מטרה, להשפיל את התורה ולבזותה, וניצלו את העובדה שההמון, באותו זמן, היה נלהב אחרי גלויי מחקרי הארץ, והשתמשו בשקריהם להעליל על הראשונים שכתבו בלא ידיעת פרטים מאותם גילויים, בטענה שפרטים אלה משנים את ההלכה. והכותב נגרר אחריהם, אחרי המולתם, שמילאה את הארץ, בלא ידיעת זדונם, ועבד בשוגג את המינות הזו עבודה גדולה, עבודה קשה, ושגגת תלמוד היא.

י. טעותו היסודית של הכותב בהחלטה שקו התאריך קו ישר מצפון לדרום

עוד נקודה יסודית אצל הכותב היא החלטתו שקו התאריך הוא קו ישר לאורך כל קו הרוחב מצפון לדרום. כתב כן בקונטרסו הראשון באות י' (ובהערה 24 שם), שכתב שם כמקור להחלטתו זו את בעל המאור, ובמאמרו השני, באות ז', כתב שברז"ה מבואר שקריאת שם היום תלוי' על מהלך השמש בהילוכה, שהוא קו ישר. וחזר והתבסס על זה באות כ"ה - 7, ובאות כ"ו - 8, ובאות נ' - 2. ובמסקנתו - בעמ' א' ל"ה - נקודה 9.

והנה המעיין בדברי בעל המאור בסוגיין יחפש לשוא את הראי' שקו התאריך ישר לרוחב כל העולם, הרז"ה כותב שכ"ד שעות היום כל שעה מהן היא ערב במקום אחד ובוקר במקום אחר, שכנגדו, ואח"כ מפרט את ארבע הנקודות שמתייחס אליהן בהמשך, וקצה המזרח, דומיא דירושלים, (יכול להיות) נקודה, וההפרש בין נקודה ונקודה הוא שש שעות, = תשעים מעלות, וחשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחילתו מן הנקודה הג', ולכן יושבי

ירושלים מקדימים לשוכני קצה המזרח י"ח שעות, וזהו הסדר הנסדר להם מששת ימי בראשית, ואח"כ כתב שאין ר"ה נקבע עד שיהא המולד בירושלים בשבת קודם חצות ואותה שעה שהוא המולד הוא בקצה המזרח תחילת ליל שבת, וכו'. ואין בכל זה, ובכל מה שכתוב שם, אפילו בין השיטין, כל רמז שהקו קו ישר לרוחב כל העולם.

וכבר כתב החזו"א בקונטרס ח"י שעות באות י"ד שמטבע לב בני אדם לקרוא את הכתוב בספר בשטחיות ובמהירות, וקריאת המהירות וקריאת העיון הן הפכיות על הרוב, ותוצאותיהן נגדיות, ובשביל נטית האדם אל החפזון, ובמיוחד לבעלי תפיסה מהירה, יקרה שיקראו בספר, ויִיַחֲסוּ לוֹ דברים שאינם כתובים, ולא חשב עליהם מחבר הספר ולא פילל להם.

ואף כאן נראה כי מגודל בטחונו של הכותב בדברים שקבע לעצמו, הנה כבר "ראה" בספר המאור דברים שאינם כתובים, ממשאלת הלב גרידא, ודי בזה.

ואף שאר סמכיו של הכותב אין בהם ממש, שמה שכתב בשם קול יהודה הוא שתיאר את מהלך השמש וסיבובו בששת ימי בראשית, וזריחת השמש ניכרת כל שעה לאורך כל קו האורך, וכן הוא באמת, אבל אין כל ראיה, אף אין כל התייחסות לכך, שתחילת היום, שנקבעת על ידי שקיעת השמש בקצה המזרח, גורמת את תחילת היום לאורך כל קו הרוחב של זריחתה. וכל מה שנכתב במאמר בנדון בזה הוא, (כמש"כ חזו"א) ממהירות הקריאה ושגגת הסקת מסקנות על פי משאלת הלב, בלא כל סמך בכתוב.

ותלה את עצמו גם בכוזרי עצמו, ואף הכוזרי כותב על הזריחה, השקיעה, בארץ ישראל, ואח"כ, כעבור י"ח שעות, בצין, וכו' והם הנקודות שכתב עליהם הרו"ה, אבל אין כל רמז וראיה להתחלפות היום לאורך קו זריחת השמש כולו, מצפון לדרום, שאין בדבריהם, כולם, אלא שתחילת היום נודדת כפי זריחת החמה, אבל מיירי, בדברים המפורשים, על קו הרוחב של ארץ ישראל.

י"א. בנה דבריו אלו (שקו התאריך ישר מצפון לדרום) על היסוד עולם (והראב"ח) שטעו, כמבואר בספר נחמד ונעים [לתלמיד המהרש"ל ומהר"ל מפראג], והם היסוד"ע וראב"ח, נמשכו בזה אחרי החוקרים הנכרים הטועים

ובקונטרסו הראשון כתב הכותב דהקול יהודה כתב גם הוא בשם היסוד עולם והראב"ח כדברים האלה, ובקונטרסו השני פירט יותר בשם הקול יהודה בשם היסוד עולם, (באותיות ו' ז') שגבולות הים של מזרח ומערב הישוב הם קו

האורך הרחוקים זה מזה 180 מעלות, וכתב: ומבואר מזה שהגבולות הם קוים ישרים פחות או יותר, וכתב משם קול יהודה (בדף כ"ב וכ"ג מספר הכוזרי הנדפס) משם היסוד"ע שמבואר שקריאת שם היום תלויה על מהלך השמש בהילוכו, שהוא קו ישר.

וכתב ככל הדברים האלה גם בשם ראב"ח. ותחילה נדון בדברי היסוד עולם. כדי להבין את דבריו של היסוד עולם צריך להביא את כל דבריו בענין מבנה העולם.

בפרק השני מהמאמר השני כתב את דעתו על בריאת הארץ, עיין שם בארוכה, ותורף דבריו שס"ל שהארץ נבראה כדור שלם, עטוף כולו במים, ובמאמר שאמר הקב"ה "תראה היבשה" נקו המים כולם בחלקו התחתון של הכדור, וחציו העליון של הכדור הוא כולו יבשה. ושם בפרק י"ז פירש דעתו שרגע מולד העולם הוא כשהחלה חמה לזרוח בקצה המזרח, כשחמה בטבור הים, אחרי שהיה חושך בכל היבשה, שהיא העולם, לדעתו, ולדעתו ששת ימי בראשית החלו בתחילת היום, (כדעת אומות העולם), ונגמרו ששת הימים כששקעה חמה בקצה המערב, ואז חלה שבת בבת אחת בכל העולם, וקריאת הימים אחרי כן תלויה כפי רצון איש ואיש, (עיי"ש בסוף הפרק), ולעם ישראל, שלו מתחילים הימים בשקיעה בקצה המזרח - הנה היום הראשון שאחרי ששת ימי בראשית החל שתיים עשרה שעות אחרי תום השבת, והזמן הזה הוא זמן ריק, ואין השבת שלנו כשבת בראשית כלל. (ורבו מאד הפירוכות על כל דבריו מדברים מפורשים בגמ' ובמדרשים, ואכה"מ).

ואף כי היסוד"ע תמך דבריו מעט על ביאוריו במקראות, ובדברי חז"ל, יסודו הוא על חקירת בטלמיוס וחבריו, שהביא דבריהם שם ליסוד מוסד, ומתוך חקירתם בא לביאור המקראות. (וכמש"כ הראב"ד, ב"כתוב שם" בהשגתו לדברי בעל המאור בסוגיין על אותם שאינם מאנשי התלמוד, שהם מסבבים ההלכה, והמקראות, לדעתם - כאשר לא כן). ואחרי שכל דברי הקדמונים, החוקרים - ואותם מבני ישראל שבנו יסודם על דבריהם, נדחו במוחלט מפני החקירות החדשות שנמצאו אז, (כפי המוסכם על התוכנים התורנים, כהנחמד ונעים, שהיה תלמידם של המהרש"ל ומהר"ל מפראג, וידוע שהיה גדול בתכונה) שמצאו שחציו השני של העולם אינו כולו מים, ויש בו ישוב, ואינו רק משכן לדגים, ומצאו את קצוות הישוב ואינם כדבריהם, (ולא כפי שרשמו ב"מפות"יהם, שבהם ציירו את השערותיהם ודמיונם), וכמו שכתב כבר בספרו נחמד ונעים סי' ס"ד, וא"כ אין להביא כל ראייה מדברי היסוד"ע בענין זה, שכשל עוזר ונפל עוזר.

וזה לשונו שם בתה"ד: ואע"פ שכל הקדמונים, הן מבני ישראל, הן מאוה"ע, כולם חשבו שחצי כדור הארץ מגולה וחציו השני שקוע וטבוע במים, כמו שתמצא להחכם ר' אברהם אבן עזרא בפירוש הפסוק כי הוא על ימים יסדה (ויתבאר לקמן סעיף י"ד שאין כן ביאור דברי האבן עזרא), **וכן דעת התוכן הגדול רבי אברהם ב"ר חייא (הראב"ח) בעל צורת הארץ, וכמו כן תמצא להחכם הישראלי, בפ"א מאמר ב' מספרו יסוד עולם ובשאר מקומות רבות שם בספרו, אשר על סברא זו הניח כמה יסודות, ובנה עליה כמה בנינים, כמו שיתבאר לפנים בסוף מאמר ו' סי' ק"ס, וכו', מ"מ תדע שכל הקדמונים, כולם כאחד, נמצאו בזה שוגגים ומוטעים, כי לאחרונים וכו' נתוודע להם במראה ולא בחידות שבכל ששה קצוות כדור העולם נמצאו דיורים, וכו' עיי"ש.**

ומפורש בדבריו שמתחסם רק ליסו"ע ולראב"ח, שהם בנו דבריהם - בענין זה - על החקירה המוטעית, ולא הזכיר את הרז"ה והכוזרי כלל, שהם כתבו היפך הדברים האלה, וכמבואר.

וגדולה מזו, שהרי לדברי היסו"ע **אין צורך בקו תאריך כלל**, שהזמן המפסיק בין יום למשנהו הוא הזמן שבו זורחת השמש על צדו השני של הכדור, שאינו בכלל העולם כלל, ותמוה מאד איך בא הכותב להוכיח מדבריו על ענין קו התאריך.

והנה הראב"ד כתב על הראב"ח שאין לנו ללמוד מדברי מי שאינו מאנשי התלמוד, לפי שהם מסבבים פני ההלכה לדבריהם כאשר לא כן, (ודברי הראב"ח, שיבוארו בס"ד בסמוך, אף הם בנויים על יסוד החוקרים, ואף הוא מבאר את המקראות על פי דברי החקירה, וזהו שכתב הראב"ד על הראב"ח שהם מסבבים ההלכה, [וכן את המקראות], לדבריהם (של החוקרים) כאשר לא כן), ודברים אלו נכונים, כצורתם, גם על דברי היסו"ע, וכמשנ"ת, שהרי ודאי שהמקרא, שנאמר בנבואה, לא דבר על טעות במבנה הארץ, שבורא העולם הוא מקור הנבואה, וא"כ הביאורים שביארו על פי החקירה המוטעית, הם מוטעים, וזהו שכתב הראב"ד, שהם מסבבים את ההלכה, והמקראות, לדבריהם כאשר לא כן.

י"ב. בירור טעויות ראב"ח בצורת העולם

י. ומעתה נדון בדברי ראב"ח בענין צורת העולם, והנה אף הוא כתב בשער הראשון מהמאמר הראשון שחצי העולם טבוע במים, כסברת החוקרים באותן

שנים, ובשער החמישי מהמאמר הראשון של ספר העבור כתב שאורך הישוב, ומשמעו-אורך היבשה, הוא י"ב שעות, לא פחות ולא יותר, וטבור הארץ הוא כ-24 מעלות למזרח ירושלים, ודבריו בודאי טעות, דאין ביבשה למערב ירושלים יותר מארבעים וחמש מעלות, וא"כ אין ביבשה למערב הנקודה שקבע כטבור הארץ יותר מכשבעים מעלות. ומה שכתבו כותבים מאוחרים (והביאם הכותב) שהתחילו את מנינם מאיי הים, בדברי ראב"ח אין כל משמעות שתחילת המידה היא באיי הים, ועוד, שאיים אלו מוסיפים רק כעשר מעלות, ועדיין הטעות בדבריהם ברורה. וכן הוא למזרח, אם אנו באים לבדוק את דבריו שמדדו את היבשה, הרי שאם מדדו בפלך הרביעי, אין ביבשה יותר מכששים וחמש מעלות למזרח מנקודת טבור הארץ ידיה, ואם מדדו באיזור הפלך החמשי והששי (עד 54 מעלות צפון), אין ביבשה יותר משבעים וחמש מעלות למזרח, עד גבול מונגוליה, ואם מדדו עד קצה האקלים השביעי, עד המעלה הרוחבית הששים ושש, שם יש למזרח מטבור הארץ ידיהו יותר מתשעים מעלות, וזה בארצות הקור הגדול, המגיע בחורף לכ-30 מעלות מתחת לאפס, וכל זה לא נזכר בדבריו של ראב"ח, ועל כל פנים מצד מערב מוכח שמה שכתב שמדדו את הארץ הוא טעות. (ולדברי הכותב הטעות בשיעור המעלה, אמנם אין הפרש מה הטעות).

ושמעתי שטעות החוקרים נובעת מכך שהחוקרים הקדמונים, הדווקנים, מצאו את אורך הישוב, מקצה סין ועד קצה פורטוגל, כמאה ושלושים מעלות, ואמצעיתם, אמצע הישוב, נמצא בנקודה שהיא כששים וחמש מעלות מסין וכששים וחמש מעלות מקצה פורטוגל, ונקודה זו היא כעשרים וארבע מעלות למזרח ירושלים, (וזה שכתב הרמב"ם כנקודת אמצע הישוב), ואח"כ שמעו החוקרים המאוחרים את המקובל בתורת ישראל שטבור הארץ, [שבאמת זו ירושלים], יש לה תשעים מעלות למזרח ולמערב, [שהיו נוצרים, והיו באותו זמן אדוקים בתנ"ך ומפרשיו, וראו את הכתוב ביחזקאל על טבור הארץ, ומפרשי התנ"ך פירשו כן את הכתוב⁶], והרכיבו את הידיעה הזו על אמצע הישוב, ועטרו אותה בעטרת טבור הארץ, ותוספת הרכבה זו לא נעשתה על פי מדידה כלל. (ולכן הרמב"ם לא כתב מאומה על טבור הארץ, ועל שיש צ' מעלות משם עד קצה המזרח והמערב, אלא על אמצע הישוב).

6. ועיין מה שכתב הר"א בוקלד בתגובתו למאמר זה בהערה 11, שהביא את מאמרו של בראור בקובץ ירושלים - לונץ כרך י' עמ' 125, 126.

ומכל מקום דברי ראב"ח בצורת הארץ בנויים על החוקרים וטעויותיהם, ואין להביא מהם ראיה להלכה, כמובן, וכמש"כ חזו"א שאין להכניס דבריהם לבית המדרש.

וכבר כתבתי את דברי הראב"ד על הראב"ח, שעם היותו איש חשוב, בעל מעלה, וירא שמים גדול, אין לסמוך על דבריו להלכה, בפרט במקום שדבריו מנוגדים לדברי גדולי הדורות.

ועל היסוד עולם כתב מהרלב"ח בקונטרס הסמיכה, ג', שאף שהיה גדול בתכונה, בעניני הדינים לא היה מדבר ומדקדק כפי שרשי התלמוד אלא כפי הסברא לבד, עכ"ל. וידועים דבריו של הגרש"ז ריגר זללה"ה, דיין דבריסק, דהיסו"ע היה חוקר ולא פוסק, והתייחסותו של החזון איש לראב"ח וליסוד עולם היא ברורה, דבמה שכתבו כהפוסקים יש (אפילו) להביא מדבריהם ראיה, שהיו חוקרים תורנים וישרי לב, וכתבו, מסתמא, כהמקובל על גדולי הדורות בזמנם, אבל במה שטעו אחרי החוקרים הנכרים אין בדבריהם מאומה, ותמיהתו המתלהמת של הכותב בהערה 61 בקונטרס השני, וז"ל 'חם לבי בקרבי, איך ירצה מרן החזו"א להוציא מבית המדרש יסוד "שרפי מעלה", שיסוד דבריהם ע"פ חכמי יון', - אין בה תוכן כלל, שדברי החוקרים שלא ע"פ התורה אין לסמוך עליה ההלכה כלל. (ואף שסמך דבריו על מש"כ החזו"א שמנה את הראב"ח והיסו"ע בכלל תשעה חמורי עולם, הנה "האשים" את החזו"א בסתירה בדבריו מיניה וביה, וכבר נתפרש שאין כל סתירה, דהיו חוקרים חשובים וירא"ש, ולכן במה שדעתם מסכמת לאמת אפשר לצרפם למנין, אבל במה שנפתו ושגו אחרי החוקרים אין דבריהם דעה להכניסה לבית המדרש). ומה שכתב הכותב על הרמב"ם שאף הוא סמך על החקירה בדברים אלו, כבר נתבאר שאין בדבריו מאומה, ו"קושיותיו" שם אין בהם כדי תפיסה כלל, והעתקתי לעיל דברים המוכיחים שהרמב"ם ס"ל כהרז"ה בכל פרטי הענינים והדינים ולכל הדברים האלו בסוגיא זו. והלשון התקיפה והחריפה, (שאינה ראויה - כלפי גדולי הדורות), שכל כולה בטעויות יסודה, אין לה מקום בבית המדרש כלל, שגדולי הראשונים פשיטא להו כהרז"ה, ה"ה הריטב"א והר"ן והתשב"ץ והר"י ממרויש וחבורתו ותשובה שהשיבו לו מן השמים, והראב"ד ביאר את דברי הכוזרי בהסכמה שקו התאריך כהרז"ה, ולא העיר בו מאומה, ונתבאר לעיל שכן מסקנת הרמב"ם לדינא, שכן פסק ביד החזקה, ורמב"ן עה"ת העתיק מדברי רז"ה בסוגיא זו, [ולא נמצא חולק על הרז"ה - אלא שאותם שלא ראו את דבריו פירשו הסוגיא באופן אחר, ולא נתיישבה להם]. וגדולי האחרונים הביאו את דברי רז"ה בסתם ובשבח מרובה, עיין

מהרש"א בסוגיא בר"ה לפני יהושע שם, וערוך לנר, וחת"ס בדרשות ריש בראשית, וכתב שם כהכוזרי גם משם רבו ההפלאה, והמהרי"ט בצפנת פענח כותב כהרו"ה בענין צורת הבריאה, ושקצה המזרח שש שעות מירושלים, ומוכח מדבריו שם, וממה דהדר ביה ממש"כ מתחילה, שס"ל כהחזו"א בענין התחלפות היום בסיביר ואוסטרלי' - שאין היום מתחלף באמצע היבשת, והאבני נזר שבח ביותר את דברי הרו"ה בסוגיין, עיין מש"כ בספר אביר הרועים להר"י מאמלאק, והשואל ומשיב נזף ברב שדן בסוגיא ובא לברר ההלכה, אע"פ שמסיק קרוב לדבריו, כיון שכבר נתפרשה ע"י הרו"ה, ומה מעמיד עצמו במקום גדולי עולם, וכולם, בלי יוצא מן הכלל, לא הביאו את דברי היסוד"ע וראב"ח כלל.

י"ג. הטעות של הכותב בהכללת הרו"ה והכוזרי בכלל ה"קדמונים" עליהם דבר הנחמד ונעים

בקונטרסו השני באות א' הביא כ"ידיעה יסודית" את דברי הנחמד ונעים בסי' ס"ד שכתב "שכל הקדמונים, הן מבני ישראל והן מאוה"ע, כולם חשבו שחצי כדור הארץ מגולה, וחציו שקוע וטבוע במים.... ותדע שכל הקדמונים, כולם כאחד, נמצאו בזה שוגגים ומוטעים אחרי כי יורדי הים באניות מצאו דיורים בכל ששה קצוות של העולם, ביבשה, מהם באי הים בחצי הכדור העליון ומהם בחצי התחתון" - אמריקה.

וסמך הכותב את הדברים האלה למש"כ שהרו"ה לא היה יכול להכיר את סין, וכיוון את הדברים להסיק שאף הרו"ה בכלל הטועים האלה. וחזר על דברים אלו בעמ' תתקצ"א ובהערה 64 שם, ובאות כ"ה - 8, וכו'), שהרו"ה והכוזרי בכלל הקדמונים שעד גלוי אמריקה לא היה להם מושג מישוג מעבר חצי העולם העליון.

ואין הדברים כן, כלל.

שהכותב העתיק קטע גדול מדברי הרב נחמד ונעים, אבל השמיט את השמות של החכמים והרבנים שפירטם הנחמד ונעים, והוא כתב כן משם האבן עזרא והרד"ק בפירוש הפסוק כי הוא על ימים יסדה, ומשם הראב"ח, והיסוד עולם, (וכתב עליו שכתב כן בכמה מקומות, והניח על סברא זו כמה יסודות, ובנה עליה כמה בנינים, (כמו שפירש הנחמד ונעים לקמיה בסוף ס' ק"ס) עוד כתב שהרב מאור עינים דקדק כן מדברי המורה נבוכים פ' ע"ג מחלק א' שכן הוא דעת בעל שבילי אמונה.

והנה לא הזכיר הנחמד ונעים לא את הרז"ה ולא את הכוזרי, רק הכותב כללם ב"כל הקדמונים" שכתב, בלא ראייה כלל.

ונתבאר דהם בודאי לא סברו כן, שמלבד שאין מדבריהם כל ראי' לכך, הנה הם מדברים בפירוש על יושבי השטח שמעבר לקו תחילת היום, שהוא בקצה הק"פ מעלות, ועוד, שלדברי היסוד"ע והראב"ח אין צורך כלל בקו תאריך, שתחילת העולם בקצה המזרח וסופו בקצה המערב, והים הגדול, שהוא מחוץ לעולם, מפסיק בין יום ויום, ולדברי הרז"ה והכוזרי קו התאריך רק הוא המבדיל בין יום ויום. והכוזרי כותב בפירוש על השבת שחלה בקצה המערב, ובתחתית הארץ, ובקצה הציץ - המזרחי.

ויתירה מזו, כל קושיותיו של היסוד"ע על הרז"ה באות מכך שחשב שהעולם הוא רק היבשה מקצה הק"פ מעלות ועד קצהו, והשטח שהשמש זורחת עליו, והיינו הק"פ מעלות האלה, הוא יום אחד, ואי אפשר שיהיה שטח ביבשה שתזרח השמש עליו ויהיה שייך ליום הקודם, ולכן הקשה בתוקף שדברי רז"ה הם שקר מפורסם ושנוי סדרי בראשית, וכל כך - משום שלפי הבנתו זה יתכן רק אם השמש זורחת ליבשה שש שעות, (או שבע), עד שהיא מעל ירושלים, ואח"כ חוזרת וזורחת לקצה היבשה שוב - ליום קודם, שזה אי אפשר, וזה שינוי סדרי בראשית, שהשמש זורחת ממזרח למערב ולא משנה הילוכה פתאום (כל יום!) לזרוח ליום קודם בקצה המזרח.

וכל זה מחמת דבקותו של היסוד"ע בסברת החוקרים - הטועים - שכל העולם הוא רק הק"פ מעלות, אותן שבהיום קרויות הישוב העליון.

והנה דבריו התקיפים של הרב נחמד ונעים באו להרוס, עד היסוד, את היסוד עליו בנה היסוד עולם את יסוד עולמו, ומעתה ראוי לידע שאין "קושיותיו" של היסוד"ע על הרז"ה קשות כלל וכלל, לא קיימים ולא שרירים, ודברי הרז"ה - המאור הגדול - מזהירים, כיהלומים וספירים.

י"ד. דברי הרמב"ם הברורים שיש ישוב בחצי הכדור התחתון

ואף הנחמד ונעים כתב בזה דברים לא בדוקים, שכתב שאף מהרמב"ם במורה נבוכים, חלק א' פ' ע"ג משמע שהסכים עם היסוד שצדו השני של העולם הוא מים, וכתב כן בשם ספר מאור עינים ס' ס"א, (ולא עיינתי בו). אמנם הדברים צע"ג, שלא זו בלבד שאין שם שום ראייה לזה, אלא מבואר ברמב"ם, שם, ההיפך. שזה תורף דברי הרמב"ם שם, שהדמיון אומר שאם יהי' כדור שגדלו ככל העולם, ותעמיד שני בני אדם על שני קצות קוטר הכדור, אם

יהיה הקוטר **מקביל לאופק** - יפלו שניהם, (דהיינו שאין להם במקומם קרקע לעמוד עליה) ואם הקוטר **אינו מקביל לאופק** יפול התחתון, והשני יעמוד.

וכותב הר"מ - וכבר הוכח כי הארץ כדורית, ושיש **מן הישוב** על שני קצות האלכסון - הקוטר, וכל אדם משוכני שני הקצוות ראשו כלפי השמים ורגליו כנגד רגלי השני המקביל לו באלכסון, ואי אפשר שיפול אחר מהם כלל. כי **אין אחד מהם למעלה והשני למטה** אלא כל אחד מהם למעלה, ולמטה - באופן יחסי לשני, עכ"ל הרמב"ם שם.

ומבואר שהרבנים מאור עינים ונחמד ונעים הבינו שאנשים אלו שבשני קצות האלכסון יושבים על חוף הים המקיף את העולם, כמו שכתב היסוד"ע, וצע"ג, דלכא' לא עיינו במשך דברי הרמב"ם, שהרי הר"מ מדבר על **שני אלכסונים**, הא' מקביל לאופק, והשני אינו מקביל לו, וזה, **השני**, כתב עליו הר"מ "שלפי הדמיון **יפול התחתון והשני יעמוד**", ורק עליו כותב הרמב"ם אח"כ "שאין **אחד למעלה והשני למטה**", ומבואר שמדבר על שוכני החצי התחתון של הכדור, וכותב שם הר"מ בפשיטות שכבר הוכח שיש מן הישוב על **שני קצות האלכסון**, ומהמשכו, כפי שנתבאר למעלה, מבואר שמדבר על **שני האלכסונים**. והנה כתב הרמב"ם בפירוש שיש **ישוב** בחציו התחתון של הכדור. ודברי המאור עינים והנחמד ונעים צע"ג. והראיות שכתבו המאור עינים והנחמד ונעים מדברי האבן עזרא והרד"ק, המעיין יראה שהם חלושות מעיקרן, שכל הראי' היא מזה שכתבו בתהילים כ"ד ב' בביאור הכתוב 'כי הוא על ימים יסדה' שהארץ נבראה מתחילה תחת המים ואח"כ נתגלתה המחצית, אבל אין מכאן ראיה כלל שהיא המחצית העליונה, ושכל המחצית התחתונה טבולה במים, אלא **שכמחצית מן הכדור מכוסה במים**, (ושמא לא מחצה מדויקת), ומחצית היא יבשה, ודמיון הלשון - "מחצית", שזה אותו הלשון שנשתמש בו היסוד"ע והראב"ח והחוקרים לציון החצי הטבול במים, אינו די, בודאי ובודאי, לסמוך עליו ולהוכיח ממנו שהם חולקים על כל הראשונים, ולהכניסם בכלל הגררים אחרי הטועים, ואין להביא ראיה מהאחרונים על הראשונים.

ואיפכא מצינו, שבפירוש האבן עזרא לדברים ל, י"א - י"ג, בפסוקים "לא בשמים היא" ולא מעבר לים היא, מבואר דאף בעובי האוקינוס יש מקום ישוב, שכתב שהכתוב לא בשמים היא - הוא פירוש ללא נפלאה היא ממך, דהיינו שהיא נסתרת, ולהגיע אליה הוא דבר פלא, שתלָאָה לעשותו, "ולא מעבר לים" הוא פירוש לרחוקה, ומשמע שאינה בגדר הנסתרות והנפלאות, ופירש האב"ע שם שיתכן שמעבר לים הכוונה לים הגדול, שלא יוכל להכנס אדם לרחבו מפני חשכת המים, ומבואר שלשם אפשר להגיע, אע"ג שהיא רחוקה, והנה

משמע שיש ישוב בעמקי הים הגדול, ולא נמנע מן האדם להגיע לשם. [ודברים אלו (ועוד הרבה), נטלתי מספר העומד לצאת לאור על קו התאריך, ברשותו האדיבה של המחבר, ויישר כוחו!].

ואמנם בכל זה נגרר הכותב אחרי המחברים האלו, אבל לא בדק ולא בחן את דבריהם.

ט"ו. על הפירוש הבלתי אפשרי שכתב בדברי הזוהר הק'

בקונטרס הראשון כתב, בהערה 18, שלדעת החזו"א הראשונים הכירו את הישוב התחתון, ושהחזו"א מייתי שכן כתב הזוהר, והקשה על זה שהקדמונים, כולם, הזכירו שחצי כדור ישוב וחציו מים, ולא הזכירו כלל מדברי הזוהר.

ובקונטרסו השני באות כ"ה - 9 כתב שהחזו"א נסמך על כך שבזוהר מבואר שיש ישוב התחתון בעוד שאין הכרח כלל שכן כוונת הזוהר.

והעתיק הכותב מהזוהר משפט אחד, ומנסה לדחוק לפרשו באופן שאינו מתפרש היטב, והיינו שלא העולם כולו מתגלגל ככדור, אלא שרק חציו, המיושב, הוא המתגלגל, ואין דוחקו אמת כלל, שהקדמונים, שחשבו שרק חצי הכדור מיושב, לא דברו על כך שהכדור מתגלגל, זה למעלה וזה למטה.

אבל לא הביא את המשך דברי הזוהר שם, דברי ר' נהוראי סבא, שפרש לים הגדול, וסער הים עליהם, ואבדו כל אנשי הספינה, ונתרחש לו נס וירד בשבילים ידועים בלב הים ויצא מתחת לים לישוב אחד, וראה שם מאותם בריות שכולם זעירים וכו', ונתרחש לו נס ועלה משם, ואמר: כמה זכאים הצדיקים העמלים בתורה ויודעים סתומות מסודות עליונים, ווי להם לאותם החולקים על דבריהם ולא מאמינים. ומאותו יום כשהיה בא לבית המדרש ואמרו שם דברי תורה היה בוכה, ופירש שבוכה שלא האמין מספיק בדברי חז"ל, והוא ירא מהדין בעולם העליון, עכת"ד. ואם כוונת הזוהר לקצה המזרח או לקצה המערב, אין צורך בשבילים נעלמים, ולא צריך לצאת מתחת לים, אלא להגיע לקצהו.

ותמיהתו שלא הזכירו מספר הזוהר תמוהה, שהרי הזוהר היה ספר שנשמר בסוד ביותר, וגדולי המקובלים קבלו דברי הקבלה איש מפי איש, ולא מפי ספר, ורק בזמן הרמב"ן נודע ליחידים מספר הזוהר, וחזו"א שכתב שכן מפורש שם, היינו שהדברים היו ידועים למקובלים, והראשונים קבלו כן איש מפי איש וסמכו על זה, בלא ציון הספר ושמו, שהיה סוד.

ומה שכתב שהקדמונים, כולם, סברו שחציו השני של העולם מים, כבר הוכח שרז"ה וכוזרי לא סברו כן, והאמת היתה אתם, וכן הרמב"ם כתב בפירוש

ההיפך, וכן מוכח מדברי הרב אבן עזרא דברים ל', יא-יג, כמש"כ לעיל, ולא נמצא בדברי חכמי ישראל שכתבו כן, שכחציו השני של העולם מים אלא אותם שנגררו אחרי החוקרים, שלא נגלו להם תעלומות חכמה. וגדולי ישראל שידעו האמת-שמה קבלו כן מהלכה למשה מסיני, איש מפי איש, או רק מעומק חכמתם, שלא רק חדרי תורה וחדרי סעודה נגלו להם, לגדולי ישראל, אלא גם מרחבי עולם ודעת.

ט"ז. בדברים שאינם נכונים שכתב בדברי הערוך לנר

וכתב הכותב את דברי הערוך לנר, שכתב שהרז"ה ביאר את כל הסוגיא ע"פ חכמת התכונה המסכמת עם הידוע כעת לחכמי התכונה, והעיר הכותב שכוונתו, כנראה, ע"פ ביאור האוצר נחמד על הכוזרי שהוא יסוד לשיטת החזו"א, והיינו שירושלים טבור הארץ.

והנה האוצר נחמד סיים שם ויבושו כל המתחכמים נגד רבותינו על אומנם שירושלים טבור הארץ, וסמך לזה המקרא ביחזקאל ל"ח, ופירוש רש"י ורד"ק שם.

והתעלם הכותב מכך שיש עוד כמה פרטים בדברי רז"ה שנתעלמו מידיעת התוכנים הקדמונים, ידיעת היום סביב הכדור השלם, ושכל מקום הוא יום לזה ולילה לזה, וידיעת הצורך בקו התאריך, שכל זה נעלם מ"חכמי" האומות **מאות שנים אחרי שכתבו זאת הרז"ה והכוזרי, ולזה עיקר כוונת הערוך לנר.** ובכל זה פירש הרז"ה את הסוגיא עם הידוע **כעת** לחכמי התכונה.

וכתוב במאמר עוד: הערוך לנר ייחס לזוהר ידיעה על אמריקה, דהיינו שיש טבור הארץ בשוב התחתון מול ירושלים - ומעיר: וא"כ אין זה נוגע לנידון דידן על ידיעת גבולות הישוב העליון באירופה ובאסיה.

והדברים מוזרים. שהחזו"א כותב שדברי הרז"ה והכוזרי, והראשונים שס"ל כוותיהו, לא נכתבו בהעלם ידיעת הישוב התחתון, אלא שאין לידיעה זו כל חשיבות בנושא זה, שהנידון הוא טבור הארץ, זו ירושלים, והמרחק, 90 מעלות מקצה המזרח, ששם תחילת היום, ומציאות הישוב התחתון אינה משנה לזה כלל, והוסיף החזו"א והעיר שבאמת ישוב התחתון היה ידוע להם, שנזכר בזהר ובעוד ראשונים. ומעתה פליאה גדולה: מה כוונת הכותב בשאלה הזו, וצע"ג.

אין זאת אלא שדברים אלו נכתבו בהעלם ידיעת הנושא המדובר.

וכתב עוד את דברי הערוך לנר שמה שכינה הרז"ה "טבור הים" הזהר קרא לו ישוב - וקפץ בקושיא: א"כ על כרחך שהרז"ה לא ידע מהזהר.

והדברים, שוב, מוזרים: הרז"ה כינה את חצי הכדור התחתון בשם בו היה מקובל לכנותו בזמנו, ולא יכול היה לקרות לו בשם אחר, שלא יהי' מובן כלל לציבור, (וזה אף שכתב בפירוש שיש בישוב התחתון עכ"פ אפשרות ישוב, שהרי דבר על יושבי קצה המזרח המזרחי), והערוך לנר כותב ומוסיף שהיום, שכבר נתפרסם דבר הישוב התחתון אין צורך עוד לכנות לחצי הכדור התחתון שם זה - טבור הים, שהרי אינו ים בלבד, אבל כל זה אין בו כדי לסטות מהאמת שהרז"ה ידע מישוב התחתון, שמא איש מפי איש מהלכה למשה מסיני, ושמא מחכמה, כמו שביארתי והוכחתי, או מידיעת הקבלה ותוכן דברי הזהר, שנמסרו מאיש לאיש כשאר סודות הקבלה, ולא פרסמו הפרטים ומקורות הדברים כיאות לדברי סוד.

והיה ראוי לכותב לשים לב לדברי רב המנונא בזהר שהעתקנו לעיל, שירא מדין בעולם העליון על שלא האמין דיו בדברי חכמים, וגם לדברי האוצר נחמד, שהעתקתי לעיל, שיבושו כל המתחכמים נגד רבותינו שאמרו שירושלים טבור הארץ.

י"ז. על הנסיון השגוי למצוא בדברי רמב"ן הסכמה לביאור ראב"ח בסוגיא, ובירור שרמב"ן הסכים עם הרז"ה

בהערה 82 בקונטרס השני הביא שהרמב"ן, בדרשה תורת ד' תמימה, כתב שדברי הגמ' בר"ה פעמים בא בארוכה ופעמים בקצרה, ונולד אחר חצות, פירשה הרב סחיב אשורטה, ובכל אלו יש רמז בפסוקים הללו. והרב סחיב אשורטה הוא הראב"ח, ומכאן בא להוכיח שהרמב"ן הסכים לפירושו בסוגיא זו. ורמז לעיין בדברי רמב"ן בראשית א' ט'.

ונתעלם ממנו שדרשת תורת ד' תמימה נאמרה לחזוק האמונה לחלושים מבני ישראל, (או לשרים ושלטונים גויים, שנזקק הרמב"ן להם בויכוחיו עם הגויים), לפאר בפניהם את התורה. והראב"ח היה ידוע בקהל ישראל, וגם בגויים שם לו במדעים, וסמך הרמב"ן שיתקבלו דבריו אצל אותם שדבר אליהם.

אבל דברי הרז"ה היו נשגבים מבינתם של חכמי אומות העולם בזמנו, והרי גם החוקרים מבני ישראל שהיה להם עסק בחכמות, וראו את דברי הרז"ה לא ירדו לסוף דעתו, כמו היסוד עולם (ואפילו הנחמד ונעים), לכן לא יכול היה להשתמש בדבריהם של הכוזרי והרז"ה לענין זה.

ומה שהביא מרמב"ן בראשית א' ט', ורצה להוכיח משם "טעויותיו" של רמב"ן ושהסכים עם דברי החקירה - **מוכח שם איפכא**, ששם זלזל הרמב"ן

בדברי היוונים שכתבו שהארץ כדורית, מקצתה מגולה ורובה משוקעת, שכתב על זה "שכן ידמו היוונים במופתייהם הנראים, או המפתים", ופירש רמב"ן הכתוב "לרוקע הארץ על המים" אחרת מדבריהם, שגזר על העפר, שהיה מתחילתו מעורב במים, שיעלה ויראה וייבש, ושתהיה הארץ יבשה, שטוחה וראויה לישוב, ותקיף המים מארבע צידיהם, ויקו במקום הראוי להם.

ובאמת מצינו **ההיפך**: שכתב רמב"ן שם, בראשית א' ה', בשם ויש מפרשים, "שהכתוב ויהי ערב ויהי בוקר הוא רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות, שכל רגע מהם הוא בקר במקומות משתנים, וערב במקומות שכנגדם", ואלו דברי רז"ה בסוגיין, [והם עיקר דבריו בסוגיא, שהיום פושט על פני כל הכדור], שזה לשונו, כי כל עשרים וארבע שעות מן היום ומן הלילה כל שעה מהן היא ערב במקום אחד ובוקר במקום אחר על פני אורך הארץ כולה, והיא כהקפת הגלגל עליה, המקיף, ממזרח למערב, וזהו הפירוש בויהי ערב ויהי בוקר האמור במעשה בראשית. (והמציינים על החומשים הנדמ"ח כתבו שזה נלקח ממורה נבוכים, ולא מצאתי שם מאומה, ובחומשים החדשים יותר כבר תקנו הדבר, וציינו, באמת, לדברי רז"ה).

ועוד, ועיקר, שהביא שם הרמב"ן בפס' ד' מהכוזרי שהאור הראשון נברא לפניו של הקב"ה, במערב, ושקעו מיד כדי מידת לילה, ואח"כ האיר כמידת יום, וזה טעם ויהי ערב ויהי בוקר, ושניהם אחרי היות האור, והקשה עליו הרמב"ן כי לפי זה נוסף על ששת ימי בראשית יום קצר. הנה הביא מדברי הכוזרי בסוגיין, שפירש ענין קו התאריך כהרז"ה, ולא מצא לתמוה עליו אלא בענין זה של היום הקצר, ולתירוצו של הרמב"ן אין סיבה לנוד מכל דברי הכוזרי בענין, אלא רק מנקודה זו שהקשה הרמב"ן.

ועוד, הרי הראב"ח קבע את טבור הארץ כ"ד מעלות למזרח ירושלים, ורמב"ן-בראשית כ"ח י"ז - הביא את דברי פרקי דר' אליעזר שטבור הארץ במקום המקדש, ואלו דבריו שם (בקיצור) לקח יעקב שתיים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותם מראשותיו, להודיעו שעתידין לעמוד ממנו י"ב שבטים, ונעשו כולם אבן אחת, להודיעו שכולן עתידין להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, השכים יעקב בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה, שנאמר וירא ויאמר מה נורא המקום. מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד, ששער השמים הוא, פתוח לשמוע תפילתן של ישראל, שנאמר וזה שער השמים. שב יעקב ללקט את האבנים ומצא אותן כולן אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה, שנאמר

ויצוק שמן על ראשה. מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות, ועשה אותה סניף לארץ כאדם העושה סניף לכיפה. לפיכך נקראת אבן שתיה, **ששם הוא טבור הארץ, ומשם נמתחה הארץ**, ועליה היכל ד' עומד, שנאמר והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהי' בית אלקים וכו'. עכ"ל. ומבואר דלהרמב"ן בית המקדש הוא טבור הארץ שממנו נמתחה הארץ (בשוה, לשני העברים, למזרח ולמערב), וזה כפשוטו, וכמשמעו, ודלא כראב"ח, וכמבואר.

[ואולי דברי רז"ה בפירוש סוגיא זו דר"ה כ' ב' הגיעו לרמב"ן אחרי שכתב דרשה זו דתורת ד' תמימה, ולכן לא רמז שם אליהם, ובדבריו על התורה כתב מדבריו הנצרך, שדברי רז"ה אמת, והמה מוסכמים].

ועלה מן האמור שהרמב"ן הסכים עם הכוזרי והרז"ה בפירוש סוגיין, ולא הסכים כלל עם דברי ראב"ח, ולא שיבח הרמב"ן את דבריו (דהראב"ח) אלא בפני מי שלא נטה אצלו ולא השיגה דעתו לשמוע קושט דברי אמת, פשוטי עם, או נכרים.

י"ח. הביאור הנכון בדברי התשב"ץ לאחר קריאת כל דבריו בדקדוק ושימת לב [בניגוד להנהגת הכותב].

וכתוב במאמרים הרבה על דברי התשב"ץ בסוגיין.

1. במאמר הראשון, בהערה 46, כתוב שהרז"ה היה ראוי לו לקבל את אחד מהפירושים האחרים בסוגיא, ובהם מנה גם את התשב"ץ, שלדעת הכותב פירש אחרת מהרז"ה. ואין הדברים נכונים, ולקמן בסעיף זה, נקודה 7, מבוארים דברי התשב"ץ שכתב בפירוש כהרז"ה בכל דבריו בענין קו התאריך, עיי"ש במה שמתייחס לנקודה 1.

2. במאמרו השני, עמ' תתקע"ג, כתב דמדברי התשב"ץ עולה בבירור שמש"כ הרז"ה "ששוכני קצה המערב שוכנים על שפת האוקינוס", הם פשוטם כמשמעם 90 מעלות שלהם (דהיינו ע"פ "טעותם" במידת המעלות), ולא 90 מעלות שלנו, שזה עמוק, 40 מעלות, בתוך האטלנטי. ונימק: שהרי כתב (התשב"ץ) שמקצה המערב, (שלדעת הכותב היינו חוף אירופה המערבי), עד ירושלים, יש שש שעות, ועוד שתי שעות עד האיים הרחוקים, בתוך הים, (והוסיף: ולא עוד אלא אילו נתכוון התשב"ץ ל 90 מעלות שלנו, הרי תוספת 30 מעלות כבר מגיעה עמוק לתוך יבשת אמריקה), וא"כ אין שום הגיון

לפירושו אם נתכוין לשעות ומעלות שלנו. וממשיך: הרי אין כאן קביעה מלאכותית של חצי ישוב שחלקו הוא באמת ים, שבכל זאת נכלל בהגדרתו כחלק מהישוב. (ובמילה מלאכותית - הכוונה שהקביעה אינה נכונה).

וגם כאן אין הדברים נכונים.

ולא עוד אלא שיצר שיטה חדשה, מפולפלת, שלא קדמו בהמצאה זו אדם, שיש שעות ומעלות שלהם, שטעו בהם כולם, הרבה דורות, והגדיל לעשות בקראו לזה "פשוטו כמשמעו", ועיין לקמן, 7, [במתייחס לנקודה 2] שם מבואר שאין להמצאה זו כל משמעות, ודברי רשב"ץ, פשוטם כמשמעם, הם כדברי רז"ה, ואוקינוס פירושו הים שלתוכו פחדו יורדי הים מלהכנס בו, כמשנ"ת, לעיל סעיף א', בדברי הרז"ה. ואיים אלו, שלא סייר בהם רשב"ץ, אף לא המתין ליורדי הים שימצאום, הם באמת האיים הקרויים כיום יבשת אמריקה הצפונית, ומביאור הגמ' עלה לו שנסמכו על הראי' מאותם איים, שבגמ' רמזו שנראית הלבנה בסוף אותו היום שהמולד היה שם קודם חצות בקצה המזרח, ועיין ברשב"ץ שכתב עוד, שיש גבול שני והוא-שבקצה המזרח המזרחי הוא סוף הראייה, ושם נתקיים לילה ויום מן החדש, וזה ממש כהרז"ה, והוכיח הרשב"ץ ששני גבולים יש מכך ששני דינים נאמרו בגמ', נולד קודם חצות בידוע שתראה קודם שקיעת החמה, וצריך שיהא לילה ויום מן החדש. (שרז"ה פירש שניהם על הראי' מקצה המזרח, ורשב"ץ ס"ל שזה דוחק, ולכן פירש ששני גבולים הם).

3. עוד כתב הכותב קודם לכן, עמ' תתקע"ג, בד"ה בנוסף, שמידות התשב"ץ מופרזות, ובהע' 22 פירט כוונתו והוכחתו, שמצויות ארבע קבוצות איים מערבה ליבשת אירופה, האיים האזוריים, איי מדירה, האיים הקנארים, ואיי כף ורדה, ומתוכם מצא כמתאימים, לדעתו, לתיאור התשב"ץ, רק את איי מדירה, ואף שהם רחוקים רק כ-17 מעלות מגריניץ, שזה כ-7 מעלות מקצה היבשת, לדעתו לאלו נתכוין התשב"ץ, ומכאן הוכיח שמידות התשב"ץ מופרזות, כפולות, ששעתיים הם כ-30 מעלות, וזה כפול לערך מהמרחק האמיתי. [ולא מצאתי טעם לומר שנסמך התשב"ץ על קו גריניץ, שלא נולד בימיו, שאילו מקצה היבשת מרחקם של איי מדירה רק כ-7 מעלות, והן חשבונו שמידות התשב"ץ מופרזות בכפל נסמך רק על הנחה זו]. והמשיך לדוש שם במה שנראה לו כטעויות הרשב"ץ במידות.

ושתי "ראיות" אלו הם לפי טעותו של הכותב שאוקינוס - היינו חוף הים, בפורטוגל, ולא תחילתו של הים הגדול שלתוכו פחדו הולכי ימים להכנס, שזה היה במרחק צ' מעלות מירושלים. וכבר ביארתי, ועוד יבואר לקמן 7, שלא

נזקק הרשב"ץ לאישורם של יורדי הים לידע לאיזה איים נתכוונה הגמ', וכוונתו לאיים הגדולים הקרויים כיום יבשת אמריקה, שכך נראה לו פירוש הגמ', ואין מידותיו מופרזות כלל וכלל, אלא מדויקות.

וחבל על המאמץ לתלות פסקיהם של כל גדולי ישראל בטעויות הבאות מחוסר ידיעה של מציאות חוקרי הארצות, במקום לראות את חכמתם הנשגבה, שבלא חקירה ידעו את כל זה, והרבה יותר, - מחכמה, או מקבלה, מהלכה למשה מסיני, שברור לכל ש"מגלי" המציאות לא יצרו אותן, וסין ואמריקה נבראו בששת ימי בראשית, וכו' וכו', והיוצר גלה סודו לעבדיו הנביאים, ולא נזקקו הם לשוקי האיש ולא לגבורת הסוס והמפרש לידע את הנחוש להם ליסודי התורה, ובמקום לפשפש ולנבור באפשרות ה"טעות" שלהם, היה ראוי להתפעל ולהתרגש מעוצם חכמתם, ובמקום לשקוע בטעויות, ליאור באור האמת.

4. ובעמ' תתקפ"ג כותב שהרשב"ץ העתיק את דברי רמב"ן בשער הגמול שכתב שגן עדן מצוי בעוה"ז במקום כלשהו, [וכוונת רמב"ן באמת הוא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ושיש מקום מים היפים ופירות טובים שם אפשר ליתן שכר בעוה"ז לעושי טוב, וזה בקו המשוה בארץ הודו], ומסיק מדבריהם שכוונתם שגן עדן שממנו יוצא נהר שהיה לארבעה ראשים הוא בהודו, כ-45 מעלות למזרח א"י, ושם היה סוף המזרח לסברה ה"מוטעית", שהמציא לתלות בגדולי ישראל.

- **ודבריו טעות**, שברמב"ן בשער הגמול מפורש שגן עדן העליון הוא בסמוך להר המור"י שם נברא אדם, ולא במקום מים היפים שבטומאת הודו. [והנהרות שנפרדים מהנהר היוצא מעדן הם נילוס וחדקל ופרת שלא הרחיקו לילך להודו], ומש"כ רמב"ן שיש שם ד' נהרות ולהט החרב המתהפכת, היינו שגם למקום זה של תשלום שכר בעוה"ז יש ארבע נהרות, להיטיב את מקום העדן שנועד לתשלום שכר לעושי מצוות בעוה"ז, ויש שם גם כעין להט החרב המתהפכת, למנוע, ממי שאינו ראוי, לכנס שם. (ומה שהאריך שם שלדעת רבים מחכמי ישראל היה סוף העולם בקצה הודו - אין לדבריהם כל קשר לנידון, ואבארם בס"ד לקמן סעיף כ"ד).

5. ובעמ' תתקצ"א כתב "כבר הראנו לדעת שתיאורו הכוזרי והרז"ה הם ע"פ החוקרים שבזמנם, כמו שהוכחתי מהתשב"ץ, וכן מתיאורי הרמב"ם והיסו"ע **ופשוטם כמשמעם** שגבולות הישוב הם גבולות היבשת בחוף הים, כלשון הרז"ה ששוכני המערב הם שוכנים על שפת ים אוקינוס במערב. - ולא עשרות מעלות בתוך הים לרז"ה, ולא כ"ד מעלות בים לצד מזרח לרמב"ם וליסו"ע".

וטעונו בדברי הרמב"ם, והרז"ה, והיסו"ע, כבר נתבארה, בסעיפים ג', א, ב, ה, וט', דלעיל וטעויותיו בדברי התשב"ץ דומות. ובס"ד יבוארו בסמוך.

6. בעמ' א' א' הוא כותב: ולפי התשב"ץ, ח"ג רט"ז, שכתב וא"י היא באמצע הישוב או קרוב לו, "קרוב לו" דווקא, ו"אמצע" לאו דווקא. ומוכיח דבריו ממש"כ התשב"ץ בתשובה ק"ה בח"א בני המערב - לפי שא"י היא מכללם, שא"י נוטה למערב.

מה שבחר לו אפשרות אחת משתים שכתב הרשב"ץ, וכתב שהשני "לאו דווקא", נראה כזלזול בדברי אחד משרפי מעלה, חד מקמאי.

וההוכחה שכתב - נכתבה בלא לנסות להבין את משך דברי התשב"ץ שם. הרשב"ץ כתב מתחילה, בתשובה ק"ה, לפרש הגמ' לפי דעת התוכנים, (הראב"ח), ומניח שהיה המולד לחשבון אמצע הישוב יום ו' בוקר וכו', ומבאר אח"כ, במש"כ לפי דקדוק החכמה, דהיינו לפי הרמב"ם והפוסקים, **שאמצע הישוב** זו א"י. וכן כותב הרשב"ץ, **בלא ספק, בתשובה רט"ז** שבח"ג, שזה לשונו שם "אם תראה ליל מוצ"ש כבר היתה יכולה להראות בקצה המזרח בתחילת הלילה, שהיה **שש שעות** קודם שקיעה בא"י, (ואף שכתב שם שא"י באמצע הישוב או קרוב לו). ומבואר דס"ל דאמצע דווקא ודווקא.

ומה שכתב הרשב"ץ שבני המערב - א"י היא מכללם, כתב כן לפרש הלשון לדידן ולדידהו, שכתב שם שלדידהו, הם בני המערב, יש שית מעתיקא וי"ח מחדתא, ולדידן, הם בני המזרח, יש י"ח מעתיקא ושית מחדתא, ומבאר שהפייטן שאמר ולשמונה עשרה יבוקר - אמר זה על בני ארץ ישראל, שהם בכלל בני המערב, והיינו כיון שמארץ ישראל **מתחיל** החצי המערבי, וביחס לבני בבל, שהם המזרחיים, בני א"י הם מערביים.

ונשגב מבינה איך יכתוב אדם על אחד מגדולי אחרוני הראשונים שכתב שתי אפשרויות ו"שכח" שמדבריו לעיל מוכח כאפשרות אחת, הכי לא ראוי הרשב"ץ, שהי' מגדולי אחרוני הראשונים, ליחס מכובד יותר, להתאמץ להבינו? ולעיל בהערה 22 נסמך על "מציאה" זו, דלהרשב"ץ א"י מבני המערב, [שבטעות פשוטה יסודה, כמשנ"ת], ל"חזק" הוכחתו שיש הפרזה במידות הרשב"ץ, שלהרשב"ץ בגדד ה' שעות מקצה המזרח, וירושלים באמצע הישוב, היינו כ-15 מעלות מבגדד, ולהמצאתו דירושלים מערבה מאמצע הישוב, א"כ לכל הפחות(?) שלש מעלות למערב (ובמקום אחר כתב דמסתברא (מסמך קלוש, ושגוי) דכוונתו חמש מעלות למזרח), וא"כ מרחק בגדד מירושלים לפחות י"ח מעלות, וזה כפול מה"מציאות".

והאמת, שדברי רשב"ץ שם כתובים בקירוב, ובגדר כחמש שעות ועוד מקצה המזרח, והיא רחוקה כשעתיים מתוניס, מקומו של הרשב"ץ, שעבור זה כתב הרשב"ץ את המרחק של בגדר מקצה המזרח, להוכיח דבריו שחשבון המולדות להרס"ג לפי קצה המזרח, ולכן שבע שעות אחרי זמן המולד בקצה המזרח הוא הזמן שתראה הלבנה בתוניס, כעבור כ"ד שעות מהמולד, ודי למבין. ועיון שטחי בדברי גדולי הראשונים אין בו די להכניס דברים של הבאי לבית המדרש.

וספיקא דהרשב"ץ מצריך עיון, ולקמן אכתוב בס"ד ביאור בדבריו.

7. בעמ' א' כ"ד - 13 מביא מש"כ החזו"א לבאר את דברי התשב"ץ בסוף תשובה ק"ה "ואם נאמר כי **סוף המזרח** קבלו שבת קודם א"י וכו', שלפעמים כוונת תשב"ץ לקצה המערבי של המזרח, ולפעמים כוונתו לקצה המזרחי. ומסתער עליו בקושיות: לשון התשב"ץ **ברורה** שהוא מסתפק אם סוף המזרח **מאחר** לא"י, או מקדים. וכותב בפסקנות: אין שום הבחנה בין שני קצה המזרח, כמש"כ החזו"א. וכותב (שוב) וחוזר על קושיתו, בלשון "ועוד", איך התשב"ץ משתמש באותה לשון, פעם כך ופעם כך בלי לפרש כוונתו. ולהגדיל העסק, חוזר הכותב על אותה "קושיא" בשנוי לשון, וממשיך להסתער: "יתר על כן בכל ביאוריו והקדמותיו הארוכות, בתשובותיו השונות, אין **רמז** לשתי הגדרות, אע"פ שאינן מובנות כלל מעצמן", וחוזר שוב בסוף הקטע, "וכן, אי אפשר לצפות כלל שהלומד יבין מעצמו שמדובר בשתי הגדרות שונות שדיניהם שונים", והיינו חזרה שלישית על אותה "שאלה", ואח"כ מסיים בקול תרועה, וחוזר, בפעם רביעית: "כיצד סמך התשב"ץ על הלומד שיבין כן מעצמו". אבל אילו היה הכותב **קורא**, רק קורא, בשימת לב, את תשובות התשב"ץ, היה רואה, אם לא היה עוצם עיניו, את דברי הרשב"ץ המפורשים, המבהירים את פרטי הדברים.

בתשובה ק"ה, בתחילתה, (בדבריו אליבא דהתוכנים, והוא הראב"ח), כתוב: הנה הנחנו שהיה המולד לפי חשבון אמצע הישוב, (זו א"י, כמו שפירש לקמיה), יום ו' בבוקר, והנה הלבנה תראה ליל שבת לפי זה החשבון - שהוא י"ב שעות מעת המולד עד עת הראיה, (והיינו כדעת ראב"ח), ואנשי **ראש המזרח** באותה שעה שהיה המולד היה להם חצי היום, שש שעות יש בין **אמצע הישוב לקצה המזרח**, הנה א"כ לפי חשבון קצה המזרח היה המולד ביום ו' בחצי היום וכו', וממשיך ואומר: וקצה המערב אותה שעה שהיה המולד היה להם ליל שישי בחצי הלילה, כי **קצה המערב רחוק מאמצע הישוב שש שעות ולא יקדשו החדש עד ליל שבת, שיראה באמצע הישוב.**

ולביתר מייניה, במה שכתב לפי דקדוק זאת החכמה, היינו לפי הרמב"ם והפוסקים, כתב - הנה המולד היה בחצי הישוב, הוא ארץ ישראל, ששם הקיבוץ, ליל ו' בתחילת הלילה, ותרעה שם ליל שבת, ואז יקבעוהו לכל העולם, ובסוף המזרח כבר שקעה החמה שש שעות קודם, לא יבוא להם יום שבת עד לאחר י"ח שעות וכו'.

הנה מבואר שראש המזרח מקדים לא"י שש שעות, וסוף המזרח מאחר לא"י י"ח שעות, וא"י היא אמצע הישוב, שהיא מקום הקידוש, (וגם בתחילת התשובה כותב שאמצע הישוב הוא מקום הקידוש).

וכהנה הם דבריו בתשובה רט"ז,

שכתב וז"ל בתה"ד: וענין שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא, זה הענין יצא להם ממה שהוא ידוע כי אמצע הישוב הוא רחוק מתחילת המזרח מהלך שש שעות, וכשהוא תחילה הלילה בתחילת המזרח הוא עדיין חצי היום באמצע הישוב. זאת הקדמה אחת. וא"י היא באמצע הישוב או קרוב לו, זאת הקדמה אחרת. וקידוש החודש לא היה אלא בא"י, ומשם היו שולחים שליחים לבבל, או משיאין משואות, וזאת הקדמה אחרת. ואחר שלש ההקדמות האלו יתבאר סוד העבור הזה ברמז, וזה פירוש ההלכה, כ"ד שעי מכסי סיהרא, שאם לא נראית הלבנה ליל שבת, מפני קטנה, לא תראה עד מוצ"ש, ותתכסה כ"ד שעות, לדידהו (בני המערב), שית מחדתא, אם תראה ליל שבת כבר היתה יכולה ליראות בקצה המזרח בתחילת הלילה, שהיה שש שעות קודם שקיעה בא"י, א"כ לדידהו מכסי שית מחדתא, וי"ח מעתיקא, מתחילת ליל שבת, עד חצי יום השבת שהוא תחילת הלילה בקצה המזרח. לדידן, (בני המזרח), י"ח מחדתא, שמשעה שקדשו את החדש בארץ ישראל שהוא תחילת ליל מוצאי שבת, עד שיקבלו סוף המזרח תחילת החדש, שלא יקבלוהו אלא אחר סוף י"ח שעות משעה שקבלוהו בני ארץ ישראל, אותם י"ח שעות היא מתכסה להם מחדתא וכו', עיי"ש. עכ"ל.

ומבואר שראש המזרח קודם לא"י שש שעות, וסוף המזרח מאחר לארץ ישראל י"ח שעות.

ובתשובה רט"ו כתב התשב"ץ שיש אפשרות שתראה הלבנה כעבור כ' שעות, ותרעה מאי הים רחוקים שתי שעות מקצה המערב, וקצה המערב רחוק שש שעות אמצע הארץ - זו ירושלים, וכתב שאם תשמע עדים המעידים שראו אותה פחות מכ' שעות - תדע ודאי שעדי שקר הם, אבל אם יהי' יותר מכ' שעות, אינך יודע בודאי להזים עדותם, שהרי אפשר שתראה-אם הלכה הפעם הלבנה במהלכה המהירי. והוסיף עוד שהזכירו בגמ' שני גבולים לראית

הלבנה, האחר עשרים שעות, (שפירשנוהו), והוא לאיים הרחוקים, וזהו נולד אחר חצות, שא"א שיתקרב יותר, (ונ"מ לאכחושי סהדי, וכמשנ"ת), והשני כ"ד שעות אחר המולד, וכתב ע"ז התשב"ץ והוא מה שאמרו צריך שיהי' לילה ויום מן החדש, ואי אפשר שיתרחק יותר, (והמולי"ם של התשב"ץ בהוצאות החדשות, בהערותיהם, כתבו שלא מצאו למאי אמר כן), ופירושו פשוט, דס"ל כרוז"ה דבעינן דלכל הפחות יהי' ר"ח ברגע האחרון של היום הפושט בכל הכדור, שזהו פירוש הא דבעינן לילה ויום מן החדש.

ומבואר דס"ל לתשב"ץ כהרוז"ה בענין סוף היום - קו התאריך, ואע"פ שפירש הסוגיא דכ"ד שעי מכסי סיהרא באופנים אחרים.

ואחרי שכתב התשב"ץ בפירוש **שלש פעמים** שהיום מתחיל שש שעות קודם ירושלים ונגמר י"ח שעות אחר ירושלים, וביאר דבעינן שיהא ר"ח יום שלם ברגע האחרון של היום - י"ח שעות אחרי ירושלים, כהרוז"ה, **אין מקום** לומר שבסוף תשובה ק"ה כתב להסתפק בזה.

והלשון שכתב התשב"ץ בסוף תשובה ק"ה 'ואם נאמר שסוף המזרח קבלו שבת קודם א"י ו' שעות', אף שכוונתו בודאי לתחילת המזרח, כמו שמוכח מכל דבריו, כתב לשון סוף המזרח אגב שכתב שם על סוף המערב לפרש ח"י מעתיקא, כתב כלשון הזה גם על ראש המזרח, לפרש ח"י מחדתא. ואף כי יש בדברים אלו קצת דוחק, הם נראים קרובים לאמת.

ומה שכתב להסתפק אם א"י באמצע הישוב או קרוב אליו, ודאי שאמצע הישוב דווקא, שהרי גם אחרי כן כתב שם שקצה המזרח שש שעות קודם השקיעה בא"י, וסוף המזרח י"ח שעות אחרי א"י, ויש לפרש שא"י כוונתו למקום הקידוש, ומעיקרא היתה סנהדרין במקום המקדש, שם הקידוש, שהוא טבור הארץ בדיוק, ואח"כ גלתה סנהדרין, ואז היתה במקום סמוך לטבור הארץ, וצ"ע.

ומעתה כל "קושיותיו" שהקשה על מרן החזו"א נמצאו שגויות, ששתי ההגדרות, ראש ותחילת המזרח, וסוף המזרח, **מפורשות**, חזור ופרש, בדברי התשב"ץ, ואינו משתמש באותה לשון פעם כן ופעם כן ובזה שגה ברואה.

וקושינו האחרונה על החזו"א, בעמ' א' כ"ה, מלשון התשב"ץ "לא יבא להם יום השבת, מי זה להם, אחרי שמדובר בקו בלא שטח בקצה המזרח שאין שייך שם ישוב בני אדם", קושיא זו נטל מהרימ"ט, שהקשה כן ביומם, והחזו"א ענה לו שבשעה שהשכל, הדעת, מנעימים זמירות הגיון, יש המבקשים לו שטח בידים ממשות, גסות. וכוונת החזו"א דאין צריך לראות אדם בקו הדק האחרון של קצה הי"ח שעות וסגי בכך שיש אפשרות חלות ר"ה עד קצה הי"ח

שעות, שהוא צדו המזרחי של הקו, ודי באפשרות עיונית זו. ומן הבחינה המעשית - השני' האחרונה של הי"ח שעות מתחילה כ-25 מטרים קודם הקו, ודי בחצי מטר לאדם הנמצא שם, וזה אחד חלקי חמשים של השני'.

וראוי לתלמיד לשמוע דברי חכמים, ולהתאמץ להבינם, שזהו מה ששנינו הוי מתאבק באבק רגליהם של תלמידי חכמים, ולא להפך המידה ח"ו, שישב התלמיד בדמיונו על כס המשפט, ויעפר בעפר [מלאכותי] את גדולי הדורות. ונשוב לדון בכל דבריו על התשב"ץ.

מה שכתב (והובא במס' 1), שהתשב"ץ פירש את הסוגיא דלא כרז"ה - נתברר שאינו נכון, דדינא דלילה ויום מן החדש ביאר התשב"ץ כהרז"ה בדקדוק, וזה בלא שראה התשב"ץ את דברי הרז"ה.

ומה שכתב (שהובא לעיל במס' 2), שלשון 'על שפת ים אוקינוס' דהרז"ה פירשו הרשב"ץ כ"פשוטו" על חוף ספרד ופורטוגל, כתב כן לפי דעתו, שגדולי חכמי ישראל בבואם לדין זה, נטלו את "מפות" החוקרים, ואת דעותיהם, ובנו על זה את ההלכה, וזה הבל, כמבואר.

הרשב"ץ, כהרז"ה, לא עלה על דעתו לסמוך על דברים שאינם בדוקים עד תכלית הבדיקה וההוכחה, להלכה. וקצה השש שעות מירושלים לא מתחיל בחוף הים בספרד או פורטוגל, אלא בתחילת האוקינוס, בשפת ים אוקינוס, שהוא כאמור, הים שאין בני אדם מפליגים לתוכו, וזה באמת עמוק בתוך הים הקרוי כיום האוקינוס האטלנטי, ושיעורא דשש שעות נלקח מהגמ', דירושלים טבור הארץ, כפשוטו וכמשמעו, ושש שעות בישוב העליון מימינה ומשמאלה, ממזרח וממערבה, והים במערב ובמזרח הוא האוקינוס, (במשמעותו בזמננו), והוא הים הגדול שהיווה את גבול העולם, (שהוא חצי הכדור העליון), והחל כמה מאות ק"מ מקצה סין למזרח בתוך האוקינוס הפציפי, וכמה אלפי ק"מ מחוף פורטוגל למערב, כאמור, ואיי הים הם האיים הגדולים שהיום נקראים בשם יבשת אמריקה, שהם נמצאים במרחק שמונה שעות, בשעות ומעלות שלנו, מירושלים. וכן עלה לתשב"ץ מביאור הגמ', ולא מחיטוט ונבירה ברישומי "מפות" שהיו רחוקות ממדע, ורחוקות מאד ממדע מדויק.

והלשון 'אין כאן קביעה מלאכותית של חצי ישוב שחציו ים וחציו יבשה' (שכוונתו קביעה שאינה נכונה), כולו טעות, כאמור, כי יש כאן ארץ, שנתנה לבני אדם, והארץ שניתנה לבני אדם (עד ה' אלפים ר"נ) היא חצי הכדור העליון, שנתחם ע"י הים הסוער האומר לאדם 'עד פה תבא' במזרח ובמערב, וחלקה יבשה וחלקה ים, ואינה נקראת ישוב, אלא ארץ, עולם, והקביעה אינה מלאכותית אלא מציאותית.

ובדברים שכתבתי נדחו "שאלותיו" והמצאותיו שמדות התשב"ץ מופרזות, והנה הן מדויקות לגמרי.

ולדבריו שגה התשב"ץ, וכלשונו - "כתב התשב"ץ כפי מושגיו המוטעים" את כל ביאור הגמ' שמקצה המזרח שש שעות מדויקות מירושלים, והלבנה שנולדה מעל ירושלים נראית כ"ד שעות אח"כ מקצה המזרח מעל ירושלים וכו', וכמו שכתב על הרז"ה, והגמ', ואוי לאזנים שכך שומעות.

ותימה גדול עד למאוד לומר שכוונת הראשונים פשוטם כמשמעם, לשש שעות שלהם, להמציא שכולם טועים, ושיש פה טעות חוזרת על עצמה כמעט בדיוק, בכל הראשונים, דברים שלא נודעו עד כה, ולא נשמעו מעולם. וזה פשוטו! וכמשמעו! אכן, כל דרך איש ישר בעיניו, אף כי נפתל ופתלתול, עיקש וסחרחור, ויאיר (כלפיד כבוי) לעצמו, עד שלא יסתירהו אף אורם הבהיר כשמש בצהרים של גדולי חכמי ישראל.

ובזה נדחו גם דבריו שהבאתי לעיל, 3. אודות הטעויות של מידות הרשב"ץ והאיים שלדעתו נתכוון אליהם הרשב"ץ, שכולם טעות ע"ג טעות.

ומש"כ הכותב ש"כבר הראיתי לדעת שתיאורי הרז"ה והכוזרי והרשב"ץ והרמב"ם והיסוד עולם הם כפי תיאורי החוקרים שבזמנם", - הנה כבר הראינו לדעת שכל הדברים טעות, (מלבד בדברי היסוד"ע), ולא הראה כלום, וע"פ דבריו אי אפשר לדעת כלום אלא לטעות, ודברי הראשונים כמלאכים דייקא ודייקא, ואמת יהגה חכם, ולא סמכו על חוקרים טועים, ולא על מפות משוערות, מעורבות במשאלות לב ודמיון. ומסתברא שידיעותיהם של הראשונים באו בקבלה איש מפי איש הלכה למשה מסיני, מפי בורא העולם, שאיסתכל באורייתא וברא עלמא, וידיעת העולם מפורשת בתורה. ובעולם שברא בחכמה בששה ימים שוטטו להם, אלפי שנים אחרי בריאתו, בריות זעירות, כקולומבוס ומרקו פולו וממשיכיהם, וחפשו "מציאות" ו"גילויים".

י"ט. הביאור הנכון בדעת הרז"ה לאחר דקדוק כל דבריו, וכנ"ל.

וכתב במאמרו השני פרק שלם, והוא באותיות ל"ה - ל"ט, ל"ברר" את דעת הרז"ה ו"להוכיח" דחזו"א "לא צדק" במה שכתב לפרשו. ועיקר דבריו באות ל"ז, שם מעתיק חלק מלשון הרז"ה, ומדגיש ממנו מעט, וכך כתב: "ונתחיל בדברי הרז"ה שלשונו יותר ברורה ומובנת לנו, וז"ל, - ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע, תחילתו מן הנקודה השלישית, שהיא טבור הארץ,

והיא א"י, - והמשל ע"ז כי כשמתחיל יום ראשון מימי השבוע לשוכני ירושלים וא"י, לא יתחיל לשוכני קצה המערב עד ו' שעות לאחר מכן, ובטבור הים שלמטה מן הארץ, והיא נקודת התהום, לא יתחיל עד י"ב שעות לאחר מכן, ולשוכני קצה המזרח לא יתחיל עד י"ח שעות לאחר מכן, וכן בכל יום ויום מימי השבוע וכן בכל שעה ושעה מן היום ומן הלילה, כך הוא סדרן לעולם. נתברר לך מזה כי יש הקדמת י"ח שעות במנין ימי השבוע ושעותיהם בין שוכני ירושלים לשוכני קצה המזרח, ששוכני ירושלים מקדימים על שוכני קצה המזרח, אע"פ שאין המרחק ביניהם כפי מהלך הגלגל הגדול אלא שש שעות כשאתה מתחיל למנות מקצה המזרח, אבל במנין ימי השבוע ושעותיהם כך הוא הסדר להם, - וזהו הסדר הנסדר להם מששת ימי בראשית, וזהו המרחק ביניהם במהלך הגלגל הגדול כשאתה מתחיל למנות מארץ ישראל", - עכ"ל. (ההדגשות - במקור).

ומסיק: 'הרי מפורש בלשונו שיום התורה, או 'קו התאריך' - בלשונו, מתחיל מארץ ישראל'. ובאות ל"ט - 1 כתב לתמוה על החזו"א, דס"ל דעל כרחנו כוונת הרז"ה לקבוע את קו התאריך בקצה המזרח, בזה הלשון, 'בשום מקום לא כתב הרז"ה שמונים את הימים ממזרח, אלא, אדרבא, כתב בהדיא מארץ ישראל'. וכאן באה הודאה במקצת 'שהרז"ה רק כתב שלענין קדוש החודש שצריך לילה ויום מן החדש - בזה הראיה בקצה המזרח קובעת'.

ואמנם, בקטע שמעתיק נמצאת עוד שורה, הסמוכה מלפניה לשורה השניה אותה מדגיש הכותב, (וסימנתי בהעתקה דלעיל בקו), ואין ביניהם אלא שש שעות כפי מהלך הגלגל הגדול אלא שש שעות כשאתה מתחיל למנות מקצה המזרח וכו'.

שמענו, בהדיא, שיש מנין שמתחיל מקצה המזרח, והכותב התעלם ממנו, וסיכם שיום התורה, דהיינו קו התאריך, מתחיל מארץ ישראל, בהתעלמות מן המנין השני.

ואחרי ששמענו שיש שתי התחלות למנין, שני מנינים: קצה המזרח, וארץ ישראל, נשים לב ללשונו דהרז"ה שכתב אצל המנין המתחיל מארץ ישראל. שהנה ברישא, (בשורה הראשונה שהדגיש) כתוב ברז"ה שחשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחילתו מן הנקודה השלישית, וכן בשורה השניה המודגשת, בסוף המועתק, כתב הרז"ה, "במנין ימי השבוע ושעותיהם כך הוא הסדר להם" וכו'. ואם כוונתו, כמסקנת הכותב, שיום התורה מתחיל מא"י - למה לא כתב רז"ה בשני המקומות בפשטות שהימים מתחילים מא"י, ואז נדע שכן הוא גם למנין השעות, ולמנין השבועות. ומכל זה התעלם הכותב.

ועוד, שהרז"ה קורא לקצה המזרח הנקודה הראשונה, ואם הימים מתחילים, לדידיה, מירושלים למה לא התחילה הנקודה הראשונה משם.

ועוד, הנה הודה הכותב במקצת שלענין קידוש החדש הראיה בקצה המזרח קובעת, אבל לא העתיק דברי רז"ה בזה. וז"ל הרז"ה: כי סליק ר"ז אמר צריך שיהא לילה ויום מן החדש, כלומר אין אנו קובעים היום ר"ח אלא א"כ היה בו המולד מתחילת הלילה במקום אחד מן הישוב, ואע"פ שאין המולד נתקן אלא עד י"ח שעות, ואין לנו מן החדש אלא שש שעות, או מוצאים מקום אחד שיש בו לילה ויום מן החדש. ולבאר הענין הזה אני נותן לך משל ודמיון באחד מן הימים שאנו קובעים בהם ר"ח, שהוא ר"ח תשרי, כשאנו קובעים אותו ביום שבת אין אנו קובעים אותו עד שיהא המולד בירושלים **יום שבת קודם חצות**, ואותה שעה שיהא המולד - היא בקצה המזרח **תחילת ליל שבת**, כמו שביארנו לך, כי שוכני א"י מקדימים בסדר מנין ימי השבוע ושעותיהם לבני שוכני קצה המזרח י"ח שעות, ואחר שתלך הלבנה ברקיע השמים כ"ד שעות אחר המולד, היא תחילת דקותה, והיא שיעור החידוש הנראה, נמצאת הלבנה נראית בחידושה **ליושבי קצה המזרח בסוף יום שבת**, לפני שקיעת אור החמה, ולפיכך היה **יום השבת** ראוי לקבעו ראש חדש בכל מקום, מפני הלבנה שנראית ביום שבת בערב בקצה המזרח קודם שקיעת אור החמה, ולא נמלט היום מראית הלבנה במקום אחד ממקומות הארץ, ושם היה להם הלילה והיום מן החדש כולו אחר המולד, ואע"פ שלבני ארץ ישראל לא נראתה הלבנה ביום שבת, מפני שהיתה שעת תחילת דקות הלבנה, והיא שיעור לחדוש הנראה, בחצי יום ראשון להם מימי השבוע, ואור החמה התוקף עליה מכהה את אורה ומונעו מהראותו עד הערב, שהוא סוף יום ראשון ותחילת יום שני, זה הוא פירוש צריך שיהא לילה ויום מן החדש, - וגם הוא פירוש הברייתא השני' בסוד העבור הסמוכה לזו השמועה, לפי שדברי שתיהן שוין, לכך אמר זה שאמר אבוב דר' שמלאי לפני רבנו הקדוש מחשבין את תולדתו, נולד קודם חצות, כלומר אם נולד בירושלים **ביום שבת קודם חצות** - בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה **ביום שבת לשוכני קצה המזרח**, ולא נמלט היום **ההוא מראית הלבנה**, ולפיכך נראה היום ההוא לקבעו ר"ח בכל מקום, וה"ה לשאר הימים.

נולד אחר חצות - בידוע שלא נראה **סמוך לשקיעת החמה ביום שבת בשום מקום בעולם**, כי כשנראה לשוכני קצה המזרח - כבר שקע כל אור החמה, ויוצא אור שבת, לפיכך נדחה היום ההוא מלקבעו ר"ח בכל מקום. עכ"ל הרז"ה.

פירוש דבריו ידוע, שאם נולדה הלבנה מעל ירושלים כשבקצה המזרח המזרחי, (בעברו המזרחי של קו התאריך), קודם חצות היום, אזי: א. כעבור כ"ד שעות תראה הלבנה מאותו קצה המזרח, לפחות רגע קודם השקיעה, וב. באותו מקום יהא חל אז ר"ח ליום שלם אחרי המולד, כי שם מתחיל היום באותו רגע ויש יום שלם ר"ח, ואע"פ שאותו יום שמתחיל שם הוא היום שבא"י כבר עבר ממנו שלשה רבעים, ועוד שהלבנה לא תראה לא"י עד יום ראשון בערב, ליל שני, מ"מ מקדשים את ר"ח באותו יום כי ר"ח חל בכל העולם ברגע שיש מקום אחד בעולם שבו כל היום ר"ח.

וזו כוונת הכותב כי לענין קדוש החודש, שצריך לילה ויום מן החודש, הראי' בקצה המזרח המזרחי קובעת.

אבל נתעלם ממנו, (כנראה), שהרז"ה מכנה את היום הזה **יום שבת**, וחל יום השבת בסוף המזרח, וכשנראית הלבנה בסוף יום השבת שם-**חל ר"ח שם**, ואם היתה נראית הלבנה רגע אחרי השקיעה - כבר לא יכול לחול שם ר"ח על **יום השבת** ההוא, כי כבר **יצא במקום הראיה כל אור השבת**, ועוד כתב הרז"ה (בסמוך, אחרי מה שהעתיק הכותב): והשנית - קצה המזרח, **שהוא תחילת הישוב**, וכנגד מה שאמר הנביא והנה כבוד וכו', ע"כ. ומפורש שנקודה הראשונה, שהזכיר מתחילה - **היא תחילת הישוב**. והנה ברור כי להרז"ה קו תחילת היום הוא בקצה המזרח, שש שעות קודם ירושלים, ולכן שם, לפני הקו, הוא הרגע האחרון בו יכול לחול יום השבת ליום שלם. ואין אפשרות לומר שרק לענין קדוש החדש ודינא דבעינן לילה ויום מן החדש, רק לזה קצה המזרח קובע. ובאמת עיקר היום והמנין, נקבע לפי קצה המזרח, (וכמו שהעתיק, **ולא הדגיש**), 'אם אתה מתחיל למנות מקצה המזרח', וכמו שביאר הרז"ה בעצמו.

ומה שכתב הרז"ה שחשבון הימים הנמנים לימי השבוע - תחילתו מן הנקודה השלישית, ושכן הוא מנין ימי השבוע ושעותיהם, כתב כמה סייגים למנין זה, שכן הימים נמנים **לימי השבוע, ולשעותיהם, ולא שכאן תחילת היום, וכמשנ"ת**.

ויש לבאר כוונתו בלשון מנין הימים, **דמנין הימים החל כאשר החל יום השבת** אצל אדם הראשון, וזה בשעת שקיעת החמה של יום ששי מששת ימי בראשית, וכן הוא אף על פי שהימים מתחילים בקצה המזרח, וזהו שכתב הרז"ה שיש שני מנינים, עיקר מנין הימים, ומנין הימים הנמנים, וזהו שכתב שמנין זה הוא לימי השבוע, ולשעות הימים, ששם, בא"י, החל מנין ימי השבוע, ומשם החל מנין שעות היום אצל אדם הראשון, אבל דין יום החל קודם לכן, ומבואר שכתב הרז"ה כל זה לפרש חשיבות הי"ח שעות, דלהכוזרי

חשיבות י"ח שעות היא כיון שקדושת יום השבת דשבת בראשית ושבת מרה חלה למשך ח"י שעות, ורז"ה פירש דמנין הימים הנמנים היה מתחילת ימי עולם לי"ח שעות מא"י, אף כי במשך הזמן בטל המנין הוא.

ופסוקים שהביא הרז"ה לקמיה, שעל נקודת ירושלים כתב הפסוק דלשכנו תדרשו ובאת שמה, ועל נקודת קצה המזרח, תחילת הישוב, כתב הפסוק והנה כבוד א' ישראל בא מדרך הקדים, פסוקים אלה באו רק להבהיר הענין ששתי נקודות אלו היו ידועות ומפורסמות וקובעות מקום לעצמם בענין הימים, ולכן אפשר לסתום ברמז גם את נקודת תחילת הישוב, שהוא **תחילת היום**, ושהקו הקודם לו, שהוא סוף המזרח, הוא הנקודה האחרונה בה חל היום, וגם את נקודת ירושלים, ממנה החל **מנין הימים הנמנים**, וממנה עד סוף היום - שיעור ידוע ומפורסם של י"ח שעות. זהו הנראה בביאור לשון הרז"ה.

והחזו"א כתב ביאור אחר בזה במכתבו ליפן, שאותו העתיק הכותב, אבל ודאי שאין הסברא עיקר, ואף שכתב החזו"א מתחילה לפרש הענין באופן אחד בדברים שסבר שישמעו, חזר וכתב למתעקשים - באופנים אחרים.

ועכ"פ ברור כשמש, למי שמעיין **בכל** דברי רז"ה, שסובר שקו היום הוא בקצה המזרח, כמו שהוכחתי, וכמו שמשמע מכל לשונותיו שהבאתי. ומעתה מה שכתב החזו"א דכוונת הרז"ה לקבוע את קו התאריך בקצה המזרח אינו "על כרחנו", אלא אמת, ועיקר המשמעות.

ומה שכתב הכותב שלשון הרז"ה **יותר מובנת לו**, היינו שבחר לו **מקצת מדבריו**, ותלה שזו שיטתו, וגם שם לא ראה את כל הדברים, וכמשנ"ת. ומה שכתב שבשום מקום לא כתב הרז"ה שמונים את הימים מקצה המזרח - הוא התעלמות מדבריו המפורשים, וכמו שביארתי, ודבריו בהערה 131 דחויים בהחלט, והמעין באריכות לשונו דהרז"ה, ולא מתעלם הימנה, ומשתדל להבין את כל דבריו, יראה שביאר בפירוש את נקודת התחלת היום בקצה המזרח, ומשום כך גם קרא לה בשם נקודה ראשונה. ומה שכתב החזו"א להוכיח שא"א שיהיה קו התאריך בא"י - הן קושיות, תיובתות, על כל מי שקבע כן, בדעתו - או בדעת הרז"ה.

ומה שכתב באות ל"ט-1 ש"ברז"ה מבואר ע"פ הפסוק והנה כבוד א' ישראל בא מדרך הקדים - שנלמד מזה על **ראית הלבנה** שצ"ל **בקצה המזרח** - **דבריו אינם נכונים**, שלא נמצא בכל דבריו הארוכים של הרז"ה שם כל חילוק בין דיני ראית הלבנה לבין ימי השבוע, ואין כל רמז שפסוק זה בא לומר דין מיוחד בראית החדש, אבל כוונת הרז"ה ברורה, שנקודה זו ידועה, שהיא תחילת המזרח, וכמשנ"ת.

במאמרו השני, בהערה 134, כתב דר"ה כתב לשון קצה המזרח כמה פעמים, וכתב לתמוה לפירוש החזו"א (שכמה שנתפרש-הוא הפירוש הנכון והיחיד) שקו התאריך שם, דאם כן יש שני קצוות לקצה המזרח, קצהו המזרחי, שלפני הקו, וקצהו המערבי, שהוא תחילת היום, ונמצא הלשון קצה המזרח מתפרש לפעמים כך ולפעמים כך.

ואין דבריו נכונים. שהביא לשון הרז"ה "כי כשיהי' בוקר לשוכני מזרח לא יהי' בוקר לשוכני ירושלים עד ו' שעות לאחר מכן", וכתב שהכוונה למערב הקו, וטעות בידו, שהבוקר לשוכני מזרח הקו אף הוא שש שעות קודם הבוקר לירושלים, (אלא שהוא בוקר ליום הקודם).

ומה שכתב רז"ה שכשאתה מתחיל למנות מקצה המזרח יש רק שש שעות עד ירושלים, ושקצה המזרח הוא תחילת הישוב, גם שם לא נתכוון לצדו המערבי של הקו אלא לתחילתו ממש, לסוף קצהו המזרחי, שמשם מתחיל המנין, ומשם תחילת הישוב, (ולשון תחילת הישוב (שנתבאר לעיל שהוא הנקודה הראשונה), נתעלם ממנו על אף שהעתיקו), אבל קצה המזרח בכל המקומות האחרים הכוונה לפס האחרון בצדו המזרחי, והסמוך לו.

ובודאי שאין הדקדוק הזה, אף להבנתו המוטעית, כדאי להפוך דבריו המפורשים שהבאתי לעיל, שסוף היום בקצה המזרח המזרחי, ותחילת היום מקצה המזרח המערבי.

כ. סיקול המעקשות שכתב בדברי הראב"ד

ושם, באות לט-10 כתב לפרש את דברי ראב"ד "הדבר ידוע כי הימים ממזרח הם מתחילים" - שהכוונה לימי הטבע, שלא ע"פ התורה, ופירש שמעיר הראב"ד שאעפ"כ, (דהיינו אע"פ שהדבר כך), ע"פ התורה קביעת הימים אינה כן, אלא מא"י, וזה כדעת הרז"ה, אלא שאין זה נכון שהוא פירוש יסוד מולד זקן שבגמ' כדמפרש שם, עכ"ד.

ואין הדברים נכונים בביאור הראב"ד כלל.

כי - א. אם כוונתו להשיג על קביעת דין מולד זקן - לא היה קובע הראב"ד את דבריו על תחילת דברי רז"ה, על מש"כ "כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחילתו מן הנקודה השלישית", כי בזה מסכים, לדבריו, הראב"ד עם הרז"ה, אלא היה כותבם בהשגה השניה, שם דן הראב"ד בנושא מולד זקן ופירוש הגמ', וכאן לא הזכיר הראב"ד דבר מדין מולד זקן. והנה דבריו תוהו.

ב. לדבריו - כשכתב הראב"ד כי תחילת הימים מן המזרח הם מתחילים - כוונתו להסכמת העולם, בניגוד לדעת התורה, וא"כ כתב הראב"ד כי הימים-ממזרח, כאומות העולם, ואילו השבתות הם לחשבון א"י, כהתורה, ותימה, תימה, הכי ימי החול לא מונהגים ע"פ התורה? רק השבתות מייצגות את התורה?

וכתב הכותב שם בהערה 139 דברים מוזרים על דעת הראב"ד, שהשבת במזרח, מצין ועד א"י, חלה בא"י, ומשם נמשכת חזרה לקצה המזרח, ולפ"ז הדברים שם לא יקדשו על היין עד אחר שחלה שבת לא"י, ומסתמא יכולים גם לעשות מלאכה בזמן זה, ולא ידענא היאך נידון ענין זה שעתה חול שם, ובעוד כמה שעות תחול שבת למפרע, והוא המצאה כבירה, שלא נשמעה, ולא נדונה בפוסקים כלל, וצע"ג. [והוסיף שם, להגדיל העסק, שאם נוצרה קטע ארץ חדשה במזרח, לדעת זו המחודשת, תחול אף עליה השבת בזמן חלותה בא"י, משא"כ אם חיילא השבת בזמן צאת הכוכבים שם, לא תחול שם שבת, ולא שם אל לבו שרעיון כזה גורר אחריו תוצאות מרחיקות לכת, ותימה].

ומה שכתב דדברי החזו"א שפירש מש"כ הראב"ד 'השבתות' דהיינו שבת ויו"כ, שדבריו מוקשים, הנה באמת יש בזה קצת דוחק. ויש לבאר לשון הראב"ד שכתב שם ע"פ הכוזרי, שכתב שהשבתות הראשונות, שבת בראשית ושבת מרה חלו מתחילה בא"י, וע"ז הוסיף הראב"ד דכמו כן כל הימים טובים, הנקבעים ע"פ קדוש החדש, חייבים להקבע ע"פ א"י, ופליג על הכוזרי ועל הרז"ה דס"ל שיש דין בקדוש החודש שמתקיים רק בצין, דהיינו שצריך שתראה הלבנה בצין, ויהא שם יום שלם ר"ח, ודינים אלו הם תנאי בקידוש החדש, וס"ל לרז"ה דרך בכה"ג אפשר לקדש את החודש על אותו היום, החל בכל העולם, דהיינו (כדוגמה שכתב רז"ה) יום השבת, אע"פ שמיום השבת הזה כבר נשאר רק שש שעות בא"י, והלבנה לא תראה כלל בא"י בר"ח, ועל כל זה נחלק הראב"ד, ולכן כתב בהשגה זו את הענין הזה, שאמנם ימי התורה מתחילים מהצין, אבל א"א שיתקיימו שם דינים המעכבים את קדוש החדש, ואת חלות החגים, דזה תליא רק בא"י, וכמו שקדושת השבתות הראשונות החלה בא"י.

ומעתה דברי ראב"ד במקומם, שהשיג על הרז"ה במה שנראה ממנו לכאורה שתחילת הימים בנקודה השלישית, והשיג עליו בכפלים, גם לענין תחילת הימים, וגם לענין חלות דינים מעכבים בקידוש החודש, ולכן כתב עליו שלא השיג אפילו כמלא מגל בלקטו אחרי הקוצרים.

ונמצאו כל דברי הכותב כאן שוגגים ומוטעים.

ונגרר בזה אחרי קודמיו, שכתבו כן בטעות.

וכתב בסוף הערה 139 שהראב"ד מסכים עם הכוזרי שקו תחילת היום בקצה המזרח, אבל ס"ל להראב"ד בדעת רז"ה שהימים מתחילים בא"י, ועל זה כתב הראב"ד "שאין הלכה יוצאה מדבריו, רק ממה שכתב בספר הכוזרי". עכ"ל.

וריש דבריו נכונים, שהראב"ד פירש את דברי הכוזרי שקו תחילת היום מקצה המזרח, וכמשנ"ת, ושחשד את הרז"ה שנתכוון כפשטות לשונו שחשבון מנין הימים הנמנים תחילתו מן הנקודה השלישית, זו א"י.

אבל מה שכתב שזהו שכתב הראב"ד בהשגה השני' אין הלכה יוצאה מדבריו רק ממה שכתב בספר הכוזרי, אינו נכון, דלא על זה כתב הראב"ד כן, שא"כ היה כותב זה בהשגה הראשונה, שם דן בענין זה, ולא בהשגה השנייה. וענין דברי הראב"ד הוא שפירש דעת הכוזרי דבעינן לילה ויום מן החדש, היינו שהמולד, כשהוא בחצות היום בא"י, ואז שקיעת החמה בצין, אז אינו נראה בא"י לפני השקיעה, ואם היה נראה שם רגע לפני חצות-היה נראה רגע לפני השקיעה בא"י, (שפירש הראב"ד את הכוזרי כסברתו (דהראב"ד, ודלא כהרז"ה), שהלבנה נראית שש שעות אחרי המולד), אבל במקרה הראשון, שנולד אחרי חצות - אינו נראה ליושבי [א"י] עד יום ראשון, שעה אחת קודם יום שני, מפני שהיא דקה מדי מכדי ליראות עד שש שעות, ואז כבר ליל ראשון, ומתכסה תחת הארץ, וס"ל להראב"ד דביום השני נראית כ"ג שעות אחרי המולד, (ולכן כתב שנראית שעה אחת קודם ליל שני) ובהא פליג על הרז"ה, דרז"ה ס"ל שנראית כ"ד שעות אחר המולד, ובזה ס"ל להראב"ד דאין הלכה כהרז"ה, וזהו שכתב שאין הלכה יוצאת מדבריו דהרז"ה, אבל לענין קו התאריך לא כתב הראב"ד דהלכה דלא כהרז"ה, דהיה פשיטא לראב"ד דכן הלכה, וכמו דמוכח מדבריו בביאור הכוזרי.

והכותב שכתב שראב"ד חלק בזה על הרז"ה, שגה, אלא שדרך בזה בעקבות כמה מקודמיו שכתבו לחלוק על מאור העולם, והוא בעל המאור, והם הכשילוהו, [שנתלו אמנם בדברי אחד מגדולי הדור האחרון, שכתב כן כמסתפק, והחליטו כדבריו - בהתעלם מדברי החזו"א, והתעלמו מכך שאף הוא זללה"ה לא כתב כן כהוראה אלא כתב דעתו להחזו"א לעוררו לצד זה, ולא אמר הדברים להלכה למעשה], ולא ביקר דבריהם.

[והנה ראוי לברר יותר את דברי הראב"ד, ולהוכיח שמסכים עם הכוזרי והרז"ה בענין קו התאריך בפשיטות, ואין כאן המקום להתאריך, ויתברר הדברים היטב בספר העומד לצאת לאור מח"א על ענין קו התאריך].

כ"א. בירור דברי הכוזרי משגגות הכותב - מחמת קריאה שלא בשימת לב

ושם, במאמרו השני, אות ל"ט - 11, כתב דהחזו"א פירש דברי הכוזרי ששבת ראשונה בצין היתה השניה לסיני, וכותב [בשפה בוטה וגסה, שאינה ראויה] - דלשון הכוזרי הוא בדיוק הפוך, הן לגבי שבת סיני והן לגבי שבת בראשית. והעתיק לשון הכוזרי בהערה 140, וז"ל הכוזרי 'ואין השבת נכנס אלא על מי שבא עליו השמש אחר סיני עד הדרגה עד אחרית המערב, ואח"כ על אשר תחת לארץ ואח"כ עד הצין אשר הוא מזרח לישוב, ויקרא השבת לצין אחר א"י בשמונה עשרה שעות, מפני שא"י באמצע לישוב, וכאשר בא השמש לא"י הוא חצי הלילה לצין, וחצי היום לא"י הוא בוא השמש לצין'.

ועוד כתב הכוזרי לאחמ"כ [מפני שא"י היא מקום התחלה לקריאת שם הימים, בינה ובין השמש בעת שהוחל לקרוא בשם, שש שעות, ואינו זו להתמיד שם השבת, על הדמיון, על היום אשר התחילה השמש לסבב מסוף המערב], וראה אותה אדם שוקעת, והוא בא"י, וקרא תחילת השבת, עד שהגיעה אל עומת ראשו אחר י"ח שעות, והיתה ערב לתחילת הצין, ונקרא לשם התחלת השבת, [והיה סוף גדר הקריאה, מפני שמה שיש אחריו אמנם נקרא מזרח, בשהוא המקום ממנו מתחילים הימים]. (מה שהקפתי בחצאי לבנה - נשמט בהעתקת הכותב).

וראיותיו - שדברי כוזרי 'הפוכים' ממש"כ החזו"א בשמו-הן ממה שכתב הכוזרי שנקרא השבת לצין אחר א"י י"ח שעות, וכן ממה שכתב שאחר שהגיעה החמה אל מעל ראשו של אדם הראשון היתה ערב לתחילת הצין ונקרא לשם תחילת השבת.

ומזה בנה הכותב את המצאתו שהיום מתחיל בא"י אליבא דהכוזרי. וכוונתו שמבואר בלשונות אלו שגם שבת ראשונה חלה בצין, אלא באיחור י"ח שעות. ונפלאתי מאד איך התעלם הכותב ממש"כ הכוזרי שם שחלה השבת י"ח שעות מא"י ותו לא, וכתב עוד בפירושו שבצין היה סוף גדר הקריאה לשבת, והוסיף ופירש שהמקום שאחרי סוף גדר קריאת השבת הוא המקום ממנו מתחילים הימים. ומבואר דשבת ראשונה חלה רק מא"י ועד קו תחילת הימים, וחלה באמת גם בים השייך לצין - בסוף ח"י שעות, אבל ביבשת צין לא חלה, שבקצה צין שבים - צדו המזרחי של הקו, שם סוף גדר קריאת שם

לימים, וביבשה שאח"כ, צדו המזרחי של הקו - שם לא חלה שבת ראשונה, וכמש"כ החזו"א.

ואף שנשמטו דברים אלו מהעתקת הכותב, היינו משום שכנראה לא שם לבו להם ולמשמעותם, אבל המעיין בדברי הכוזרי בשלמותם לכא' לא יוכל לטעות בהם.

ומה שכתב הכוזרי שחלה השבת עד צין אשר הוא מזרח לשוב, כוונתו עד - ולא עד בכלל, עד הצין, שהוא הוא מזרח לשוב, ומה שכתב ויקרא השבת לצין אחר א"י בי"ח שעות, היינו לים הסמוך לצין אשר גם הוא צין יקרא, (וגם קצה הצין הוא ים, למסקנת החזו"א).

ומה שכתב הכוזרי והיתה ערב **לתחילת** הצין, היינו ג"כ לצדו המזרחי של הצין, שאחרי שהדבר ברור ומפורש שסוף גדר קריאת הימים הוא י"ח שעות מירושלים, אין מקום לדון עד היכן חלה שבת, וצין שחלה עליו שבת הוא ממזרח לקו, שכתב בפירוש שהשבת חלה עד י"ח שעות מא"י, וע"כ מבואר כמש"כ, שאף שם מקרי צין.

וזה מלבד מה שדברי הכוזרי בראשית הענין מבוארים כן, שהמלך אמר שהימים מתחילים בקצה המזרח והחבר לא נחלק עליו ולא דחה את דבריו, שלא אמר "לא כן, אלא הימים (והשבתות) החלו ממרה ומא"י", אלא ענה לו "אבל השבתות [קדושתן] התחילה בא"י", ששאלת המלך היתה דהנה אין הימים מתחילים מא"י, וזו שאלה על קביעת החבר שא"י הוא המקום החשוב, וענה לו החבר שמעלתה של ארץ הקודש שהימים הקדושים החלו שם, והדברים מבוארים ומדברים בעד עצמם. והחבר הבהיר הבהר היטב, שחלה שבת ראשונה רק עד י"ח שעות מירושלים, ושם, תיכף אחריו, הוא מקום תחילת הימים, ותו לא מידי. ותמיהותיו איך לא ביאר הכוזרי זה, ומש"כ לשאול מדוע כתב הכוזרי ההיפך, מתמיהות את הקורא הישר, על כל פנים אחרי עיון מעט.

ומה שכתב שלדברי החזו"א שהנקודה של קצה המזרח היא נקודה שכלית, ללא שטח, [והכתירה בעטרה מכובדת, "נקודה דמיונית", לכבד התורה], והיאך לא פירש הכוזרי זה בפירוש, כבר כתב החזו"א על זה שבזמן שהשכל מתענג בזיו החכמה, ומנעים זמירות, מה יוכל להתחרות עם המחפשים לו שטח בידיים ממשות. ואאריך בביאור הדבר בס"ד בהמשך הדברים, ואכתוב כאן בקיצור, שהרימ"ט בספר היומם שאל היאך ישב אדם, אפילו צנום מאד, על קו התאריך, וכוונתו שכיון שבעינן לילה ויום **שלמים** מן החדש, זה אפשר רק אם ישב אדם על קצה התחום דקצה המזרח המזרחי, וזו מעין השאלה שבגינה

אפקוה לר' ירמיה מבי מדרשא, וטעם הדברים דהמקום גורם, וא"צ אדם על קצה התחום ממש, (ואף זה אפשר, ואין כאן המקום לבאר). ואת זה ביאר החזו"א בנועם מליצתו, והכותב נתפס לשאלה זו ולא קיים בעצמו כוף אונך לשמוע דברי חכמים וחידותם. ומקניני תורה - שמיעת האוזן, ובינת הלב.

כ"ב. על המאמץ להוציא את דברי הריטב"א והר"ן ממשמעותם הפשוטה

כ. במאמר הראשון, אות י"ד, והערה 29, ובמאמר השני - הערה 80, כתב את דברי החזו"א שהריטב"א והר"ן הסכימו עם רז"ה וקלסו דבריו, וכתב לחלוק עליו. במאמרו הראשון כתב דהריטב"א הסכים לפירוש הרשב"א בענין לילה ויום מן החדש, וכרש"י, שכתב עליו ונכון הוא, ובשני הביא גם קושיא גדולה, שהריטב"א הביא דברי ר"ת בענין שקיעה שני, וכתב שם משמו דר"ת דשקיעה ראשונה היא מזמן שהחמה מתחלת ליכנס בעביו של רקיע, וא"כ דעתו כדעת חכמי ישראל, פסחים צ"ד, דבלילה החמה עולה מעל לרקיע, ועוברת דרך חלונה לשם. והרי דברי רז"ה בענין קו התאריך בנויים על דעת חכמי או"ה דבלילה חמה למטה מן הארץ, וא"כ א"א שריטב"א יסכים עם הרז"ה.

וכן הביא בשני מאמריו מש"כ החזו"א בשם הר"ן בר"ה, שהרוצה לעמוד על עקרי שמועות האלו כפי מה שנתבארו בשרשי חכמת התכונה יעיין במה שנכתב בהן בספר המאור, ולא רציתי להאריך לכתבן, שכבר נתפרשו שם בארוכה, עכ"ל הר"ן, ובמאמרו הראשון כתב שיש לבאר את הר"ן שמלבד פירוש רש"י ותוס' יש גם פירוש הרז"ה, ואין הכרח שהר"ן הכריע בין הפירושים, ואף לשונו אינו לשון של הכרעה. וכל זה כתב הכותב בלא ראי' כלל. ובמאמר השני כתב להוכיח כדבריו הראשונים מאותה ראי' שהביא בדברי הריטב"א, שהר"ן העתיק דברי ר"ת בענין שקיעה ראשונה ושני, וא"כ הסכים כדברי חכמי ישראל וא"א שיסכים עם הרז"ה הבנוי על דברי חכמי או"ה בענין זה.

וכל דבריו טעויות.

מה שכתב דכיון דהריטב"א והר"ן ס"ל כר"ת בענין בין השמשות, והביאו דבריו דחמה בשקיעה ראשונה נכנסת בעביו של רקיע, ובשני' כבר אינה מאדימה נגד חלונה, מזה ראי' דלא ס"ל כרז"ה, שדבריו כחכמי או"ה, הנה המגיד משנה פ"ה מהלכות שבת גם הוא מביא דברי ר"ת בענין שקיעה ראשונה ושני, וכותב עליו וכן הדברים נראים, ואעפ"כ לא חלק על הרמב"ם הלכות קדוש החודש כולם, שהם בנויים על דברי חכמי אוה"ע שהשמש והירח בלילה

מתחת לארץ. ולא נמצא לחד מרבנן שיתמה ויחלוק על הרמב"ם בהלכות אלו, אע"פ שהרמב"ם כתב בפירוש שהם בנויים על דברי חכמי אוה"ע.

וברור שלא נמצא לחד דס"ל דדברי חז"ל אלו סותרים את הידוע כיום לכל שחמה ולבנה סובבים את הארץ כולה (או שהארץ סובבת את החמה), ודברי חז"ל בזה נתבארו ע"י חכמי הדורות בכמה אופנים, עיין ביפה תואר על המדרש בראשית, והרמ"א בתורת העולה פ"ב, ומהר"ל מפראג בבאר הגולה באר הששי, והרמח"ל באדיר במרום, והגר"א בביאורו לספר יצירה, (ופירש שם ענין חלונות שברקיע), ועיין אגרות חזו"א ח"ג סי' קפ"ח, ועוד.

ולא נמצא מי שכתב שחז"ל כתבו דבריהם בטעות, ח"ו, מחוסר ידיעת המציאות, אלא מסכילי ורשא, תרל"ו, שנזכרו לעיל כמה פעמים, הם וגוריהם, שבאו לעקור תורה ולהקל כבודה, וכמה מצער, מכאיב, מעורר סלידה, שאחרי שאבדו הם ונשתכחו ונשתקעו דבריהם, תנתן לסכלותם ורשעם, או לרשעם וסכלותם, דריסת הרגל לבא בקהל באדרת אחרת.

ויש לבאר בזה, דר"ת לא נסמך על הדעה שבליילה חמה עולה מעל לרקיע, ואין דבריו תלויים בזה כלל, אלא מבאר ענין השקיעה השניה, ומתאר את המציאות של שלבי השקיעה, ואת מראה הרקיע, ע"פ הלשון שהיתה נהוגה לבאר את המציאות בזמנו, ולא נגרע משיטת ר"ת מאומה אם נאמר ששקיעה ראשונה בזמן שאור החמה הישיר שוקע תחת האופק, וכד', ושקיעה שניה כשהאור החוזר לארץ ע"י האדים והערפילים המכסים את הארץ אף הוא שוקע, וכד'. ואין כאן אלא שמוש בלשון הנהוגה ותיאור המציאות בצורה המובנת והמקובלת, ולא התבססות על סברא מסוימת, וראיה מעיקרא ליתא.

ומה שכתב לראי' שהריטב"א כתב על דברי רשב"א ונכון הוא, דהוא סתירה למש"כ דפירוש הרז"ה הוא המחזור, הנה הותיר את דברי הריטב"א בסתירה, ונטל ממנו מה שנוח לו, ולא חש לקלון התורה וגדוליה, ולא חש מהשתמש בד"ת להנאתו. ולעיקר הדבר - אין בו כדי ראי' כלל, דמתחילה שקיל וטרי הריטב"א בדברי רש"י שפירש שאם נראה הירח (הישן) ליל שלשים אין מקדשים אותו ביום שלשים, והקשה עליו דהא כבר תניא במה שאמרו כ"ד שעי מכסי סיהרא, ותרתי למה לי, ותירץ בדוחק דלאו בכל דוכתא איתמר דכ"ד שעי מכסי סיהרא, דלפעמים נראה, ורש"י תירץ דנ"מ בהא דאמרו דצריך לילה ויום מן החדש להיכא דמקדשין ביום ל' שלא ע"פ הראי' לצורך, וכמה שאמרו מאיימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו, והקשו עליו דא"א לראות הירח הישן בליל שלשים כלל, ועל זה כתב הרשב"א לתרץ דמיירי בשלא נראה הישן ממש בליל שלשים, אלא שנראה הישן ביום כ"ט

אחר חצות, ואז נמשך החודש הישן (דהיינו הזמן שלפני המולד) עד תחילת הלילה, ושוב אין לילה ויום מן החדש, ולפיכך אע"פ שנראית הלבנה החדשה ביום ל' אחר חצות אין מקדשין החדש, ועל זה כתב הריטב"א ונכון הוא, שקושיא זו תורצה בטוב. אבל שוב כתב הריטב"א דמה דאמרו נולד אחר חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה הוא לאו בדווקא, אלא שאפשר שנראה, ונקט בידוע אגב גררא, עיי"ש בדבריו, וגם זה דוחק, וכיון דיש בדברי רש"י כמה דחוקים, סיים דדברי רז"ה בביאור סוגיא זו מרווחים. ומה שכתב הכותב דכוונת הריטב"א רק לפירוש הרז"ה בלפותא דמערב עד ערב וביום האחד ועשרים לחודש בערב, ששם נראים דברי רז"ה טפי, וזהו שכתב הריטב"א בהלכה זו, אי אפשר לאמרו, ששם אין נ"מ בין פירוש רש"י לילפותא זו לבין פירוש הרז"ה, ואין ביניהם אלא משמעות דורשים, ומה כתב ריטב"א דדברי רז"ה בהלכה זו מחוורים טפי.

ומה שכתב הכותב לפרש לשון הר"ן, שנעתק למעלה, שיש את פירוש רש"י ותוס' הידועים, והעיקר כדבריהם, שהם כדברי חכמי ישראל, אלא כיון שיש גם את דברי חכמי אוה"ע, והרז"ה פירש הסוגיא ע"פ דבריהם, ציין הר"ן לדברי רז"ה, דברים אלו אי אפשר לאמרם כלל, והם רחוקים מן הדעת הישרה, שהרי הר"ן לא כתב שני פירושים כלל, שלא הזכיר פירש"י ותוס', שלא כתב עיין פירש"י והרצפה וכו', ולא הזכיר דברי חכמי ישראל, אלא הפנה, בלא כל הקדמה, לדברי רז"ה, וכתב שהיה כותבם גם הוא, אלא שכבר נתפרשו ברז"ה בארוכה, [וביאר שפירושו הוא ע"פ שרשי חכמת התכונה, ומשמעות דבריו דזו מעליותא של פירושו, דפירש"י וכו' מוקשים שאינם תואמים את המציאות שנתפרשה ע"י התוכנים האלקיים] וא"כ א"צ הכרעה בכאן, אחרי דלא הביא דרך שני, ואין אפשר לומר דאין הכרח דהר"ן הכריע בין הפירושים. תימה, תימה, אין זה אלא דרך עיקש, המבקש להשיג מטרתו בכל דרך. והביא מש"כ בהערה 69 "להוכיח" דהר"ן לא ס"ל כרז"ה, שכן הביא הר"ן את המדרש שעולם שליש יבשה שליש ים ושליש מדברות, ומדרש זה אינו כרז"ה, דרז"ה ס"ל דירושלים טבור הארץ, ואין לדבריו כל משמעות, דהמדרש מיירי משטח העולם, וי"ל שכוונתו לשטח המוכר והשימושי, היינו הישוב, (ומסתמא פירוש המדרש דיש אמנם ג' חלקים, אבל לאו דווקא שכל אחד שליש מדויק), והגמ' ורז"ה, שכתבו שטבור הארץ (ולא הישוב), הוא א"י, כבר נתבאר דהעולם העליון, שהוא חצי הכדור העליון שניתן לבני אדם כל חמשת אלפי שנים ראשונות לבריאתו, ועליו נאמר והארץ נתן לבני אדם, טבורו הוא בירושלים, וקצוותיו בקצה מזרח-בים, סמוך לחוף סין, ובמערב-בקצה תשעים מעלות

מירושלים, והר"ן לא מצא להקשות על הרז"ה, אף שכתב לעיין בפירושו בסוגיא דר"ה, ממדרש זה, וכן לא הקשה עליו הראב"ד שם, ולדבריו - הר"ן סותר את עצמו.

כ"ג. הדברים חמורים - ושגויים - שכתב על הרז"ה

ובהערה 44 במאמרו הראשון כתובים דברים חמורים, שאילו הרז"ה היה רואה את מפת הארץ כמו שהיא לפנינו לא היה עולה כלל בדעתו, ובדעת הכוזרי, לפרש את פירושם בסוגיא, והיו מחפשים אחר אחד הפירושים האחרים בגמ'. וסמך לזה מה שכתב הראב"ד בהשגתו על הרז"ה "שאינן לנו ללמוד ממי שאינו מאנשי התלמוד, לפי שהם מסבבים פני ההלכה לדבריהם כאשר לא כן". והנה מה שכתב על הרז"ה והכוזרי שכתבו דבריהם בהעלם ידיעת המציאות, הוא תוצאה ממה שקבע בדעתו בטעות, כמו שהראינו לדעת, דהרז"ה והכוזרי סמכו על חוקרי זמנם ועל ה"מפות" שציירו, והוא, כפי שכבר כתבתי, המשך הלעז של מסכילי ורשא תרל"ו לפתוח בקלון התורה, למען השבית אמונה מלבות ישראל, וכבר נתברר שמלבד הרשע המכוון - הנה זו עלילת שוא, שרבתה חכמת הכוזרי והרז"ה וידיעותיהם - בענינים אלו - מ"חכמת" החוקרים עשרת מונים, שידעו מישוב התחתון, וידעו מהצורך בקו התאריך, ולא כהחוקרים ששגו ושקעו באמונות תפלות ובדמיונות גם מאות שנים אח"כ, ולא עלתה על דעתם דהראשונים כלל לסמוך על החוקרים הטועים, ולא יכולה היתה מחשבה כזו לעלות על דעת אדם נבון, ורז"ה כתב את פירושו הנפלא בגמ' משום שכל הפירושים שהיו לפניו מוקשים, כמו שנתבאר בדברי תוס' על רש"י, [ובדברי הרמב"ם עצמו], ועוד, ובפירושו נתפרשו כל הקשיים, וכמש"כ החזו"א.

ומה שהשתמש הכותב בהשגת הראב"ד על הרז"ה - הוא מעשה אשר לא ייעשה, שגדולי הדורות היו מדלגים על הלשונות הקשים של הראב"ד בהשגות על הרמב"ם, ועל לשונות הרשב"א במשמרת הבית, ולא קוראים אותם, כיון שאינם שייכים אלינו כלל, ובודאי שלא ראוי, שאסור, להעתיקם ע"מ לבטל ח"ו דעת הרז"ה, או להקשות עליו, דהא דעת הרז"ה דעת תורה היא, ולא נגרר אחרי התוכנים ח"ו, והוא בודאי מגדולי הדורות, ומי יתקע ראשו בין ההרים הגבוהים, הלא ירוצץ גולגלתו.

וכל זה - מלבד הא שנתברר דאין דברי הראב"ד מכוונים כלל לקו התאריך, כמה שנתבאר, שכל דבריו נסובים על רק מה דס"ל לרז"ה דיש דין בעניני קדוש החדש שקובע בו מקום אחר מלבד ירושלים, ומוכח כן מדברי הראב"ד,

שהרי כתב שרז"ה נטל מראב"ח, ובזה ס"ל אף לראב"ח כן, וזו הנקודה היחידה שמתאימה בדברי הראב"ח לדברי הרז"ה.

ועוד העתיק שם את דברי היסוד עולם להשיג על הרז"ה, וכבר נתבאר שדברי השגותיו אלו המה דברים בטלים, כמו שכתב כבר הנחמד ונעים, וכמשנ"ת לעיל, אות ט' וי"א, ומה מוזר הדבר שקבל על עצמו לבקר דברי הרז"ה והחזו"א, ולא ביקר את דברי היסוד"ע כלל.

וכל גדולי האחרונים, שהזכירו דברי הרז"ה בפשטות, לא התייחסו לדברי יסוד"ע כלל.

כללו של דבר, תקע הכותב עצמו להקשות על הרז"ה ועל החזו"א, בלא בדיקה ובלא בחינה, ולא משכח אפילו זוטרי, ולא חל ולא רתת מדבריהם של חכמים, שהם כגחלי אש, אש - המאירה למיימינים בה.

כ"ד. בדברי הבל חמורים שנכתבו במאמרים אלו על חז"ל שח"ו טעו שסוף העולם בהודו

במאמר השני, באותיות י', י"א, וי"ב כתב להמציא דהעולם של הרז"ה היה רק מקצה הודו ממזרח ועד קצה אירופה ממערב, וכן שסוף העולם של חז"ל היה בסוף הודו. וכתב שם להביא ראיות לדבריו ממגילה י"א א' דמהודו ועד כוש לחד מ"ד בגמ' היה מסוף העולם ועד סופו, והרי אחשוורוש, שהוא מלך מהודו ועד כוש, הוא מאלו שמלכו בכיפה, וא"כ העולם הוא מהודו ועד קצה אפריקה שהוא כוש, בהרחבה.

ומצא שלשון זו, כל העולם, מתייחסת להודו ועד אפריקה גם בכד הקמח לרבנו בחיי, ברי"ד וברלב"ג. ובעמ' תתקפ"ד ד"ה עוד כתב האברבנאל הביא כלשון הזה משמו דהאברבנאל. והכל טעות.

שהנה שם, במגילה י"א א', איתא גם דרב ושמואל, שהם אלו שנחלקו בביאור הודו וכוש, נחלקו גם בביאור הכתוב 'מתפסח ועד עזה', ובגמ' שם מבואר דלחד מ"ד תפסח בקצה העולם ועזה בקצה העולם, ולחד מ"ד כשם שמלך על תפסח ועל עזה כך מלך שלמה על כל העולם כולו, וכל זה נאמר לבאר הכתוב במלכים א' ה' כי הוא, (שלמה המלך), רודה בכל עבר הנהר, והנה עבר הנהר ודאי אינו כל העולם, שהרי יש גם את עברו השני, ועזה אינה בקצווי תבל, ושלמה בודאי לא מלך על כל העולם ממש, שהרי בשבא, שהיתה ידועה ומפורסמת בזמנו, לא מלך.

ועל כרחק תודה שהלשון 'בכל העולם כולו' אינו משמש תמיד במשמעותו הרחבה, המוחלטת, שיחס לו הכותב, אלא הכוונה כאן לכל העולם החשוב והקשור, וידעו שיש עוד מקומות, שהיו טפלים באותו זמן, וזה היה, בזמן שלמה - בעבר הנהר, ובזמן אחשוורוש היה העולם החשוב והקשור עד סוף הודו, ותו לא מדי.

והביא שם, בעמ' תתקפ"ב ד"ה עוד במגילה, שרש"י פירש במגילה ט"ו ב' עד חצי המלכות, עד דבר שחוצץ במלכות, דהיינו עד בנין הבית, בית המקדש, - שהוא באמצעו של עולם, כדאמרינן ביומא נ"ד ב' אבן שתיה שממנה נשתת העולם, והסמיך לזה מש"כ רש"י על המקרא באסתר עד חצי המלכות כדבר שהוא באמצע המלכות, הוא בית המקדש. ומשמעות דבריו שהעולם שנשתת מאבן השתיה הוא עד הודו.

ותימה גדול אתמה, האיך נפלט מעטו דהכותב טעות כזו, שטות כזו, וכי העולם נברא בששת ימי בראשית רק עד הודו, ואילו סין ואמריקה המתנינו מלהברא עד שיבואו מרקו פולו וקולומבוס לגלותם?

והנה אין קשר בין פירוש רש"י באסתר לפירושו בגמ' מגילה, כאן פירש שחצי המלכות היא מלכות אחשוורוש, וכאן פירש עד חצי המלכות-עד אותו דבר שהוא בחצי העולם, והוא בית המקדש, והוא מפריע במלכות, שבנינו יביא למרידת בני ישראל במלכות, והנה לשון חצי המלכות מתפרש בשתי משמעויות. וכמו כן ברור ש"כל העולם" יש לו משמעות מצומצמת, של העולם החשוב והמוכר, ומשמעות רחבה, שהיא כל העולם הנברא. ולישנא דאינשי גם כן הוא, דאומרים לפעמים כל העולם על דרי שכונה זו, וכן כל כה"ג. (ומסתברא דרק כדור הארץ נשתת מאבן השתיה, ולא כל הכוכבים והגלגלים, ואין זה כל העולם ממש), ומה שכתב (עמ' תתקפ"ד ד"ה עוד) להביא ראי' מלשון האברבנאל בפר' תולדות על הפסוק שני גוים בבטנך, שיעקב ועשיו יהי' מתחלפים בטבעיהם ודתייהם ואמוריהם כשני גוים מאומות שונות, וכאילו האחד הודי בקצה המזרח והשני אשכנזי בקצה מערב, אין בראי' זו כלום, שתפס שני גוים רחוקים ככל האפשר מקצוות העולם המוכר והקשור, וכדלעיל.

כ"ה. בשגגות מוזרות שכתב על דעת גדולי חכמי ישראל בענין "סוף העולם"

והמשיך, באותיות י"ב י"ג, להביא מהאבן עזרא והרד"ק דמלכות המשיח משתרעת מהנהר היוצא מעדן, שהוא סוף המזרח, וזהו כל העולם, ושגן עדן

שבעולם הזה, שניתן ליתן שכר בעוה"ז לעושי מצוותיו הוא בקו המשווה, ושכן כתב הרמב"ן, הביאו הרשב"ץ, וכן כתב האברבנאל דנהר היוצא מעדן, לדעת חכמי האומות, הוא נהר הגדול של הודו, (הגנגס), ושרז"ל כתבו בבבא בתרא פ"ד א' דחמה מאדימה בבוקר ובערב כיון שהיא חולפת ע"פ הורדים דגן עדן ומאש הגיהנם, ומכל זה הוכיח שקצה המזרח, לדעת הקדמונים, הוא בהודו, והיא בריחוק 45 מעלות מירושלים למזרח, שם גן עדן, וקצה השני הוא בקצה אירופה, כ-45 מעלות מירושלים למערב.

וכל דבריו טעויות ודברי הבל, [ומהם - קרובים למינות], ובלא מחשבה - ובודאי שבלא עיון והשגחה.

שהרי אם נאמר שכוונתם היתה שגן עדן וגיהנם שבקצה העולם הם בהודו, א"כ החמה, הזורחת באמת - מקצה המזרח ממש, (כמו שהמציאות ידועה היום), היה לה להאדים רק בסוף שלש שעות של היום, ובסוף תשע שעות, כשחלפה ע"פ גן עדן שהוא בהודו, וע"פ הגיהנם השרוי בקצה מערב, (או איפכא), והרי אין הדבר כן, כנגלה לכל. וא"כ לדבריו חז"ל גם כאן כתבו "לפי מושגיהם", דהיינו כתבו דברים שאינם נכונים, וחס לן מלומר כן.

ולפי דבריו מלכות המשיח באמת תשתרע רק מהודו ועד קצה אירופה, וכל גילויי קולומבוס ומרקו פולו, וכן אוסטרליה והאיים המרוכבים שבאוקיינוס, ימלטו ממלכותו, וזה הבל. ואם זו נבואה על מלך המשיח, ודאי וברור שרוח הקדש לא חסרה דבר מידיעת העולם.

ונראה ברור, בלא ספק, שמה שכתבו המפרשים שמלכות המשיח מנהר הזה שיוצא מעדן, היינו שמלכותו משתרעת על כל השטחים החשובים שבעולם, ושאר הכל נספח לזה שהוא עיקר, והשולט בעיקר שולט בכל, (והכוונה שישלוט בכל העולם, ואף אם ישתנו הדברים, ותהי עיקר הממלכה באי הים). והרמב"ן שכתב שגן עדן בהודו, היינו גן עדן שבעוה"ז, שהוא מקום לשלם שכר בעוה"ז לעושי טוב, וכמש"כ הרמב"ן בפירוש שאין מקרא יוצא ידי פשוטו, והרי הביא רמב"ן אח"כ מפרקי דר"א דגן עדן סמוך להר המוריי, וזהו עיקר גן עדן, שבו נברא אדם, והוא באמצע העולם, כפשטות דברי חז"ל - שאין לזוז מהם, וכמבואר בראשונים, ועולם - כפשוטו, חצי הכדור העליון, כמו שביארתי, (ולא כטעותו של הכותב, שערבב בין ארץ, עולם, וישוב), וגן עדן וגיהנם שבקצוי העולם למזרח ולמערב הם גן עדן וגיהנם העליונים, ולכן החמה מאדימה **לכל העולם** בזריחה בשחרית, בכל מקום שש שעות קודם היותה ברום שמים, וכן בערבית, קודם (ובשעת) השקיעה, ואם מקום הגיהנם וגן עדן בעוה"ז בקצוותיו, איך תאדים החמה בזריחה לכל מקום בזמן הזריחה באותו מקום?

ועלה בבירור שכל דבריו בנויים מטעות ע"ג טעות, (וגרוע מזה), ואין כל זה שמץ ראי' נגד דברי הרז"ה והכוזרי, ובלא עיון ומחשבה. ומעתה אדון בדבריו על מרן החזון איש זללה"ה.

כ"ו. טעות בהבנת דברי החזו"א שאין היום משתנה באמצע היבשה

(ואקדים: כיון שהכותב חזר על דבריו כמה וכמה פעמים, פעם בצורת קושיות על החזו"א, ופעם בצורת מציאת סתירות בדברים, ופעם בצורת תמיהות מסברא על דבריו, וכו', וכו', נאלצתי, כדי לא להשאיר דבריו בלא מענה, לשוב שוב ושוב על אותם דברים, והקורא, שילאו אותו דברי חזרה אלו, יקיים בהם ודלוגו עלי אהבה, שלא כתבתי אלא כדי שהמחפש תשובה נאותה ל"טענה" פלונית של הכותב, ימצאנה במקומה).

במאמרו הראשון, אות ד', כתב דהחזו"א "חדש" חדוש "עצום", שכל צפון מזרח יבשת אסי', סיביר, וכל שלשת רבעי יבשת אוסטרלי' שלמזרח קו התשעים מעלות מירושלים, "נגררות" אחרי ירושלים, ושדבריו בזה סתומים וחתומים, וכתב שם שמועות שהיו מגדולי הדור שנחלקו על החזו"א בזה.

אבל אחרי העיון בחזו"א נראה מפורש שיסוד דין זה הוא לשון הראשונים שתחילת היום **בתחילת המזרח**, וביאר שאם נתפוש שהקו במעלה ה'90, דהיינו שקו זה לבדו גורם הדין, אזי צריך הקו לחתוך את סיביר ואסי' ואוסטרליה, אבל אם הקו בתחילת המזרח, הרי כל קו חוף היבשת, וקו חוף אוסטרליה, הוא הקו הקובע, שכל זה הוא **תחילת המזרח**, ועפ"ז אין כאן חידוש, ולא סברא, אלא נלמד כן מלשון הראשונים - כולם, והם למדוה מפי מוסרי התורה עד משה, מסיני. והנה ברוב הקונטרס ח"י שעות נראה דס"ל להחזו"א דקצה המזרח, הקובע את מיקום הקו שיורד לדרום ותוחם את הים למזרח ומערב, הוא הקו היורד משנחיי, שהוא הנקודה הבולטת בפלך הרביעי בקצה המזרח, ואף שאינו בדיוק בנקודת התשעים מעלות מירושלים אלא מרוחק ממנה פחות מעט, (כג' מעלות), אבל במכתב שבסוף קונטרס י"ח שעות, המתחיל השקפה מעמיקה, נראה דהדר ביה, ששם משמע דמסקנתו דהקו הוא בקו התשעים בדיוק, והוא רחוק מעט, כשלש מאות ק"מ, מזרחה מחוף שנחיי, ולפ"ז לא קשיא עוד הקושיא דקשיא להחזו"א דחסר מעט משש שעות, (שתירצה שם בג' תירוצים, שאמנם יש בהם דוחק).

ואחרי שדברי החזו"א מדוייקים מלשון הראשונים, ומבוארים בטעמים, אין שוב עוד מקום להתייחס, להאמין לשמועות שאינן בדוקות שחכמים אחרים נחלקו עליו, ושמעתי מח"א ששמע מפי ראש הישיבה הגרמ"ד סולובייציק שליט"א בן הגרי"ז זללה"ה, ששמועה זו, דהגרי"ז חלק על חזו"א בזה, אין בה כל אמת.

ונמצא כל מה שכתב שם באות ו', דדברי החזו"א בזה חתומים וסתומים, הם דברים שאינם נכונים.

כ"ז. עוד בפירושים שגויים בדברי החזו"א בקו התאריך

ומה שכתב על שם החזו"א, בקונטרס הראשון אות ז', ובשני אות ט"ז, שהחזו"א הבין שהעולם שהצטייר בפני הקדמונים דומה מאד למפות הנמצאות בפנינו, ואומר הכותב שאין הדבר כן, ודעתו היא שרבותינו הראשונים טעו הרבה בציור העולם. ולכן טעו בפסקם. וכבר נתבאר לעיל, סעיף ט', שדבריו הבל, וגררא (בשוגג) דמסכילי ורשא שבאו להרשיע, וגרוריהם, היא גררתו. והאמת הברורה והמציאות הפשוטה הוא שרבותינו ידעו שקצה המזרח, קצה צין, הוא בשפת הים, סמוך לקצה היבשה, והוא שפת ים האוקינוס, במרחק 90 מעלות מירושלים, והדין דקו תחילת היום נקבע ע"פ שני יסודות אלו, שקצה המזרח ביבשה הוא הקו, ולא יעבור בים את קו ה-90 מעלות, והחזו"א זללה"ה חישב ופירש את פרטי הדינים ע"פ הידוע כיום.

וכתב בקונטרס הראשון באות ט' את יסוד המחלוקת שבין החזו"א לבין היום, ופירש את דברי היום (כדעתו דהכותב, וכן דעת היום באמת), שאפשר, וצריך, לומר שהראשונים אמרו דבריהם בלא ידיעת המציאות, ולכן, ח"ו ורח"ל, דעתם בטלה, (ואף שהיוםם כאילו "מתאמץ" לפרש את הראשונים לדרכו, הנה קבע את הדין כפי דעתו, כסברת כרסו, ואח"כ הטא, באונס ומפתה, בחובל ומזיק, ומוציא שם רע, את דברי הראשונים כן, ואף זה בלא הצלחה יתירה, כפי שיראה המעיין הישר). ולדעתו דהכותב החזו"א סובר שכלל ידיעת המציאות כבר ידעו הקדמונים, אלא שהכותב מוצא סתירות בין המציאות לדברי הראשונים, וכותב דהחזו"א מתאמץ למצוא את הדרך לפרש את הסתירות האלה. וכל זה הבל.

והאמת שהחזו"א **שהבין** את דעת הראשונים, פירש את דבריהם כאמת, וכמציאות, וגם פירט את העולה לדינא מדבריהם על יסודות המציאות הידועה היום, ולא כטעויות המרובות של הכותב.

והקושיא שכתב באות ח' שלהחזו"א אדם הנוסע בקו ישר עובר מיום אל יום הלך ושוב, דומה למה שנמצא במדרש על קורח שהקהיל את העדה על האלמנה שבכל מה שעשתה הגיע הכהן ודרש את חלקו, ומרוב חששה מהכהן שיטול את רכושה הקדישה את כל נכסיה לשמים, ושוב בא הכהן ליטול הכל. וגדר הדין ברור וישר, עד קו התשעים מירושלים ממזרח מקדים ומצדו המערבי מאוחר, וזה בים, וביבשה עד קצה היבשה מקדים, וכשזה קו הדין - יודע הנוסע את הדין בכל מקום, (וקו התאריך הבינלאומי, להבדיל, אף הוא אינו ישר, וגם שם הנוסע בקו ישר יכול לעבור כמה פעמים מצד לצד, ולא תמצא תלונה על זה), ולשון התיאור שכתב באות י' על קו תחילת היום ע"פ הרז"ה והחזו"א, שהקו יחוג וינוע כשיכור, ומתפשט למערב ולמזרח, וסובב סובב ארצות וכו', אינו ראוי, וקרוב להיות בכלל המלעיג על חכמים ודבריהם.

וכותב שם באות י', בזה"ל: ואע"פ שרעיון איחוד היבשת של החזו"א נראה במבט ראשון כהגיוני, כדי שלא יהיו שני שכנים חלוקים ביום, מ"מ אחרי העמקה קצת נלענ"ד דהדברים מרפסין איגרא, שהרי אין חילוק הימים זה מזה חילוק הסכמי אלא טבוע ממעשה בראשית, שהשמש עוברת ממזרח למערב בקו ישר וכו', עכ"ל. מובן מדבריו שלדעת החזו"א הטעם שלא יהיו שני שכנים חלוקים ביום הוא כמעט הטעם העיקרי ביסוד הקו שקבע החזו"א, שקבע הרז"ה, לתחילת הימים. [ודי לדעת הכותב בקצת העמקה להבין שדברי החזו"א מרפסין איגרי, משברים גגות, וביטוי זה (שהודגש) נראה רחוק, רחוק מאד, מהחובה לכבד את התורה ואת חכמיה], וכן משמע קצת מדבריו בסוף הערה 22 שם.

וכאמור - זו טעות גמורה.

הקו אינו בגדר מסרו הכתוב לחכמים, ויסודו משום תחילת המזרח, ותחילת המזרח היא קו ה-90 מעלות, וקו תחילת היבשה, ששם תחילת העולם העליון, והוא המקום שנתן הקב"ה לאדם משך ה' אלפים שנים ראשונות, ויותר, מבריאית העולם, ולא נשתנה הקו אח"כ, והסברא שכתב החזו"א "שכיון שכן הדין - אין שני שכנים חלוקים ביום" לא נאמרה אלא לתוספת, ולאותם שנצרכו לכך, להטעימם הדין לפי דעתם. (וכל מה שכתב בהערה 23 שם הוא מילתא דפשיטא, ולא ידעתי מה נצרך לו לעמול קשה כל כך לברר הענין, עד שנראה שכאילו החזו"א ס"ל לא כן, וזה הבל. אבל הכותב הסתבך בטעותו שלהחזו"א הקו הסכמי, והיינו שחז"ל יכלו להטותו כרצונם, ולכן כתב בהערה 31 (בקונטרס הראשון) שלשיטת החזו"א צריך היה הקו להיות בכ 86 מעלות מזרח לירושלים, בנקודת שנחיי, [ודברים אלו אין להם תוכן ולא מובן, ועיין].

אלא שהחזו"א לשיטתו שהקו הסכמי, סבר שכאן עגלו חז"ל את הקו, וקבעוהו בנקודת שנחיי. והבל אמר. הקו הלכה למשה מסיני, ולא נמסר לחכמים לקבעו, אלא דס"ל להחזו"א (מתחילה) דהקו רק סמוך לקו התשעים, ולא בדיוק שם, דקצה המזרח בפלך הרביעי עדיפא מיניה, וכך נתנה תורה לישראל, ולמסקנא עלה לו דקו ה 90 קובע, והוא סמוך לקצה היבשה, וסמוך לתחילת האוקינוס, וזהו תחילת המזרח, וכמשנ"ת לעיל אות א', ועיין משנ"ת לקמן אות מ"א בדברי החזו"א בזה.

ובמאמרו השני, אות כ"ו 5, ט, (עמ' א' ח') שקע יותר בטעותו לייחס לחזו"א שהקו הסכמי - מסור לחכמים לקבעו, שכתב שם שאם קו התאריך הוא מוסכמה, סברא (דהכותב) היא שראוי שיהי' הקו ישר, וקשה לקבל שיקבעוהו בקו ה 90 מעלות, שהוא במקום שהיה בלתי אפשרי לידע גבולו עד שרבו המודדים והמדידות, לפני כמאתים שנה.

אבל כאמור, אין הקו מסור לחכמים לקבעו, כמש"כ חזו"א, שנקבע מן התורה, ונמסר לחכמים כמו כל ההלכות. ולא ידעתי איך נפל שוב ושוב בטעות זו. [וכמו כן טעה בטעות זו בהערה 60, שכתב שם דברים תפלים-שסברת עיקר וטפל אינה מוכרחת לפי מה שכתב על שם החזו"א שהקו הסכמי - היינו מסור לחכמים, וכל זה אינו נכון, כאמור, ודין אנטארקטיקה - דין ים, שאין שם ישוב כלל, ובים קו ה 90 מעלות מירושלים קובע את הדין עד הקוטב הדרומי, כן נראה לכא'].

ודבריו שכתב שם, 6, שלפני הזמן שרבו המדידות נפל הספק מהודו ועד סין ושנחיי, הם לפי דעתו, שטעה לומר שלרז"ה הקו בהודו. ובאמת דבריו שהקו בהודו מוקשים ביותר, היאך לא פירטו היכן עובר הקו בהודו, ולצפונה ולדרומה. אבל למש"כ הרז"ה, והחזו"א, דהקו בקצה המזרח, א"כ ההלכה למעשה ברורה, שכל שנמצא ביבשה ידוע שהוא ביום אחד, ורק יורדי הים בקצה המזרח יש להם להסתפק, וישאלו לחכמים, ואף להם היתה ההלכה ברורה, דהן גבול שם הים הסוער לאדם, בקו ה 90 מעלות מירושלים, ושם הקו, כמשנ"ת.

והקשה שם בהערות 8,9,10, ו 11, שאלות מסברא, (שלדברי הרז"ה צריך לידע מה דין אנטארקטיקה, ושקשה לומר שבקצה צין יהיה אסור לנסוע ביום ראשון על הים, ושהאיים בים נגד היבשה יחשבו ליום הקודם - ולא יהיו טפלים ליבשה, ושיהיה הבדל של 29 שעות בין מקום למקום שלידו), אבל כיון שהאמת היא שהקו הלכה-אין הקושיות מאומה, שהתורה קבעה את הדין, ואין זה מסברא דידן, ותו לא מידי. [וגבול א"י מפסיק את האדמה בסכינא חריפא, עד כאן חייב בתרומות ומעשרות ובשביעית וכו' מן התורה, ומכאן

פטור, וכהנה רבות, וכבר כתבתי שדין אנטארקטיקה - כדין ים, כיון שאין שם ישוב כלל, ואינו ראוי לישוב קבע, ובים - קו ה-90 מעלות מירושלים קובע את הדין עד הקוטב הדרומי. כן נראה לענ"ד].

וכן ה"עצה" שהעלה בהערה 12 להורות לתורה היכן להניח את הקו (למתוח קו אלכסוני מקצה ברינג עד קצה אסי' באיזור ויטנאם), אין בה מאומה, שקו ה-90 נקבע, לפי המבואר בראשונים, כיון שהוא תחילת חצי הכדור העליון, שהוא שנמסר לאדם מימי בראשית, והיתה ההלכה - כהמציאות, שהמציאות נבראה כההלכה. ובודאי כתב כן רק לפי סברתו שהקו נמסר לחכמים לקבעו, שהיא סברת הבל, ואין לה מקום כלל, ואחרי שהקו הוא הלכה למשה מסיני נראים דבריו כהוראה, ח"ו, לנותן התורה, והלשון שכתב, שקו התאריך של החזו"א [שהוא של הרז"ה וכל הראשונים וגדולי האחרונים] "נראה מאד מלאכותי" - מוזר ביותר, ואינו ראוי, ומתאים להאמר ע"י בור ועם הארץ, שנראה כמיקל ראשו בדברי תורה, וגם אין בו תוכן, שהקו ברור, ומיוסד כמו כל דיני התורה על ההגיון ועל המציאות.

כ"ח. פירוש מעוות שפירש בדברי החזו"א בנושא זה

וכתב באות י"א שם ש"מסקנת החזו"א בזה לא באה אליו בקלות, שהתלבט מתחילה: האם טעם הראשונים תלוי על מציאות הישוב כפי שהיה מקובל אצלם (שזו דעת הכותב), או שע"פ המציאות הידועה היום הדברים אמורים, ובמידה שטעמם הוסד על העלמת המציאות מהם, אז - [כותב הכותב בשם החזו"א] - נקח עמידה נועזה לנטות מהוראת רבותינו ז"ל לעשות מעשה היפך דבריהם הקדושים לכל ישראל".

ודבריו אינם אמת, והם טעות גסה בהבנת דברי החזו"א. דעתו דמרן זללה"ה ברורה, ולשונו ברורה, שצד זה, מחשבה זו, שדברי הראשונים בהעלם ידיעת המציאות, אינו נכון, וכתב דברים אלו לאותם שהעלו בדעתם סברות "לחלוק" על הראשונים, והתרה בהם שהוראה כזו היא מעשה עזות - לנטות מדבריהם של רבותינו הגדולים, שהם קדושים לנו ולכל ישראל, וקיימים לעד. ועזות זו שכתב - כוונתו לאותה עזות ששנו בה "עז פנים לגיהנם", (ולא מאותה עזות דקדושה של הוי עז כנמר, ששם העזות מסייעת לעשות רצון אבינו שבשמים). - והכותב מבין, באורח לא מובן בעליל, שדברי החזו"א האלה הם הוראה לנטות מדברי הראשונים, ולדבריו מה שהאריך וכתב שדבריהם של הראשונים קדושים לכל ישראל - הוסיף את הקדושה על מנת לסתור את

דבריו, והם דברי תימה שלא ניתנים להאמר, ואי אפשר לטעות בטעות כזו אלא מי שקבע בדעתו, בטעות גמורה, בהיפך הקדושה, שדברי הראשונים בטעות נאמרו, ואטם לבו מלחפש, ולמצוא, להם צד זכות, היפך כל דרך תבונה ישרה, ושרי ליה מאריה.

ובאות י"ב ממשיך בדרכו שלאור המשתמע "ברורות" מהראשונים קו היום הוא קו ישר, לאורך כל העולם, וזה סותר לחזו"א.

ואמנם כבר נתברר לעיל אות י' שכל דבריו בזה אינם נכונים, ואין להם בסיס וראיה כלל, וכל "קושיותיו" הבל.

וסיים (אחרי ש"הוכיח" שדברי הראשונים, חלילה וחלילה, "טעות"), בשאלה: "כיצד היו מנסחים הראשונים את דבריהם לפי הידוע היום".

והכותב כאן התנסח בטעות, כיון שלפי דבריו אין השאלה כיצד היו מנסחים את דבריהם, אלא מה היו כותבים, ומה היו מורים במקום דבריהם, (וראה דבריו שם באות כ"ג: "אילו ראו הרז"ה והכוזרי את מפת כדור הארץ כפי שהיא לפנינו לא היה עולה על דעתם כלל לפרש פירושם בסוגיא", רחמנא ליצלן מדעה זרה זו). והכותב גם "הנחה" את הראשונים מה לכתוב במקום דבריהם, שהרי את דבריו השגויים כ"אמת" וכ"ברור".

אבל האמת, והברור, **שכל דבריו טעות**. הראשונים ידעו שקצה סין, בפלך הרביעי, היא כתשעים מעלות מירושלים, ושם המקום סמוך לשפת ים האוקינוס (ולא שפת הים!) ושם תחילת העולם העליון שנתן הקב"ה לבני אדם משך כל אלפי השנים הראשונות מבריאת העולם, ואין כל נדנוד קושיא על דבריהם ז"ל, המאירים, ומובנים, וקדושים לנו ולכל ישראל.

בהערה 54 כתב שאחרי שנתגלתה אמריקה יש מקום לצדד שאין התחלה לישוב, אך כיון שיש כאן חילוק ברור של שני גושי יבשות, אסיה - אירופה - אפריקה, ואמריקה הצפונית והדרומית, ומקום מושבו של אדם עד שנפוצו על פני כל הארץ היה בגוש הראשון, א"כ זה עיקר הישוב בימי בראשית, ומסתבר שבקצהו שם תחילת היום, עכ"ד. ומה מאד מכאיב שאף שקרב אל הסברא הנכונה, והיה לו להבין-על אותה הדרך-שעיקר מקום מדורו של אדם היה בפלך הרביעי, שהוא הנוח לדירה, ולכן תחילת העולם בקצה אסיה בפלך הרביעי, באיזור שנחיי. אבל ניזהה דלאו, לאו, נקטתיה ונתרחק ואל האמת לא בא, כיון ששגה ושקע בדבריו המוטעים שהראשונים לא הכירו את איזור שנחיי, ושקו התאריך הוא קו ישר, ועוד כמה דברים שאינם נכונים כלל.

ובאות כ"ה הוסיף שכל דבריו דהחזו"א הם רק לפי הרז"ה וסיעתו, שמפרשים כן בגמ', אבל לפי שאר הראשונים אין יסוד ל90 מעלות כלל.

וכבר נתבאר לעיל דאין יסוד לדבריו כלל, ואין חולק על הרז"ה מהמאחרים לו לבד מהנגררים אחרי החוקרים, שלא היו מגדולי התורה, אבל גדולי התורה קבלו כולם את דבריו, ואף הרמב"ם שפירש מתחילה כרש"י חזר בו וקבע ההלכה כרז"ה, והרבה מן הראשונים כתבו כדבריו בפירוש, כהריטב"א והר"ן והרמב"ן והתשב"ץ והר"י ממרויש, וכל גדולי האחרונים הסכימו לדבריו בפשיטות.

והנה שוב כל דבריו טעויות.

כ"ט. בדברים שאינם נכונים שכתב בדברי החזו"א בענין

ובמאמרו השני, באות ט"ז, כתב דהחזו"א סבר שהעולם שהצטייר בפני הרז"ה והכוזרי היה דומה לעולם שלפנינו, ולא העלה [החזו"א] על דעתו שהעולם הידוע אז היה מצומצם בהרבה מכפי המוכר היום, והקדמונים שגו באורך המעלות, והיו הרבה דעות, ומחלוקות קיצוניות, באשר להיקף העולם ומידותיו,

ומסיק שכתוצאה מזה "החזו"א מתאמץ להתאים את תיאורי הקדמונים על המציאות הגיאוגרפית אלו עם אלו, ועם הידוע בימינו".

וכל דבריו, שוב, טעות.

החוקרים הקדמונים, מאומות העולם, וגם אלו מבני ישראל שנגררו אחריהם, כגון הראב"ח והיסוד עולם, שגו בכמה דברים בצורת העולם, וכמשנ"ת, שסברו שהעולם היא רק חצי הכדור העליון, וכולו יבשה, וכמש"כ ראב"ח, שסבר שמדדו את כל השטח, [ומשמעות דבריו שכל השטח היה ביבשה, וצדו השני של הכדור כולו ים], ולכן לא נחתו ולא יכלו להגיע להבנת הצורך בקו של תחילת הימים, וגם נגררו אחרי החוקרים בסברם שטבור הארץ אינו בירושלים, ומתוך כך באו לטעויות רבות, וגם הקשו על דברי הרז"ה. אבל הרז"ה והכוזרי, וכל הראשונים, לא שגו בהבל, ולא טעו בכל זה, ולא נמצא בכל המציאות החדשות כל דבר שאינו מתאים לדבריהם, וידעו המציאות הנחוצה להם - אם מחכמה ואם מקבלה. והחזו"א לא היתה מלאכתו להתאים את תיאורי הקדמונים עם המציאות, כי לא היה, ואין, ולא תהיה כל סתירה בין המציאות האמיתית לתורה, כי שניהם ניתנו מיוצר הכל. ולא היתה מלאכתו דהחזו"א אלא לבאר את ההלכה למעשה לפרטיה, לפי הנמצא בראשונים, על הנמצא והידוע כיום מצורת הארץ.

ובד"ה ובאגרת החזו"א להגרא"ז מלצר מביא מש"כ החזו"א שהסכמת התוכנים שטבור הארץ כ"ד מעלות מזרחה לירושלים, שסברו שיש צ' מעלות מטבור הארץ למזרח ולמערב, כל זה אינו מחייב שיש ביבשה את כל השטח הזה, שהרי במציאות אינו כן, והם, החוקרים, כתבו דבריהם בטעות, (ואחת היא אם הטעות בהחלטה שיש צ' מעלות ביבשה למזרח טבור הארץ ידיהו, או שטעו במעלות, כהמצאתו המזוזה של הכותב, מכל מקום דבריהם טעות). והחזו"א כתב לדון את החוקרים לכף זכות, שהגיעו באותו זמן ליבשה בצפון. וכבר כתבתי שקרוב הדבר לומר שלא מדדו כלל, ולא באה ההחלטה הזו ממדידה, אלא שמדדו הקדמונים את טבור הישוב, ומצאו שהוא כ"ד מעלות למזרח לירושלים, וכששמעו החוקרים המאוחרים מתורת ישראל שיש מטבור הארץ תשעים מעלות לכל צד, הרכיבו על הנמדד מקדם, שנודע כאמצע הישוב, וכבר הורגלו להחשיבו כטבור הארץ, את הידיעה הזו שצ' מעלות יש למזרח ולמערב טבור הארץ, ולא בדקו את דבריהם ביחס למציאות.

ל. נסיונות נוספים ליחס לראשונים טעויות

משום אי ידיעת ה"מדע"

והנה במקום למצוא את טעויות החוקרים, שלכולי עלמא, גם לדבריו, ודאי טעו, תקע הכותב את עצמו להכניס למעגל הטועים את גדולי חכמי ישראל, שלא טעו, וידעו, ותרב חכמתם מהימן כלכל ודרדע, ולנטות להלכה מדבריהם המקובלים מסיני, דברים מלאי חכמה, ברורים, וקדושים לנו ולכל ישראל.

ומעתה מה שכתב שם בהערה 52 שהראשונים לא השתמשו בידיעה שצרפת צפונית הרבה לא"י, אינו מפני שלא ידעו את שרטוטי ה"מפות", אלא מפני שלא סמכו על ה"מפות" האלה, לדינא, ובודאי שלא לקולא, כיון שהיו רחוקים מדיוק, (ואף לא התיימרו להיות קרובים אל הדיוק), ולא עלתה על דעתם אפי' לדון במפות, ולהכניס דברים אלו לבית המדרש. [ומה שכתב בתוס' הרא"ש גיטין ח' א' ד"ה ר' יהודה דשמא אנו למעלה מקו נחל מצרים או קפלוריא, כוונתו דאחרי שנהגו לפטור שם מתו"מ יתכן שהיו שידעו שמקומות אלו צפוניים]. ומש"כ בהערה 54 לתמוה על מש"כ החזו"א דהמעלה הק"פ היא כבר בתוך הים אם מודדים 90 מעלות מטבור הארץ דהראב"ח, קושיתו ודבריו אין להם מובן כלל, שהמצאת מעלות "שלם" אינה נכונה, ולא חשש לה אדם, שלא עלתה על לב, והמצאות הברורה מורה דלא כדברי החוקרים האלו, כמשנ"ת, שאין ביבשה 90 מעלות למזרח ירושלים בפלך הרביעי, וכמו

שכתב חזו"א שאין שום מקום לייחס את הסכם התוכנים של טבור הארץ, (וצ' מעלות מזרח לו ביבשה), למוכר מפי רבותינו, עכ"ל, והיינו למציאות הידועה, האמיתית, שהיא מתאימה לדברי רבותינו, והיא מוכיחה שהתוכנים, המודדים דאז, טעו הרבה.

ומש"כ בהערה 54 ש"מבואר לעיל, (בדבריו שם) בשם כל הקדמונים, ש"פה אחד נתכוונו פשוטם כמשמעם לפי מושגי זמנם, לפי מעלות שלהם" - מבואר בבירור שכל דבריו הבל, ואין כאן פה כלל, ובודאי לא פה אחד, ואין כאן בירור, ואין כאן מעלות שלהם, ואין כאן פשוטו, ואין כאן משמעו, לא שרירין ולא קיימין כלל וכלל, שהתוכנים הטועים טעו בדברים שהיום הם פשוטים, ששגו בדמיונות על מה שלא ראו, והעידו על כך עדויות איש מפי איש, חרש שוטה וקטן, שלא ראה ולא ידע, בתוספת כמה וכמה טעויות באמצע, וחכמי ישראל דברו נכוחה, כאמור.

ומש"כ בסוף הערה 53 בשם החזו"א הוא חזרה נוספת על ערוב דברים וטעויות שכתב כבר לעיל, ואפרש שוב, שהן אמת דלהרז"ה קצה המערב נמצא עמוק בתוך הים, (ששם מתחיל ים אוקינוס, וכמש"כ), אבל הרז"ה לא כתב שחצי הכדור העליון כולו יבשה, משא"כ החוקרים, וגרוריהם מבני ישראל, שחשבו כן, כמו שניכר ב"מפות" שציירו על פי סברתם, ולכן מה שכתבו החוקרים שהיבשה נגמרת כ"ד מעלות למזרח חוף צין, אינו נכון, וזהו שכתב חזו"א שדבריהם אינם מציאות, שאין היבשה נמשכת אלפי ק"מ בים למזרח בשביל טעותם. ומה שכתב החזו"א שהישוב התחתון אין לו שום יחוס להלכה, לא חיובי ולא שלילי, היינו שדברי הרז"ה ופירושו בסוגיא אינם זקוקים לידיעת המציאות של ארצות אמריקה, ודבריו מתפרשים היטב בין אם נודע אז קיום הארצות האלה, ובין אם לא ידעו ממקומות אלו, ואמנם עצם ישוב בצדו האחר של קו תחילת היום מבואר ברז"ה, ובזהר, (וברמב"ם בדבריו במורה נבוכים מבואר שבחצי הכדור התחתון מצוי ישוב, כמשנ"ת לעיל סעיף י"ד).

ומה שכתוב במאמרים האלו שקביעת הישוב העליון והתחתון הוא הסכמי ולא מציאותי, הוא גבוב דברים בעלמא, שהישוב העליון הוא הארץ שנתן הקב"ה לבני אדם, והכירו את ק"פ המעלות העליונים, וזו הארץ, שטבורה ירושלים, והוא מציאותי לגמרי, וגבולותיו הם כאמור הים הסוער שהוא חומה לארץ מימינה ומשמאלה. והנה חזר הכותב לומר שלהחזו"א הישוב העליון הוא הסכמי, והיינו שגבולותיו הם הסכמה, שלא כמציאות, וזה שבוש כוונת החזו"א במש"כ שקו התחלת היום הוא הסכמי, וכבר השתבש בזה הרבה, וכמו שכתבתי, וכוונת החזו"א שאין הקו ברור ובולט בצורת העולם, אלא צריך

החלטה עיונית לידע, לקבוע מקום ההתחלה, שלדוגמה - הכותב חשק לו שהקו מקצה סיביר, במיצר ברינג, לרוחב כל האוקינוס, מטעמי נוחות, ואומות העולם קבעו להם קו כפי נוחותם, וכן כל שאר משרטטי הקוים העצמאיים - כל אחד וטעמו, אמנם התורה המסורה לנו מפי הגבורה היא שהקו בקצה המזרח בפלך הרביעי, תשעים מעלות למזרח ירושלים, (וזה גם קרוב להיות ניכר בעולם, שגוש היבשה הגדול הוא גוש אסיה אירופה אפריקה, כמו שניכר לכל, וגם לכותב, כמו שכתבתי משמו לעיל בסמוך), וגוש זה, שהוא מקום הישוב של האדם באלפי השנים הראשונות, ותחילתו בסין, - בפלך הרביעי, שם היה מקום הישוב בתחילת התפוזות נפוצות האדם בארץ, וא"כ חצי הכדור העליון, כמאה ושמונים מעלות, תחילתו הוא מתחילת סין, בנקודת שנחיי, [או קרוב לה בים, וכמשנ"ת], עד אמצע האטלנטי, וזהו שכתב החזו"א דהסכמה זו אינה נתונה לבחירת אדם, אלא ניתנה לנו, ע"י משה רבנו, בסיני, - וכלשון החזו"א - שקבלנו מהראשונים שעמדו בסוד ד' ליראיו. ומה שכתב החזו"א שהראשונים עשו פשרה נכונה בין שתי הסברות האפשריות, שמזה רצה הכותב להוכיח שתליא בדעת רבנן, אין בראי' זו כל ממש, שהחזו"א כתב שם שדעת תורה נבנתה על יסוד פשרה בין שתי הסברות האפשריות, וזה כעין טעמא דקרא, ולא כתב כן החזו"א אלא להטעים הדברים למתעקשים שהסברות ההן היו עיקר גדול אצלם, ולא הסברא עיקר, כמש"כ החזו"א. וכל הדברים שכתב הם ערוב מושגים, טעויות בהבנה, ונטילת הטפל והפיכתו לעיקר.

ובעמ' תתקפ"ט ד"ה והנה כתוב שהמושג ישוב העליון, ק"פ מעלות, שהם חצי השלם של הכדור, הם הבריח התיכון אצל החזו"א בקביעת קו היום, וס"ל להחזו"א שדברי חז"ל שירושלים באמצע העולם הם אמת, ושדברי רז"ה שקצה צין לחוף האוקינוס, צ' מעלות מירושלים - אמת, וכתב שלפ"ז הוצרך החזו"א, על כרחו, להוציא ממשמעותו את תיאור הרז"ה "ששוכני המערב שוכנים על שפת ים אוקינוס", (שהרי לפי טעות הכותב כוונת הרז"ה לחוף פורטוגל, וזה אינו מרוחק צ' מעלות מירושלים), אבל האמת שכוונת הרז"ה פשוטה - וכמשמעה, שקצה המערב נמצא על שפת ים אוקינוס, הוא הים שיורדי הים פחדו להפליג לתוכו. וזה מרוחק אלפי ק"מ חוץ פורטוגל ואפריקה, במרחק 90 מעלות מירושלים, ושוכניו הם יורדי הים המגיעים עד שם, בים או ארץ, אי, הנמצא שם, אם נמצא. [ודברי הכותב קשים להבנה: פשטות הגמ', ודברי רז"ה הברורים שקצה צין צ' מעלות מירושלים לא גברו - לדעתו דהכותב - על משמעות תיאור הרז"ה ששוכני המערב שוכנים על שפת ים אוקינוס, ולא הורו לו שטעה בכון של חפוש האמת!!!].

וכתב על דברי החזו"א שזהו יסוד קו החוף המתפתל שהוא קו תחילת היום, ונתכוון לקלל ונמצא מברך, שבאמת קו החוף הוא קו תחילת המזרח בשטח היבשתי שמעבר ל 90 מעלות ירושלים, והוא הוא קו תחילת היום. וכתב בהערה 58 שהחזו"א באגרת קפ"ז בקוב"א ח"ג נדחק בדחוקים גדולים ליישב הדברים, ואינו נכון כלל, שלא נמצא שם דחוקים גדולים או קטנים, אלא ביאורים להלכה הפשוטה ובירור פרטי הדין שנמסר לדורות בפשיטות בדברי הרז"ה והכוזרי.

ובהערה 60 כתב שוב להתחכם לפי מחשבתו שהקו הוא הסכמי - מסור לחכמים, ולפי טעותו שהבליטות ביבשה מעבר לקו ה 90 מעלות מצטרפות למזרח מדין טפל. אמנם האמת הפשוטה שאין הקו הסכמי, אלא תוריי, שהוא הסכמת נותן התורה, והבליטות דסיביר ואוסטרליה מצטרפות למזרח לא משום טפל, אלא משום ששם הוי תחילת המזרח, תחילת היבשה.

ובאות כ"ו - 3 כתב דלא נמצא מושג ישוב העליון כלל בחז"ל - ואמת הוא, שכל זמן שלא נקשר הישוב התחתון לעליון בהלוך אניות וכד' היתה ידועה לאנשים רק הארץ שניתנה לאדם בששת ימי בראשית, והיא חצי הכדור העליון, ולכן לא נצרך לכנותו בשם, שזה היה הארץ היחידה הידועה, וכשנוסף השמוש בחצי הכדור התחתון נתחלק העולם לשנים, העליון והתחתון, וניתן השם עליון לישוב הידוע עד אז, להבדילו מהעולם החדש, והעלמת הדעת היתה בזה אצל הכותב.

ל"א. בהבנה שאינה נכונה שכתב בענין "טבור הארץ", ו"סימנא בעלמא" ו"אוקיינוס" ו"ישוב העליון"

בהערה 63 כתוב שאמנם הכוזרי והרז"ה הזכירו שא"י היא טבור הארץ, אבל לא הזכירו שכן הוא בחז"ל, וכתב הכותב דאין ראי' ממטבע הלשון טבור הארץ, ויש לו "ראי' ברורה" לכך: שהרי היסוד"ע משתמש בלשון טבור הארץ, ולדעתו אין הוא בירושלים.

וכל דבריו בזה משובשים, תמוהים ומתמיהים עד למאד: לשון הראשונים, בסתם, מסתמכת על חז"ל, ולכן כמו שמבואר בגמ', טבור הארץ הוא ירושלים, ואלו דברי רז"ה, והיסוד"ע הוא שהוציא את הלשון טבור הארץ ממשמעותו בחז"ל, [וסדר הדורות מורה בבירור, שהרז"ה והכוזרי לא יכלו לראות את דברי היסוד"ע], ואין היסוד עולם מגדולי הדורות שתהא דעתו נחשבת ליסוד מוסד לסמוך עליו, וראי' ברורה לכך - אם צריך, למי שצריך - שגדולי הדורות, גם

האחרונים, לא הזכירו כלל את דבריו בנושא זה. והדברים הם היפוך המידות מהיפוך להיפוך.

ובעמ' תתק"צ מביא מש"כ החזו"א להגראז"מ שדברי היסוד שטבור הארץ כ"ד מעלות למזרח ירושלים אין לקבלם, כי דעה זו מבוססת על הסכמת התוכנים, ונגד דברי חז"ל, ואין להכניסה לביהמדר"ר כלל, וכתב דגם אצל התוכנים היא ל"סימנא בעלמא". וכוונת החזו"א דאין הדברים נכונים מציאותית, ודברי ראב"ח שכתב שמדדו ביבשה כן - שגוים, ובודאי שאינם בפלך הרביעי שעליו הנידון של טבור הארץ, והחזו"א הוסיף שאף שהיסוד השתמש בזה לביאור הגמ', אינו כדאי להכניס הדברים לביהמדר"ר, שהוא דעת יחיד, כלשון החזו"א, [ואין ראוי לחשבו בין דעות הראשונים], ומה שהסכים הרמב"ם **שאמצע הישוב** הוא כ"ד מעלות למזרח ירושלים גם הוא לסימנא בעלמא, [וכבר כתבתי שהרמב"ם לא הזכיר את טבור הארץ, ולא שיש צ' מעלות מאמצע הישוב לקצה מזרח, ועיין מש"כ לעיל סעיף י"ב], ולכן אין **מהפוסקים** חולק על דברי הרז"ה. אבל הכותב ממשיך לסכם, בד"ה אלא בעמ' תתקצ"א, ש"כבר הראנו לדעת שתיאור הרז"ה והכוזרי הם ע"פ החוקרים הטועים שבזמנם", ומעתיק את לשונו של הרז"ה ששוכני המערב הם שוכנים על שפת ים אוקיינוס, ומפרשם כ"פשוטם" - כפי הבנתו, שחוף אוקיינוס הוא חוף פורטוגל, וכותב על זה שבדברי הנחמד ונעים, שהוא תלמיד הרמ"א, מבואר שטעו.

ונתבאר כבר, ואסכם הדברים, **שכל דבריו אינם אמת**, ולא הראה מאומה לדעת, אלא סימא העינים וסיתם האזנים לטעות מדרך האמת והישר, שדברי רז"ה פשוטם כמשמעם, וטבור הארץ זו ירושלים, ושפת ים **אוקיינוס** הוא המקום אליו לא הגיעו, ולא עברו אותו, יורדי הים בזמנם, (כלשון ראב"ח שהבאתי לעיל), וזהו קצה חצי הכדור העליון, 90 מעלות מירושלים למזרח ולמערב.

וכל שאלותיו על הרז"ה הם לפי מה שקיבע מחשבתו ע"פ החוקרים, [וע"פ פירוש המילה אוקיינוס כיום], ולא בחן דבריהם ולא בירר שגיאותיהם, ובחר לתלות הטעויות בגדולי עולם, אשר לא כאמת, ולא כדת, ולא כדעת.

וע"פ מה שכתבתי למעלה שהרמב"ם התייחס לאמצע הישוב, וזה ס"ה מעלות לערך מקצה צין ומקצה פורטוגל ואפריקה, הרמב"ם מסכים בבירור עם מש"כ רז"ה שיש 90 מעלות מירושלים עד קצה המזרח, [וכבר כתבתי לעיל לפרש דעת הרמב"ם בהלכות קדוש החדש דס"ל ככל דברי הכוזרי בסוגיין]. ומה שכתב שהנחמד ונעים כותב שרז"ה וכוזרי טעו - עדות כזב העיד, שכתב

כן הנו"נ על החוקרים הקדמונים - ולא על הראשונים, ועיין לעיל סעיף י"ג. ובעמ' תתקצ"ב כותב שמפירושי הראשונים מבואר שכוונת הראשונים על ישוב בני אדם בפועל - ושגה בזה, שהרו"ה מדבר על טבור הארץ ולא טבור הישוב.

עוד כתב שם בלשון זו: 'ובכלל קשה להשתית הלכה חמורה זו על המצאה של הגדרת ישוב העליון שאינה שייכת למציאות הארצית אלא לעולם הרוחני הנשגב והמופשט, ואיך אפשר להכניס הגדרות כאלה בסוגיא שאין עסקה בנסתרות מסוג הנ"ל, אלא במציאות ארצית'. ומתבסס בכל דבריו אלו על דברי החוקרים הטועים, שחשבו שכדור הארץ חציו יבשה וחציו ים, ועל החלטותיו, שאין בהם כל אמת, שחצי הכדור התחתון לא יכול היה להיות ידוע לראשונים, (וזהו שכתב במוסגר שהישוב העליון האמתי, ק"פ מעלות שלנו, אין לה יסוד בראשונים, ושהיא מנוגדת למושגיהם על חצי כדור יבשה מציאותי - והיינו כפי מה שהיה נדמה לחוקרים, והרי הם בודאי טעו בדבריהם, גם לפי דבריו).

וכל דבריו הבל, שכבר הראנו לדעת שחצי הכדור העליון המציאותי, שהוא מקצה צין, 90 מעלות למזרח ירושלים, ועד עומק הים האטלנטי, עד המקום הנקרא קצה האוקינוס, הי' ידוע אז לאדם, והוא שעליו דברו הראשונים, שידעו היטב את המציאות - ולא שגו בדמיונות.

ותקע עצמו במחשבת טעות שהגמ' המדברת על טבור הארץ מדברת בענינים נשגבים, ולכן כתב בהערה 69 "ואם בענינים נשגבים עסקינן, אי אפשר לדעת אם הם קשורים לקו התאריך" - ולא היו דברים מעולם, ולא בענינים נשגבים עסקינן, ולא בטעויות החוקרים, ולא בטעויות הנוהים אחריהם, [ולא במחשבות זדון של המשתמשים בדברים אלו לעקירת התורה], אלא במציאות המקובלת, כפי שנודעה מעולם, מפי יוצר העולם - מסיני.

וכותב [בלשון שאינה ראוי'] ש"מפליא ביותר שעל סמך "המצאת" הישוב העליון דוחה החזו"א את דברי היסו"ע, שטבור הארץ כ"ד מעלות למזרח ירושלים, אע"פ שהיסו"ע מוכיח שהמולדות, וביאור הסוגיא, מיוסדות על טבור הארץ שלו".

וא"כ ס"ל להכותב דאין הלכה כהרמב"ם שהמולדות מיוסדות על ירושלים - ואינו כן, שהלכה כהרמב"ם בעניני תכונה וקדוש החודש, כידוע, ודברי היסו"ע בזה כבר נדחו, ועיין עליהם. ודברי החזו"א ברורים, שדברי רו"ה מתאימים למציאות הידועה היום, וכמש"כ הערוך לנר, שהם מתאימים

לחכמת התכונה הידועה כיום, ודברי היסוד"ע כולם יסודם בטעויות, כמשנ"ת לעיל, סעיף י"ג.

עוד הביא כמה מדרשים שכאילו אינם תואמים את דברי רז"ה, כגון שהעולם שליש מדבר שליש ישוב ושלש ים, ולדבריו אינם תואמים את המציאות, שהעולם איננו שליש מדבר ושלש ים ושלש ישוב, וכוונתו שדברי חז"ל דחויים, רח"ל, שאינם כהמציאות, ולא ראה כל צורך לנסות להבין את דברי חז"ל, די לו שדברי הרז"ה אינם תואמים את המדרש, ושוב נפל בדרך עיקש, המבקש להשיג על הרז"ה בכל דרך, ואוי לה לאותה בושה. ולא הרגיש שבדרכו הוא מעיז לדחות את דברי חז"ל, ובאמת דברי הרז"ה כדברי חז"ל והם תואמים את המציאות, וכוונת המדרש היתה לעולם המיושב המוכר והמקושר, ואינו מכוון לעולם כולו, (לא לכל הגלגל), לא לכל הכדור, ולא למחציתו.

ל"ב. בדברי הבל, חמורים מאד, שנכתבו במאמרים הנ"ל - לתלות דברי הראשונים, והגמ', בטעויות שקורא להן "שדברו לפי מושגיהם המוטעים", ודברים הקרובים להיות דברי מינות

באותיות י"ז - כ' תוקע עצמו הכותב לויכוח עם החזו"א ביסוד קו התאריך, וכותב (בעמ' תתקצ"ד, ד"ה החזו"א) שעל סמך דברי הרז"ה והכוזרי, וע"פ חשבון ו' שעות שלנו, החליט החזו"א, שקצה המזרח הוא באיזור שנחיי, וזה היה ידוע עוד טרם דנו בסוגית הגמ' בר"ה, וכותב "אך לפי מה שהראינו לעיל-לא יתכן ששום ראשון התכוון לאיזור שנחיי, שהיה "לפי מושגיהם" רחוק מעבר לקצה היבשת, (ורומז גם לאות מ"ו, שם עוות את דברי הגמ' עצמה לפרשה לפי מושגיהם, כלומר שנאמרו בטעות, רח"ל).

וכבר הראינו לדעת שלא הראה, כיון ששגה ברואה, ולא ידע, כיון שתקע עצמו בטעויות החוקרים. ועיין במשנ"ת בזה הרבה לעיל.

ובאות י"ח כותב ש"אחרי שקבע החזו"א נקודת קצה המזרח כ-90 מעלות מול ירושלים, המשיך החזו"א וקבע שכוונת כל הראשונים ב"תחילת המזרח" לגבול הימי (היינו החוף) של היבשת החל מ-90 מעלות מול ירושלים ועד מיצר ברינג". וכותב: החזו"א לא הביא שום ראיה לזה. - וממשיך - "ברור שהחזו"א סבר שאם חותכים את היבשה בקו ה-90 מעלות לא ייתכן לכנות את הקו הזה בקצה המזרח".

ותמהתי על המראה: הרי באמת זוהי ראייתו הברורה והפשוטה של החזון איש זללה"ה לדינו, שהקו ממשיך מהמעלה התשעים לאורך החוף עד ברינג,

כי הקו הוא קצה המזרח, וקו החותך את היבשה במעלה התשעים אינו קצה המזרח. וברור שהקו מותווה ע"י שני גורמים, קו התשעים וקצה המזרח, שמתשעים מעלות מזרח-קצה היבשה הוא קו תחילת היום.

ומה שכתב החזו"א ד"דן התחלת היום שהוא בתחילת מזרח ישוב העליון אינו מסתמך על פירוש הרז"ה והכוזרי בסוגיא (בראש השנה) אלא מיוסד על דברי היסוד"ע בשם כל הראשונים, והם לא הזכירו צ' מעלות אלא קצה המזרח, ואדרבה, אם יהינן צ' מעלות יהיה תאריך החולף (קו תחילת היום) באמצע הישוב, וזה מרחיק היסוד"ע בתכלית הריחוק, פירוש דברי החזו"א פשוט, שקו תחילת היום לא נצרך להסמך רק על פירוש הרז"ה וכוזרי בסוגיא, אלא הוא פשוט בפי כל הראשונים, שתחילת המזרח ו' שעות מירושלים, ⁷ ועוד, שיסוד הקו הוא לא רק צ' מעלות מירושלים, אלא גם תחילת המזרח, ואם היה הגורם רק קו הצ' מעלות - היה הקו חותך את היבשת, וזה אינו נכון, אלא האמת שבמקום שקו תשעים מעלות פוגע ביבשה - מהוה, משם ואילך - תחילת היבשה את הקו, וזה למשך אורך כל היבשת, עד מיצר ברינג, [וכן לאורך החוף הצפוני של סיביר, עד קו ה-90 מעלות מירושלים] וכן לאורך כל מזרח אוסטרליה. הנה היה הכותב ליד האוצר, ונגע בו, ולא לקחו, ואבד אותו ואת אורו.

באות כ"א חזר וכתב שהראב"ח ויסוד"ע סברו שקצה המזרח שבע וחצי שעות למזרח ירושלים, והוא כק"ד מעלות, ושאל איך החזו"א מצרף אותם לכל הראשונים הסוברים שקצה המזרח צ' מעלות למזרח ירושלים. והתשובה פשוטה, ונתבארה כאן.

ל"ג. על העתקת דברי היסוד"ע המוטעים (שכבר נדחו על ידי הרב נחמד ונעים)

והכותב העתיק את לשון היסוד עולם, הכותב בחריפות על הרז"ה ש"כדי להעמיד סברא זו הוצרך [הרז"ה] ליסד ולומר כי בכדי י"ח שעות תזרח השמש

7. באות י"ט חזר שוב על טעויותיו שאין לדברי רז"ה וחזו"א שום מקום "לפי מושגיהם" של הקדמונים, ובאות כ' טוען שהראב"ח והיסוד"ע קבעו מקום אחר כקצה המזרח, את המקום שהוא שבע וחצי שעות לערך מירושלים. וכבר נתפרש, שהיסוד"ע וראב"ח שגגו בזה, שנגררו אחרי החוקרים התועים והטועים, ומ"מ מה שכתבו שקצה היבשה הוא קצה המזרח, ושהוא שש שעות מטבור הארץ אלו דברים נכונים, וכל הראשונים לא שגו, וידעו שטבור הארץ זה ירושלים וא"כ קצה המזרח שש שעות מירושלים, והחזו"א השתדל להשתמש בדברי היסוד"ע במה שאפשר, כדי שישמעו לדבריו גם אותם שחפצו לבנות את יסוד עולמם על היסוד עולם, והסכים לדבריו - בניכוי טעויותיו.

בכל יום בירושלים קודם ממה שתזרח ביום ההוא בקצה המזרח, וזה שקר גדול ומפורסם ושינוי סדרי בראשית", ומפרש קושיתו דהיסו"ע שהשמש זרחה לקצה המזרח רק שש עשרה שעות ומחצה קודם שתזרח לירושלים, שהרי לפי המפות שסמך עליהן היסו"ע לא היה קצה המזרח צ' מעלות מירושלים, אלא קי"ד מעלות ממנה, וזה שבע וחצי שעות.

ודבריו בעיון שטחי וחובבני, ורצופים שגגות.

שהרי ודאי, בלא ספק, ובבירור שאילו היתה שאלתו של היסו"ע באה רק מהחלטת החוקרים שקצה המזרח קי"ד מעלות מירושלים, לא היה כותב כלשון הזו - שדברי רז"ה שקר, ועוד שקר מפורסם, ולא רק זו - אלא שדבריו הם שינוי סדרי בראשית, שהלא אין כאן, אפילו לפי דעתו - טעותו - של היסו"ע, אלא טעות במיקום קצה המזרח, ותו לא. הכי אפשר לחשוב שהחולק על החלטת החוקרים, שלא בדקה, משנה את סדרי בראשית? מה ענין זה לשינוי סדרי בראשית? ועוד, שענין זה, שקצה המזרח שבע שעות ומחצה קודם לירושלים, ולא שש שעות כדברי רז"ה, נקל לפרשו ולכתבו דברים כהוייתם, שקצה המזרח כך וכך שעות קודם לירושלים - ולא כך, ולמה הטריח את החמה לזרוח שם, ואת עטו להאריך טובא? וכי זו לשון שאינה נקיה שראוי לעקם עליה כך וכך תיבות שלא לכותבה? אתמהה.

אבל הדברים פשוטים - למי שראה את כל דברי היסו"ע - שהוא סבר שהיום בעולם הוא מקצה המזרח ועד קצה המערב ותו לא, וזריחת השמש מעל הים הגדול, חצי הכדור התחתון. היא הלילה המפסיק בין יום ליום, (שסבר - כהחוקרים - שמקצה המערב ועד קצה המזרח בדרך הילוך החמה הוא יום, משכן רק לדגים, וכמש"כ עליו הנחמד ונעים, שהיסו"ע טעה בזה ככל החוקרים הקדמונים), ולכן לדידיה לומר שזרחה השמש בקצה המזרח ליום הקודם (ליום הזה שהחל עם זריחת החמה לקצה המזרח) הוא דבר שאי אפשר, וכדי שזה יקרה צריכה החמה, אחרי שזרחה לקצה המזרח - שהוא תחילת היום, לרקד מעבר לטבור הים, י"ח שעות אחורנית, ולזרוח שם לקצה המזרח - ליום הקודם, ואח"כ לחזור ולרקד למקומה, וזהו שהוא, לדעתו, שקר גדול ומפורסם, ושינוי סדרי בראשית. אבל, כאמור, כל זה משום שלא נחת היסו"ע להבין דברי רז"ה, שהיום נמשך סביב כל הכדור, וקו תחילת היום הוא בקצה המזרח, למזרחו, מכיון שהטה דעתו אחר דברי החוקרים הטועים ושקע באמונה שלימה ותמימה בדבריהם.

ל"ד. על שגגות פשוטות בדברי הראשונים

עוד כתב, בסוף עמ' תתקצ"ח, שהרב חסאן הדיין והר"י בן ברוך שהובאו על ידי הראב"ח, סברו כמותו בזה שקצה המזרח שבע שעות ומחצה מירושלים.

וזו טעות. שלא כתב הראב"ח עדות על דבריהם, או אפילו פירוש, אלא דהוא עצמו, הראב"ח, סבר כן, ולא נתעורר לו ספק בזה, כאמור, שאף כי היה מקובל בעולם שקצה המזרח שש שעות מטבור הארץ, והיה ידוע שטבור הארץ זו ירושלים, הם, החוקרים, אמרו שהטבור שעה ומחצה מירושלים, ולא נכנס הראב"ח לנידון זה לדון בו כלל. והמעין בדברי הרב חסאן ב"ר מרחסאן ובדברי הר"י בן ברוך יראה להדיא שדעתם שקצה המזרח ו' שעות מירושלים, ותו לא מידי. ודברי הרמב"ם שתלו בהם שהרמב"ם ס"ל שא"י ס"ו מעלות מקצה המערב - אין מהם שום ראיה לנדון, וכבר נתבאר, ודעת הרמב"ם שפסק כהרז"ה בכל פרטי הדינים נתבארה כבר לעיל.

ובעמוד א' א' בהערה 90 כתב שלא זכה להבין מה שכתב החזו"א שדעתו של היסו"ע דחוי' מהלכה כיון שאינה כדעת הרמב"ם, והגדיל פיו ולשונו לכתוב "והדברים תמוהים - גברא אגברא קא רמית?" ונתעלם ממנו, דהרמב"ם גדול הפוסקים, ובעניני תכונה הלכה כמותו לכו"ע, והיסו"ע לא היה פוסק כלל, שבעניני ההלכה לא היה מדקדק כפי הגמ' והפוסקים, ולא אישתכח שהביאוהו גדולי הדורות ראשונים ואחרונים, וטעויותיו - אין להביאן כלל לביהמדר"ר, כמו שכתב החזו"א, ודי בזה.

ומה שטען שהרשב"ץ גם הוא סובר שלא כהרמב"ם, ומתמיה, האם גם דבריו דחויים, אין בזה כדי הערה כלל, שהרשב"ץ הוא אחד מגדולי הראשונים, ודעתו דעה חשובה, אף דפליג על הרמב"ם בענין מקום המולדות, וכבר נתברר שבענין קצה המזרח דעת הרמב"ם, והרשב"ץ, כהרז"ה לכל פרטיהם.

וחזר באותיות כ"ג כ"ד ובעיקר באות כ"ה, וכתב את כל דבריו בקיצור, וכיון שכל דבריו כבר נדחו לעיל, ונתברר שאין בהם מאומה, לא אשוב לברר הדברים אלא אסכם בקיצור, ביחס לנאמר בסעיף 1. - הרז"ה והכוזרי וכל הראשונים ידעו בבירור שקצה המזרח הוא 90 מעלות שלנו למזרח ירושלים, והוא קצה צין, וזה בחוף הים שם, (בערך), והחובה שהטיל (2) על הרז"ה לפרש שמדובר בארץ לא נודעת, לא נודעה לרז"ה, שהארץ היתה נודעת, אבל (אולי) לא מקושרת.

ומה שבקש מהרז"ה לבאר נקודת שנחיי, הנה הרז"ה דבר על קצה הציץ בפלך הרביעי, ותיאר אותו במדויק, 90 מעלות ממזרח ירושלים על חוף הים, ושם שנחיי השתמש בו החזו"א לאחר שנודע שמו, והשאלה נשמעת קטנונית מאד.

ובקטע 3 חזר על שאלתו שכתב במאמרו הראשון בהערה 47 מדברי הרז"ה שכתב שלדידן הוא קצה מלכות פרס, וצין היתה רחוקה מאד מקצה מלכות פרס, והתשובה פשוטה, שקצה המזרח הרחוק, צ' מעלות מירושלים, התייחס אז **בלשון בני אדם** לקצה מלכות בבל, כיון שידעו אז שבבל מגיעה עד הקצה הרחוק ביותר הידוע, ולכן ברמזי סוד העבור השתמשו בלשון לדידן לתאר את קצה המזרח, ואין כאן אפילו נידנוד קושיא או שאלה.

ובאות 4 ו-5 הביא את לשונות החזו"א שכתב לפרש את סברות ההלכה, המסורה ע"י הראשונים, לאותם שחפצו לקבוע בעצמם את הסברות - שראוי, לדעתם - להלכה להקבע על פיה, והשתדל לקרב את הדברים לדעתם, ולכן כתב באופן מופשט שיש כאן שתי סברות המורות כל אחת לכוון אחר, והתורה השתמשה בשתייהן - כשכל אחת מגבילה את השני, וייחס בלשונו את ההחלטה לראשונים, שהם עשו פשרה בין הסברות, והם כאילו קבעו ע"פ שקול דעתם היכן קצה המזרח, כיון שהיה נראה שאזני המתנגדים היו אטומות מלשמוע שזו הלכה למשה מסיני, ודברי החזו"א באו על דרך לשיטתכם, לדעתכם שאתם סוברים שאפשר לקבוע את ההלכה כדעתכם, א"כ הראשונים כבר קבעו את ההלכה ע"פ סברתם, אבל לא זוהי ההלכה מהקבע ע"פ קבלה מסיני, וכמבואר.

ואף להראב"ד היו הדברים ידועים, כמבואר בדבריו, וכמש"כ לעיל סעיף כ', ולא כמו שכתב הוא בקטע 6. וראשית המזרח, תחילת המזרח, קצה המזרח - הכל הוא בתחילת היבשת - החל ב 90 מעלות מירושלים, ומשם כן כל המזרח, וזהו יסוד קו תחילת היום, וא"כ קו תחילת היום ה"מפותל" - אותו קו שהתקלס בו הכותב, שכתב ללעוג לו הרבה - מבואר בראשונים. וכבר נתבאר שאין שום מקור וראיה ורמז שהוא קו ישר, ולא כמו שכתב בקטע 7.

ל"ה. בדברים חמורים, שאינם נכונים שכתב בדברי הזהר הק' ובדברי החזו"א בענין ישוב התחתון, ועוד

בקטע 8 כתב דהחזו"א הוצרך לחדש שהראשונים ידעו על ישוב התחתון, ובהערה 98 פירש, שאם לא כן כיצד קבע שלדעתם המשך חוף הים משנחיי עד ברינג הוא קו תחילת היום, וחזר על טענתו שזה לא יתכן, שמבואר ב"כל

הראשונים" שיש ישוב רק בחצי הכדור העליון, ואף אחד לא מזכיר את ספר הזוהר שהביאו החזו"א להוכחה שישוב התחתון כבר נודע.

וכבר נדחו כל דבריו, ואשוב ואשנה הדברים, הקביעה שקו החוף עד ברינג [ועד קו ה-90 בחוף הצפוני של סיביר] היא קו התאריך הוא בירור פרטי הדין ע"פ היסודות שמסרו לנו הראשונים, והראשונים לא עסקו בחקר הארצות ולא נצרך להם לידע מהיבשה הגדולה של סיביר, והחזו"א כתב שהראשונים ידעו מישוב התחתון - ולא נצרכה ידיעה זו כלל וכלל לקביעת קו התאריך, ורק כדי להזים ולהבלבל דברי מסכילי ורשא וגוריהם, שהלעיוז ברשעם שוא ושקר על הראשונים שדבריהם בלא ידיעת הגיאוגרפי' החדשה, (על מנת להקל בכבוד התורה וחכמיה), ולכן אין בפסקם ממש, השיב החזו"א בתרתי, שלא נצרכה ידיעת הישוב התחתון לקביעת ההלכה היכן קו תחילת היום, ולראשונים נודע ענין ישוב התחתון מקבלה, אלא שלא השתדלו לפרסם ידיעתם, ובוודאי לא להזכיר את ספר הזוהר, שהיה סוד כמוס בזמנם.

ובהערה 101 כתב לנסות לדחות את משמעות הזוהר הפשוטה שהישוב התחתון היה ידוע ליחידים, בדברים הנוגדים את יושר ההגיון, שלשון הזוהר המובא בדבריו מהערוך לנר כן הוא, דהא כל ישובא מתגלגל בעגולא ככדור אילן לתתא ואילן לעילא, וכל אינון בריין משניין בחזויהו משנויא דאוריא כפום כל אתר ואתר, וקיימין בקיומיהו כשאר בני אנשא, ועל דא אית אתר בישובא כד נהיר לאילין חשיך לאילין, לאילין יממא ולאילין ליליא, וכו', והבין הערוך לנר שכוונת הזוהר אילין למטה על חציו התחתון של הכדור. והכותב מנסה לנטות מהבנת הערוך לנר, וכותב שלשון דומה למש"כ הזוהר שכשלוזה יום לזה לילה נמצא בראב"ח, ושם כוונתו לקצה המזרח וקצה המערב, וגם לשון אילן לתתא ואילין לעילא יכול להתפרש על קצה המזרח והמערב, שלפעמים אלו למעלה ואלו למטה כפי סבוב הכדור.

ו"שכח" הכותב את לשון הזוהר שמתחילה, שכל הישוב מתגלגל ככדור בעיגול.

ולשון אלה למעלה ואלה למטה - אין לו מקביל בדברי ראב"ח, ולא נמצא בשום מקום קודם הזוהר, וקצה מזרח ומערב אינם זה למעלה וזה למטה - ועיין רמב"ם במורה נבוכים ב' ע"ג, וכמש"כ לעיל (סעיף י"ד). ומלבד כל זה - הנה השמיט הכותב דברים מדברי הזוהר שם, מה שאמר רב המנונא שהלך בשבילים מתחת לים להגיע לאותו מקום, והרי להגיע לקצה המזרח אין צורך בגלגול מחילות. והנסיון לנטות מהמשמעות הפשוטה של דברי הזוהר שידע מהישוב התחתון, מעורר גיחוך מחד גיסא - וכעס, כאב, מאידך, אחרי שכולם

יודעים שהמציאות היא שהישוב כולו מתגלגל ככדור, אלה למעלה ואלה למטה, מדוע מתאמץ הכותב בנסיון להדחק ולומר שהזהר בודאי לא ידע מהמציאות? וכי הזהר, שכל נסתרות נגלו בפניו, לא יכול לדעת מישוב התחתון? - וכדי קצף ובזיון. **והדברים קרובים למינות.**

ו"קושינו" שאם הרז"ה ידע מהזהר על ישוב התחתון למה כינה את טבור הים בשם זה ולא בשמו ה"אמיתי", [שניתן לו הרבה אח"כ, אחרי שנתן הקב"ה אותו לאדם] ישוב התחתון (או אולי יבשת אמריקה?), נראית, במחילה, קטנונית, שודאי הרז"ה לא ישתמש בדברים שלא נודעו כלל לרבים, [ואינם נחוצים לביאור], על מנת לפרש דברים עמוקים, שרצוי לבארם בפשטות ככל האפשר. ובודאי לא ישתמש ברוח קדשו לצורך ידיעה פעוטה זו, איך יקרא הישוב התחתון חמש מאות שנה אחריו, כבקשתו של הכותב...).

ובסעיף 10 חזר לטעון על מש"כ החזו"א שקו התאריך הוא ממין המוסכמות - דהיינו שאינו קו ניכר בעולם אלא לכולי עלמא נצרכת החלטה היכן הוא נמצא, והכותב החליט מדעתו, ומטעותו בדברי הראשונים, שהוא קו ישר, אבל התורה המסורה לנו הודיעתנו שהוא קו ההולך לאורך תחילת היבשה עד קו ה-90, רבע עולם מירושלים, וחבל על הנייר והדיו לחזור שוב ושוב על דברים אלו.

ומש"כ ששאלת קו התאריך לא היתה למעשה בימיהם, שהיא רק ביאור תיאורטי בגמ' - אמת שלא היו מצויים אז יורדי ימים ומסיירי יבשות מישראל בקצה המזרח, אבל לא היה זה ביאור תיאורטי גרידא בגמ': **הקו שימש הלכה למעשה** לענין קדוש החודש, כביאור הרז"ה, ונקבע, ע"פ התורה אשר הורונו, ששבת חלה עד 18 שעות למערב ירושלים, ושש שעות קודם ירושלים, ונקבע, על פי התורה - **בפירוש**, כקו התאריך, ואין זו תקנה, או הסכמת הראשונים, אלא הלכה מסורה, מסיני.

וכל החזרות [הגובלות בעזות פנים] על ההבל שגבולות הישוב "נקבעו" לגדולי חכמי התורה על פי החוקרים התועים והטועים, לא ישנו את מציאות ההלכה.

ובסעיף 11 כתב בשם החזו"א בקובץ אגרות ח"ג קפ"ז "שקביעת שנחיי בקצה המזרח מכריחה שקצה הישוב הוא עד 90 מעלות" - **ולא נמצאו דברים אלו שם כלל**. וכל מה שטרח שם בסעיפים 11, 12, 13, 14, ובהערה 103, לקבץ ולקושש קושיות ושאלות, הכל בא מחוסר הבנת דברי החזו"א שהקו

הוא בתחילת המזרח - דהיינו תחילת היבשה, וזה ממקום פגישת קו ה-90 מעלות ביבשה, ותו לא מידי.

ל"ו. על ליקוט קשיות של גבבא שגיבב בסוגיא

באות כ"ו גבב הכותב "קשיות" על החזו"א, ואתיחס לדבריו אחת לאחת.
 1. פירוש דברי הרז"ה, כשאתה מעיין בכל דבריו, הוא פשוט להקורא, קצה המזרח 90 מעלות מירושלים והוא קצה צין וחוף הים, וכמציאות הגלויה כיום לפני כל העולם, ואח"כ תולה את הפשט הפשוט בדברי הרז"ה בחזו"א, ושואל עליו שלדברי החזו"א פירוש מילה אחת בדברי רז"ה אינו כפי המשמעות שאנו נותנים לה היום: הרז"ה כותב ש"קצה המערב ויושביו גם הם שוכנים על שפת ים אוקיינוס", והמלה אוקיינוס כיום משמעותה האוקיינוס האטלנטי, שהוא מתחיל בחוף ספרד. וכבר נתבאר שאצל הראשונים המילה אוקיינוס התפרשה גם לאותו ים שאין יורדי הים מעיזים להכניס אליו, וזה היה הרחק בעובי הים האטלנטי, ולכן דברי רז"ה כפשוטם, וכמו שהבינם לאשורם מרן החזו"א. וזה כבר נכתב, ונשנה, ושולש, אבל הכותב חוזר, וחוזר...

וטבור הארץ, שבמשנה ובגמ' מתייחס לירושלים, שהיא מרכז העולם, וכדברי רז"ה, הוציאו הכותב מפשוטו, ושלחו לגבהים נשגבים, לבל יפריע לו להתרעם על הרז"ה ועל החזו"א, ומסיים דבריו בשאלה "רועמת": "וכיצד אפשר לקבל דברים מופלאים כאלה"? ונתקיים בו הכלל דכל הפוסל - במומו פוסל.

וחזר בסעיף 2 על שאלה מס' 1 במלים אחרות ובסדר אחר, ושוב פסל במומו - שהעלילה שהעליל על הראשונים שנסמכו בפסקיהם על דברי הגיאוגרפים בזמנם, היא עלבון לתורה ועלבון לתבונה, לאינטלגנצי' הפשוטה, ועלילת שוא, שבודאי לא נסמכו הראשונים על ה"מדע" דאז, שדברי הגיאוגרפים אז היו פתוכים בטעויות, השערות ודמיון, והיאך יעלה על הדעת לקבוע הלכה ע"פ דברים לא בדוקים ולא מבוררים.

ושאלה 3 ששאל, וזה לשונו: 'לא מצינו כלל מושג ישוב עליון אצל הקדמונים - ואינו אלא המצאה מאוחרת, אצל כל הקדמונים העולם הוא חצי ים וחצי יבשה, ואצל חז"ל בכלל לא מצינו דברים ברורים על חצי עולם ישוב, מפתיעה בשטחיותה, שהרי הראשונים התייחסו בדבריהם רק לחצי הכדור העליון שרק הוא היה ידוע בזמנם לרבים, [אף שלחכמים נודע ענין הישוב התחתון, וגם נרמז בדברי הרז"ה והכוזרי ענין זה, שבקצה המזרח המזרחי חלה

שבת י"ח שעות אחרי ירושלים], ואילו כתבו הראשונים על הישוב העליון בהתייחס לתחתון היה זה בלתי מובן לרבים כלל, ורק אחרי הוודע, והמצא הגשר והקשר לישוב התחתון נוצר הצורך להבדיל בין זה לזה בהגדרה ברורה, ולכן הראשון שהשתמש בהגדרה זו הוא האוצר נחמד, שכתב דבריו סמוך אחרי הוודע דבר הישוב התחתון, [ועיין הערתו, התמוהה, מס' 106 ו-108]. וברור שהקדמונים שאצלם העולם חציו יבשה וחציו ים, הם החוקרים - וגוריהם, והם הופתעו כשנגלה הישוב התחתון. וחז"ל דברו בפירוש על ירושלים כטבור הארץ, וזה פשוטו כמשמעו, כהבנת הרז"ה, צ' מעלות לכל צד, ומי שדברים פשוטים אלו מפתיעים אותו, מורה שאין לו עסק כלל בתורה ומדע.

ובסעיף 5 חזר הכותב ונוקש, שוב, במה שהסתבך בו רבות, שכתב שלהחזו"א קו התאריך הוא הסכמי, ואף שהחזו"א כתב בבירור שמשמעות המושג הסכמי הוא שאין הקו מבורר וכולט על מפת העולם, אלא צריך החלטה היכן הוא, והחלטה זו היא הקרוי' אצל החזו"א הסכמה, וביאר החזו"א בפירוש שאין הסכמה זו מסורה לאדם, אלא היא הסכמת התורה, ככל התורה המסורה לנו מסיני. וכן היה פשוט לכותב מתחילה, במאמרו הראשון אות י', שכתב שם שאין חילוק הימים בגדר מסרו הכתוב לחכמים, ובהערה 23 הכריח הדבר מראיות. אבל כבר בהמשך מאמרו הראשון השתבש בזה, וכתב בהערה 31 שכיון שהקו הסכמי - עגלו את מרחק קו התאריך, כשהכוונה היא לחז"ל, ולעיל, אות כ"ה - 10 מצא לנכון לכתוב שהקו תקנה או הסכמה, או שקבעוהו, ע"פ הגיאוגרפים, (וגם כתב שם, בהתעלם מדברי רז"ה המפורשים, שלא בא לקבוע את קו התאריך כלל), וכאן כבר שקע בטעותו שהקו ניתן לחז"ל לקבוע, והוא בא ליתן עצות לחז"ל איפה ראוי לקבוע את הקו, וזהו שכתב בסעיפים 5, ו-6, שראוי שיהא הקו ישר, ורחוק ממקום ישוב, [ובסעיף 6 ו-8 כתב כן שוב ושוב, שלא יתכן שהיו קובעים קו יום הסכמי שלא במקום ניכר לכל, - ושקשה להניח שבמקום ישוב רגיל תהי' בעי' לנסוע על הים או לדוג ביום ראשון], וכתב שקשה לקבל שהקו יהי' במקום שקשה לדעת מקומו כל אותו זמן שלא נתפרשה לרבים תורת כתיבת הארץ, והתעלם מזה שהקו היה ברור - בסוף היבשה, בקצה הרחוק של צין, ואף כי בים היה מקומו לכא' לא ידוע, אבל זה היה רחוק מאד ממקום ישוב ישראל, ומפלאות תמים דעים שכשנרחב הישוב עד שם, ורבו מישראל שם, כבר נודעה יותר תורת מדידת הארץ, ואח"כ הודיע החזו"א את המידה המדויקת. ונתבאר לעיל דבאמת גם בים היה ידוע גבול הישוב העליון, שהמים הסוערים שגבלו את אפשרות הנסיעה בים היו הגבול המציאותי של הישוב העליון בים, בין במזרח ובין במערב.

ל"ז. עוד על קשיא וגבביא על דברי החזו"א - המרבים הבל

ובסעיף 4 כתב לטעון [את הטענה הישנה] על כך שהקו לא ב 90 מעלות במדויק, [וחזר על טענתו בסוף סעיף 6]. ואכן בסברא קמא ס"ל להחזו"א דהקו הוא בקצה יבשת סין, ולא במדויק בקו צ' מעלות, וטעמו דקצה המזרח דווקא וקו צ' מעלות נכנע לקצה היבשה, וזה משום שלשון הראשונים מורה קצת שתחילת העולם, קצהו המזרחי, הוא בקצה היבשה, והא עדיפא מקו הצ' מעלות, וכיון דס"ל דהכי נמסרה תורה לישראל כתב לתרץ הענין, ואף כי בדוחק. אמנם נראה כי מסקנת החזו"א אינה כן, והקו עובר בים ב 90 מעלות בדיוק עד שנפגש ביבשה, ומשם קצה היבשה הוא תחילת המזרח.

ומה שכתב בסוף הערה 6 וז"ל "וברור שהעיגול שייך רק לגבי ההלכה של מולד זקן ולא לגבי קו היום", הם דברים נעדרי טעם והגיון כלל, ואינם אלא מלים-בלא תוכן כלל.

ואחרי שברור שהקו תוריי, שנקבע ע"פ התורה, ולא "הסכמי", אין מקום לקושי (שבסעיף 8) להניח שבמקום ישוב רגיל מזרחה מקו ה 90 יהיה אסור לנסוע על הים או לדוג ביום ראשון ביבשה, ששם שבת. וככל איסורי תורה, שאמרה תורה לאדם עד פה תבא, וגם אין מקום לקושי שכתב בסעיף 9 שהיבשה הממשיכה מעבר לצ' מעלות למערב היא בכלל המזרח, ושם תחילת יום שבת, ונגדה בים או באי הרי מערב, ושם תחילת יום ו'. ומה שהאיים הסמוכים ליבשה ממזרחה הם בכלל מערב, (סעיף 10), ויומם חלוק משל היבשת, אינו סברא, אלא הלכה ברורה, וסכינא חריפא דתורה מפסיק בין היבשה ואיי הים.

והמתיישבים הראשונים שבמקומות האלו, שהחשיבו את האיים שלמזרח היבשת כחלק מהיבשת הם חוקרים, או עמי הארץ, ולא גדולי תורה, ואין דבריהם ומעשיהם נכנסים לדיון בבית המדרש, שגויי הארץ היו להם למורים. ואין כל קושי בכך שיש הפרש של יותר מכ"ד שעות בין שני מקומות בכדור הארץ (סעיף 11), וגם אין כל ראייה בענין זה מדברי הכוזרי,⁸ והיסו"ע אינו

8. לשון הכוזרי במאמר השני, אות כ', (עמ' ל"ב בדפוס ורשא התר"מ) כן הוא בתה"ד: עד שתהיה השמש לעומת ראש ארץ ישראל, ותסתלק הקריאה מהיום ההוא, ולא ישאר אדם שיקרא היום ההוא שבת, אבל מתחיל בקריאת שם אחר. עכ"ל, ועיי"ש כל דבריו.

היו שטעו בדבריו לומר שכוונתו שמעתה לא ימצא אדם הקורא בשם היום הקודם, וכמו כן כשהשמש

בנותן ענין כאן, אחרי שלא נחת לנושא קו התאריך כלל, ולא הבין כלל את הצורך בו, כיון ששגה בהבנת יסוד העולם ומבנהו.

ואחרי שקו ה' 90 קבעתו תורה, וטעמו, לפי מה שנתפרש בראשונים, משום שהוא תחילת העולם, (שניתן לבני האדם ה' אלפים ראשונים מבריאת העולם), ולא התייחסו להמשך אסיה וסיביר שלא היו מיושבים, שהם כגודומים לישוב, ודינם נתברר שהם כתחילה לישוב, נמצאו עצותיו של הכותב לנותן התורה לקבוע את הקו כך או כך מיותרות ומוזרות [והרבה יותר מזה]. וקו התאריך שנקרא בפיו של הכותב "של החזו"א" אינו של החזו"א, אלא של התורה, שנמסרה מסיני, ונתפרשה לנו ע"י הראשונים, וחזו"ל תקנו בברכת התורה לבקש והערב נא ד' א' את דברי תורתך בפנינו, ואף בסוגיא זו טעמה של התורה ערב, ודבריה ישרים ומשמחי לב, אחרי העמל הראוי מתוך בקוש האמת וההבנה. והמקצרים בעמל התורה וקוראים לקו התורה "מאד מלאכותי" [ברמיזה למאד רחוק מן האמת, רח"ל], הם שמים אור לחושך ומתוק למר.

ל"ח. בטעות שקו התאריך נפסק ע"י הראשונים, ובלשונות החזו"א בזה

ובאות כ"ז כתב עוד לדון בדברי החזון איש בנושא, ולמצוא סתירות בדבריו, וצר לי, דחוששני שלא הבין כלל את דברי מרן החזו"א כלל.

בסעיף 1 כתב שמש"כ החזו"א "שאם נמצא נקודה אחת על הכדור שר"ה שלה לילה ויום מן החדש סגי בזה לקבוע אותו היום ר"ח", (והם דברי רז"ה), ו"שאין דבריהם ז"ל בחשבון י"ח שעות רק בשנחיי שהוא המקום הקצר ביותר (בפלך הרביעי), ושם מתחיל היום" - כל זה מוכיח, לדעת הכותב, שתחילת קצה המזרח נקבע ע"פ שקול דעת הראשונים, ששפטו ממפת העולם המוכרת להם שמקום נקודת קו התאריך הוא בשנחיי.

ואין בדבריו מאומה, גם לא מובן כלל איך הסיק מדברי החזו"א כדברים האלה. הראשונים כתבו שקצה המזרח, צ' מעלות מירושלים, שהוא קצה צין,

היתה מעט קודם ליום שמים בארץ ישראל נקרא שם היום הקודם לכל אורך זריחת השמש, דהיינו שלא נמצא אדם שקרא בשם היום הבא. ומוזה רצו להקשות על דברי מרן החזו"א זללה"ה שסיביר ואוסטרליה, בחלקם המזרחי, גם הם מקדימים לארץ ישראל.

אבל טעות בידם של המפרשים כן, שכתב רק שבהגיע השמש ליום שמי ארץ ישראל, בשש שעות, אזי לא נשאר אחד, אדם אחד, מקום אחד, שקורא עדיין בשם היום הקודם, אבל על קודם לכן לא דבר כלל, וייתכן, כפי שהדין באמת, שבחלק מהמקומות כבר החלו בקריאת שם היום הבא.

ושם חוף הים, הוא קו התאריך. ויסוד הדבר מהגמ' הוא ששם יחול ר"ח כשאפשר לראות את הלבנה כ"ד שעות אחר המולד מעל ירושלים, ובזה מתקיים לילה ויום מן החדש. והחזו"א מפרט את הדברים לפי המפות הידועות היום, ופירש שהוא נקודת שנחיי, (לפי מה דס"ד דהחזו"א מתחילה דקן ה 90 נכנע לקו קצה היבשה).

ומה מקום כאן לשיקול דעת של הראשונים?

ובסעיף 2 העתיק מקובץ אגרות ג' ס' קפ"ז את הלשון "אבל עיקר היבשת נחשבת עד המקום הקצר, שהיבשת בכל הרוחב מדרום לצפון" - ותוקף את ההגדרה הזו, שהרי לפי זה היה מקום לקבוע את הקצה בחוף וייטנאם. ואין מקום כלל לקושיא, שכוונת החזו"א לפרש למה לא קבעו את הקו היורד דרומה לכוון הקוטב הדרומי במקום הרחב יותר של היבשת - דהיינו מנקודה מסויימת בחוף סיביר, ונתן הטעם לפי שהקביעות התחשבה במקום **עיקר היבשה**, עיקר הישוב, שהוא בפלך הרביעי, והמקומות הרחבים יותר אינם ישוב עיקרי. ואין פירוש דבריו שגורם המעלה הוא **המקום הקצר**, כטעותו של הכותב, אלא שהישוב היה **חשוב** רק עד המקום הקצר, וגורם המעלה הוא חשיבות הישוב. וראוי לכוף אוזן, ולב שומע, להבין דברי חכמים.

ובסעיף 3 הביא את דברי החזו"א "שהראשונים עשו פשרה נכונה בין שתי הדרכים, וכו' ודברי הראשונים אף בשיקול דעת הם תורה שלימה", והקשה - שאין זכר בראשונים לטעם הנ"ל לקביעת קצה המזרח. - ואפרש **שוב** את דברי החזו"א. הדברים נכתבו לאותם **שתקעו עצמם בסברא** שכבוד ירושלים מחייב שתהא ההתחלה בה, [ובספר היומם, וחבריו, שגו באהבת סברא זו הרבה], ולפ"ז חפצו שק"פ מעלות מכל צד מירושלים יהיו טפלים אליה, והשתמש בדבריהם כדי לאלפם בינה, להשמיעם את דברי התורה, וכתב להם שאפילו לפי דעתם יש לומר שיש כאן שתי סברות, האחת שקו ההתחלה בירושלים, והשניה שקו ההתחלה ק"פ מעלות ממנה, ויש מקום להתחשב עם שתיהן, וראוי לומר שכל סברא הגבילה את חברתה, ולכן יובן גם **לדעתם** שהקו 90 מעלות מירושלים. אמנם ודאי שאין בראשונים מזה מאומה, שהם קבלו - ומסרו - שתחילת העולם צ' מעלות מירושלים, ודי בזה, [והטעם נתפרש לעיל, שזה היה קצה העולם המציאותי אז, שהמים הסוערים גבלו את תחום מושב והילוך האדם], ורק למתעקשים שהיה נראה שצריך לפרש להם טעמי תורה, לקוצר דעתם העיקשת, עבורם תפס החזו"א לשון ערומים. וראוי לכוף אוזן ולב להבין דברי חכמים.

ובסעיף 4 העתיק ארבע לשונות מדברי החזו"א לפרש ענין צ' מעלות שכתבו ראשונים שהוא קצה המזרח, שהוא כנגד א"י, והוא בפלך הרביעי, ושהוא עיקר הישוב, וכלשון האוצר נחמד - שהוא צפונה לקו המשווה ל"ג מעלות. והנה גם כיום רואים שאין ישוב למזרח ירושלים ביבשה יותר מ-90 מעלות, לערך, (ולא כמו שכתבו הראב"ח והיסו"ע, שנגררו אחרי החוקרים שיש ישוב עד קי"ד מעלות מירושלים, והכל בפלך הרביעי), ובסוף ס"ק י"ד כתב החזו"א דאף היסו"ע לא ערער על כך שמירושלים, שהיא טבור הארץ, לקצה המזרח יש צ' מעלות (אלא ששגה וקרא לנקודת אמצע הישוב טבור הארץ, מגרירא דטעות החוקרים, ואין אנו נגררים אחריו בטעותו), ועוד כתב בשם החזו"א בסוף קונטרס ח"י שעות שזכרון צ' מעלות למזרח אינו אלא במשך קו ישר מירושלים, אבל הישוב הצפוני (שנתיישב מאוחר הרבה יותר) מתארך למזרח יותר מצ' מעלות, (וחז"ל התחשבו - לענין הקו בים - רק בעיקר הישוב, שהוא בפלך הרביעי). וקורא לכל ההסברים האלה, שבאו להטעים הדברים ל"מתנגדי" הרז"ה, סיבות לקבוע קו התאריך שם, ולא הבין הדברים.

אין אלו סיבות אלא הטעמה. וההלכה ברורה.

והרז"ה כתב בפירוש שהקו קובע לא רק למולד זקן, היינו להלכות ר"ח, אלא גם ליום השבת, שאחריו כבר יצא כל אור השבת, ולא השאירו הראשונים, כולם, מקום לסברות ועצות של לומדים צעירים מהדורות האחרונים היכן "ראוי" לקבוע את הקו.

וראוי לכופ אוזן וליתן לב שומע להבין דברי חכמים.

ל"ט. על ה"סתירות" שמצא בדברי החזו"א, שכולן בנין נערים

באות כ"ח, סעיפים 1 ו-2, מצא סתירה בדברי החזו"א בסוגיא, שמתחילה כתב החזו"א שהראשונים לא הזכירו צ' מעלות אלא קצה המזרח, וזה איזור שנחיי, ורק הרז"ה והכוזרי תלו בקצה המזרח את הדין דמולד זקן, וזה צריך להיות בצ' מעלות בדיוק, ובסוף דבריו, ובפרט במכתב שבסוף הקונטרס, מבואר דצ' מעלות דווקא.

ואין זו סתירה אלא חזרה. דמתחילה סבר החזו"א דקו תחילת המזרח הוא הקובע, והכל בפלך הרביעי, וזה בחוף צין באיזור שנחיי, ורז"ה והכוזרי שתלו גם את קו ה-90 מעלות שם אף שהוא רחוק מעט מנקודת שנחיי, נכנע קו ה-90 במעט החסר אל קצה הישוב וכמו שכתב החזו"א, ותירץ.

אבל למסקנא ס"ל להחזו"א דכל הראשונים לא התייחסו לקצה המזרח שבפלך הרביעי בדקדוק, וקו הצ' מעלות הוא הקובע, לכו"ע, וקצה המזרח שם כולל מעט ים - הבטל ליבשה שם, [או משום דגבול המקום שניתן לאדם היו המים הסוערים שלא עברם האדם, וכמבואר לעיל - למסקנא], ותו לא קשיא כלל הקושיא דחוף שנחיי אינו נמצא בדקדוק על קו ה-צ' מעלות. ומ"מ הדין אחד דקו הצ' מעלות קובע בים - עד המקום בו הוא נפגש ביבשה, בצפון - ביבשת אסי' [וחזרה - בחוף הצפוני של סיביר], ואז קובע קו תחילת היבשת, וממילא ביבשה עד קצה סיביר הכל בכלל תחילת המזרח, וכן הוא בדרום - באוסטרלי', גם שם מקיף הקו את כל האי הגדול הקרוי כיום יבשת אוסטרלי', וכן באיים הקטנים בפיליפינים ואינדונזיה, כל שהיבשה מתחלת בתוך הצ' מעלות, הרי תחילת יבשה זו היא תחילת המזרח, קצה המזרח, שהוא הוא קו תחילת היום. ושוב, ראוי לכופף אוזן וליתן לב להבין דברי חכמים, ראשונים ואחרונים.

ובסעיף 3 שם כתב דאע"פ שהחזו"א כלל מתחילה את היסו"ע בכלל כל הראשונים שקצה המזרח צ' מעלות מירושלים, - בקובץ אגרות ח"ג סי' קפ"ז כתב דלדברי היסו"ע התחלת היום הוא קי"ד מעלות מירושלים, אלא שאין לעשות ספק מדברי היסו"ע, שדבריו נגד הרמב"ם, שהמולדות מירושלים, ונגד כל הראשונים שקצה הישוב צ' מעלות מירושלים, וכוונת החזו"א דאין היסו"ע דעה כלל נגד הראשונים, ורק במקום שדעתו שוה - הוא מצטרף, וכמו שכבר נתבאר, וכיון שאצל הרבה מהמדברים בזה היתה דעת היסו"ע חשובה, צירפו ככל האפשר.

וכל מה שכתב הכותב שהראשונים נתנו שיעור לקצה המזרח, שיעור אחר מצ' מעלות שכתב רז"ה, הוא מדברי יסו"ע וראב"ח, ששניהם נגדו אחרי החוקרים, ואין בדבריהם בנקודה זו מאומה.

וסרו תלונותיו. וראוי להתייגע להבין דברי גדולי חכמי ישראל, ולמצוא טעמים ואמיתות, והוא חובה גם מדין והוי דן את כל האדם לכף זכות, וקל וחומר לגדולי חכמי ישראל, ולתורה עצמה.

ובאות כ"ט כתב שמצא עוד סתירות בדברי החזו"א זללה"ה.

ותחילתו בסעיף 1, שהחזו"א כתב (במכתבו ליפן) שענין קו היום תלוי על תלית המאורות ותנועתן בין לרז"ה ובין ליסו"ע, ואילו בקובץ אגרות ח"ג סי' קפ"ז, הובא שם בסעיף 2, כותב החזו"א ש"קו התאריך הוא מסוג המוסכמות, אלא שאין הסכמה זו בחירית אצלנו, אלא הוזהרנו עליה מפי הגבורה, כפי שהגיעה אלינו מפי הראשונים, והקו הוא מעוקם כעיקום הקו הגובל את הים

והיבשה". ולדעת הכותב זו סתירה, כיון שעלה בדעתו דכשם שהיסוד"ע סבר שברגע יסוד העולם, שהוא לדעתו כשחמה היתה כנגד טבור הים והחלה להאיר על העולם, וכל כך-משום שסבר שכל העולם הוא חצי הכדור העליון, שהוא יבשה, וחצי הכדור התחתון הוא ים, משכן לדגים, מחוץ לעולם, - כך סובר גם הרז"ה, שכשהחלה חמה לזרוח (או לשקוע) על חצי הכדור העליון-או החל חשבון הימים, וא"כ החל חשבון הימים על כל חצי הכדור העליון מצפון לדרום.

אבל אין כל דמיון בין דברי היסוד"ע שטעמו נתבאר בדבריו שזריחת החמה על הארץ היתה רגע תחילת העולם, לדעת רז"ה. להרז"ה אמנם החל חשבון הימים הנמנים מא"י, וזאת מכיון ששם היה האדם שהחל למנות את הימים, וחמה זרחה לא"י מתחילה, כי שם מקום האדם הנצרך לאור וחום, אבל תחילת היום הוא בקצה המזרח, שם החלו המזלות לשמש, כמבואר בדברי ראב"ח וזה"ש דונולו, וכן ס"ל להרז"ה, ולהכוזרי החל היום בקצה המזרח בשקיעת החמה שם, אבל לכו"ע לא תליא תחילת הימים בשימוש המזלות או בזריחת החמה, אלא שכיון שרצון הבורא היה שהימים יתחילו בקצה המזרח, לכן החלו שם המזלות לשמש, והחמה לזרוח (לשקוע), שהיום נחשב בפלך הרביעי, שמקום זה ניתן לאדם ראשונה, וחשיבות היום, ותחילתו, נקבעו ע"י הבורא ב"ה לפי שימושו לאדם, וכמו שנתבאר כמה פעמים, והפך הכותב הסיבה למסובב והמסובב לסיבה. וקו היום מורכב משני גורמים, תחילת המזרח, וקו ה-צ' מעלות, לכן הקו מעוקם כפי חוף היבשה, וברור. (וממילא יוצא, שלסיביר ומזרח אוסטרלי' וכד' היה היום הראשון מששת ימי בראשית קצר מכ"ד שעות, שדין יום החל בקו ה-צ' מעלות, ואין בזה קושי כלל). קצרו של דבר: להיסוד"ע זריחת השמש היא סיבת תחילת היום, אבל להכוזרי ולהרז"ה תחילת היום במקום בו קבעו בורא העולם, נותן התורה, והוא הזריח שם את השמש (להכוזרי) או שבתחילת המזרח החלו המזלות לשמש (לרז"ה) כתוצאה מתחילת היום במקום בו חפץ הבורא שיהיה תחילת העולם, שאיסתכל באורייתא וברא עלמא.

ושוב מצא סתירה בין מה שהעתיק בסעיף 3, שכתב החזו"א דלפירוש רז"ה הלא זה תניא בסוד העיבור שהוא הלכה למשה מסיני. ובסעיף 4 כתב מהחזו"א שסובר דאין חשבון הלוח הלכה למשה מסיני, [וכתב במוסגר שאף דעת רז"ה כן היא], וראיתו שהדחי' לא אד"ו ראש מפורש בגמ' שהיא משום ירקא ומשום מתיא.

וגם כאן שגה הכותב, כי אף שאין יסוד כל פרטי דיני הלוח הקבוע הלכה למשה מסיני, אבל ודאי וודאי שיסודות עיקרי הדינים הם מהלכה מסורה

מסיני, כמו עצם דיני עבור השנה, ופרטיהם, וגם דין זה דבעינן לילה ויום מן החדש הוא הלכה למשה מסיני, ונקבע כן ביסוד הלוח שנתקן - משום זה, אלא שקבעוהו ע"פ מולד הממוצע, אחרי שכל הלוח נתקן ע"פ מולד הממוצע, וסרה תלונת הכותב על הסתירה בדברי החזו"א.

(והוסיף בהערה 121 וחזר על דבריו שלהרז"ה הקו טבוע ממעשה בראשית, דברים שאין להם שחר, ועיין לעיל סעיף י', שאינו קו ישר ממעשה בראשית, ואינו הסכמי, ואינו פשרה של ראשונים, וא"צ לחזור ולשנות ולשלש הדברים).

מ. על כשלונות נוספים בהבנת דברי חזו"א בסוגיא

ובאות ל' כתב עוד דברים בשם החזו"א, ופירש חלקם באופן שגוי, וטעה בדברי הקדמונים, ונסתבך בסתירות בדברים אלו.

ואפרש. בסעיף 1 העתיק דברי החזו"א "שהתחלת היום בקצה המזרח הוא להם כידיעה מוקדמת, והשתמשו בזה לביאור הסוגיא". ובסעיף 2 העתיק מהחזו"א שהראשונים קבעו, או פסקו, את מקום קו התאריך. ובסעיף 3 העתיק מש"כ החזו"א "דאין לעשות ספק מדברי היסוד עולם, שהרי יסודו על כך שהמולדות שבידינו אינן על ירושלים, וזה נגד דעת הרמב"ם", והחזו"א דוחה גם את דברי ראב"ח משום זה.

והוקשה לו - דאם קו התאריך הוא כידיעה מוקדמת - איך כתב דהראשונים קבעו, ופסקו את מקומו.

והנה הבין שהחזו"א כתב שהראשונים פסקו - מדעתם, ודברי הבל הם, שהראשונים הודיעו את מקום הקו, וזה לנו פסק ברור, וקביעה שאין עליה עוררין, והם ידעו את מקומו - מידיעה מוקדמת, מהלכה למשה מסיני, שלא נודעה להם לרז"ה ולכוזרי ידיעה זו מביאור הסוגיא אלא מקבלה, וראי', שהראב"ד הסכים עם קביעה זו דתחילת הימים מתחילת המזרח, אף שלא הסכים עמם בביאור הסוגיא.⁹ [ומה שכתב במוסגר בסעיף 2 - שקשה 'שידיעה מוקדמת ע"פ המקובלות בימיהם ע"פ גויים ויהודים אינו פסק' - בזה הקשה

9. והנה כתבנו למעלה, אות ד', דהרמב"ם פירש הסוגיא מתחילה כרש"י, ונתקשה בה, ואח"כ קבל את פירוש הרז"ה והסכים לדעתו, ופסק ככל דבריו בסוגיא זו, ועפ"י הדר ביה ממה שסבר מתחילה ע"פ הגמ' דהלבנה החדשה נראית ו' שעות אחר המולד, ופסק דכ"ד שעות לערך יש בין המולד ובין הראי', ואף הדין דסוף היום י"ח שעות מירושלים עולה מבואר מדברי הר"מ בזה למסקנה, וי"ל דנתפרש לו כן מפירוש הסוגיא, שאין לה פירוש אחר, אבל אף לדעתו י"ל דדין תחילת היום היה ידוע להר"מ בלא פירוש הסוגיא, אלא שלא כתבו כיון שלא נתפרש בגמ', והשתא דנתפרש בסוגיא, ע"פ פירוש הרז"ה, כתבו הר"מ לפסק.

על החזו"א דס"ל דהראשונים פסקו ע"פ הלכה למשה מסיני, מדעתו - שהראשונים סמכו על התוכנים הטועים, ואין זו קושיא אלא התרסה, ועל כעין זה אמרו חז"ל אל תפנו אל האלילים - אל תפנו אל מדעתכם].

ומה שגמר דבריו בד"ה לפי הנ"ל 'שאם ידיעת קצה המזרח היא ידיעה מוקדמת אין נ"מ במקום יסוד המולדות', זו שאלת תם, שהחזו"א מוכיח דאין הלכה כמו היסוד עולם וראב"ח בזה, דהלכה כהרמב"ם בכל עניני קדוש החודש, ואין קביעתם שקצה המזרח קי"ד מעלות מירושלים נכונה לדינא, ובאמת לכל הראשונים ידיעת קצה המזרח שהיא צ' מעלות מירושלים היא ידיעה מוקדמת, וכמו שמוכח מהראב"ד (ומדברי הר"ח ב"ר מרחסאן והר"י בן ברוך), ודברי היסוד"ע וראב"ח שנכתבו ע"פ התוכנים הטועים אין להכניסם לבית המדרש, ולהחזו"א שרצה להטעים הדברים למתעקשים, היה די בהוכחה זו שדבריהם שלא כהלכה, שהם נגד דעת הרמב"ם, שהלכה כמותו.

ובאות ל"א שוב נסתבך בפירוש לא נכון בדברי החזו"א, והוציא דברים מהקשרם, והציגם כקושיות. בסעיף 1 העתיק מדברי החזו"א שקצה המזרח בקצה צין מתאים למציאות, וכתב שכן כתב החזו"א בארבע מקומות, ובסעיף 2 העתיק מש"כ החזו"א בריש מכתב ב' שבסוף קונטרס ח"י שעות ש"ראי' נכוחה מבהרת שאין דברי הראשונים בענין ח"י שעות למערב ושש למזרח מירושלים מבוססת על אי ידיעה של ישוב בחצי הכדור התחתון, ואין לישוב התחתון שום יחס להלכה הפסוקה בנדון זה, לא יחוס חיובי ולא יחוס שלילי". ועשה משני אלה סתירה, שמתחילה ס"ל שקצה צין מתאים למציאות, וזה מחזק את נכונות הדברים, ומצד שני ס"ל להחזו"א דפסק ח"י שעות אינו תלוי בידיעת המציאות דישוב התחתון.

אבל דברי החזו"א מבוארים, שקביעת קצה המזרח היא לפי הארץ שניתנה לאדם משך ה' אלפים שנים ראשונות מבריאת העולם, וקצוות הארץ הם כמציאות, שקצה הק"פ מעלות הם נקודות צ' מעלות מירושלים למזרח ולמערב ואז לא ניתנה לו הארץ התחתונה, ולכן אין לישוב התחתון שום יחס להלכה שנפסקה בנדון זה, וכשניתנה לאדם גם הארץ התחתונה - אין מתנה מאוחרת זו משנה את המבט על העולם, ותחילת המזרח, תחילת היום, כדקאי קאי.

ותוספת מאוחרת נצבת בסוף היום כראוי ולא קופצת בראש כהדיוט ודורשת לומר שמעתה תחילת היום באמצע הישוב התחתון, שהרי ניתנה תורה על דעת הידיעה שהיתה ידועה לנותן התורה שישוב התחתון קיים. ואין כאן ריח קושיא כלל, כמובן לכל מעיין.

ומה שכתב שם [בד"ה הרי משמע] דלמד מדברי החזו"א האלו שקביעת ישוב העליון אינה נוגעת למציאות, אין הדבר כן, אלא קביעת קצוות הישוב העליון, אינה תלויה, ואינה מתחשבת, ואינה צריכה להתחשב בישוב התחתון, בין נמצא בין איננו, שהישוב העליון חשוב בפני עצמו. וזה כתב החזו"א כנגד המלעיזים שדברי הרז"ה מוטעים כיון שנכתבו בהעדר ידיעת הישוב התחתון, ואין הדברים כן, וכתב כן גם לומר דגבול המזרח של התוכנים, צ' מעלות מטבור הארץ שלהם לא נבנה על מדידה, אלא על טעויות, וכמשנ"ת.

עוד הציג כסתירה את דברי החזו"א שהעתיק בסעיף 1 שהתחלת היום שש שעות מירושלים נמצאה מתאימה למציאות, וכנגדו כאילו דברי החזו"א בתשובתו לגראז"מ שענין ישוב העליון כולו ענין חשבוני ואינו נוגע למציאות כלל. וכבר נתבארו הדברים, שהתכוון לישוב העליון דהתוכנים.

ומש"כ החזו"א שנמצא במציאות כהרז"ה - הכוונה שאחרי שצ' מעלות מזרחה לירושלים שם קצה צין, ושם חוף אוקינוס, שעליו כתב ראב"ח שאין אדם נכנס לתוכו, וגם נתקיימו כל דברי רז"ה על המולד מעל ירושלים וראיתו מקצה הצין.

אלא דקשיא להכותב דא"כ מה שכתב רז"ה דקצה מערב הוא ג"כ צ' מעלות למערב, והוא ג"כ על חוף ים אוקינוס- שם, בזה אין דבריו כהמציאות, שחוף ספרד ופורטוגל, רחוק מירושלים רק כ-40 מעלות מערבה, והנה הולך ישר יבין שאחרי שחוף צין הוא כמעט בדיוק צ' מעלות למזרח ירושלים, וגם דייקו דברי רז"ה בכל הפרטים הנוגעים להלכה, כמשנ"ת, ולצד מערב אין כאן אלא לשון זה של הרז"ה, (שאילו היה כותב דצ' מעלות למערב הוא בעובי הים הסמוך לקצה מערב היבשת, לא היה קשה מידיו), ואם כן ודאי יש לבקש את הפתרון בהבנת לשון זו, ולא להתפס ללשון זו ולהפוך את כל הקערה על פיה, ולומר דברים מוזרים ורחוקים כמו שכתב המחבר. וכבר כתבתי למעלה שאמנם לשון אוקינוס כהיום משמעותו הוא אחד מכל מקווי המים הגדולים הקרויים כן כיום - האטלנטי, הפציפי, ההודי, ועוד, אבל בזמנם משמעות המילה אוקינוס נתכוונה גם לים הגדול שמתחיל בקצה מזרח, סמוך לחוף צין, ומסתיים כעבור מאה ושמונים מעלות, בעובי הים האטלנטי, שכן היה שמו של הים הגדול שאליו פחדו יורדי הימים להכנס, ואפילו להתקרב, אבל מי הים הקרובים לחוף פורטוגל, אפילו בעומק שלשה וארבעה אלפים ק"מ, לא נחשבו כן, ולא נקראו אוקינוס במשמעות זו. וסרה התמיהה מלשון זו. [ולכן כתב הרז"ה שקצה מערב הוא על שפת ים אוקינוס, ולא ים לבד, דים לחוד, וים אוקינוס לחוד].

והתחייחס בדבריו למה שכתב החזו"א באגרתו להגראז"מ שאין חילוק הכדור לק"פ מעלות למעלה וק"פ למטה ענין מציאותי, ובאמת הכוונה לחלוקה דהתוכנים, ועוד, דעולם העליון ע"פ התורה אף בו אין **ביבשה** ק"פ מעלות, וחשבון החלוקה, שהוא חשבוני, ודאי כולל גם שטחי ים גדולים, [ומ"מ נמצא דהחלוקה דעולם העליון היתה מציאותית, שהמים הסוערים תחמו במציאות את גבול הק"פ מעלות ממזרח וממערב. וכמשנ"ת].

ואמנם מלשון ראב"ח ומדברי יסו"ע מבואר שחשבו שיש ק"פ מעלות ביבשה, ובודאי טעו בזה. ודברי החזו"א דהחלוקה חשבונית בעלמא התייחסו למה שתלו בדברי הרמב"ם שהסכים עם חלוקה זו. וכבר כתבתי שלכא' יש לתרץ דברי הרמב"ם בדרך עדיפה מזו, שלא נמצא לרמב"ם כל דבר המורה **שאמצע הישוב** שכתב - יש לו צ' מעלות למזרח ולמערב, ולא נמצא לרמב"ם שדבר על טבור או אמצע הארץ, וא"כ אין ראיה מדברי הרמב"ם כלל, וראי' לדברים - דהנה מה שכתבו התוכנים שהחשבון של חצי הכדור העליון מתחיל מנקודת ששים ושש מעלות למערב ירושלים, לא מצאו כל טעם להחלטה זו, כמש"כ החזו"א באגרתו זו להגראז"מ זלה"ה, ולמשנ"ת הענין מובן, שהרמב"ם השתמש בדברי התוכנים המוקדמים, שמדדו את היבשה, וזה בערך קל"ב מעלות מקצה צין עד קצה פורטוגל, ואמצעיתם בנקודת כ"ד מעלות מזרח לירושלים, והתוכנים המאוחרים יותר, שהיו נוצרים, ואדוקים באמונתם בתנ"ך, שם מבואר ענין טבור הארץ, וידעו שהארץ ק"פ מעלות, (וראה מש"כ לעיל בהערה לסעיף י"ב), ונמצא דיש תשעים מעלות לכל צד, נסוגו מסברתם שבארץ יש ס"ו מעלות לכל צד מטבור הישוב, והלבישו את ענין טבור הארץ על טבור הישוב, ויצא העגל הזה, אשר לא תואר לו, ולא הדר, ורק הכותבים האחרונים הצמיחו לו קרנים, והתאמצו לנגח בהם לכל עבר. ואין מן התבונה לחשוש מקרני עגל לא לומד זה. [ונתברר דחכמי הגוים נטלו כאן חכמתם מתורת ישראל ומחכמתם, וכן איכא טובא, ולא כמחשבתם של קטני הדעת שבישראל שחכמת הגוים עדיפה, ולכן יאמינו לעדות אנציקלופדי' בריטניקה טפי מעדות הרז"ה, וכד'].

מ"א. עוד בטעויותיו בדברים אלו

מא. ובאות ל"ב חזר בקול תרועה על שאלתו מדוע כותב החזו"א על מה שכתב הר"מ **שאמצע הישוב** כ"ד מעלות למזרח ירושלים, שהוא לסימנא בעלמא. וכבר כתבתי שיש כאן אטימת הלב, ואטימת האזנים משמוע דברי החזו"א, שפירש שהרמב"ם לא סמך על דברי התוכנים, אלא **השתמש** בהם

לציון נקודה על פני הכדור, והיסו"ע שסמך על דבריהם להלכה, וכתב שטבור הארץ אינו ירושלים, בניגוד לדברי הגמ', שגה. וא"צ לכפול הדברים שוב ושוב. ובהערה 122 הוא מתריס שמפליא (!) הדבר שהחזו"א מתאמץ (!) בכל כחו (!!) לדחות את דברי היסו"ע ולא לתת לו את הזכות להיות חולק על הרז"ה. ומביא מדברי החזו"א כמה דברים המתייחסים ליסו"ע שכאילו סותרים זה את זה מקצה לקצה, א. שדבריו מבוססים על דברי התוכנים הגוים, ב. שטבור הארץ שלו הוא דלא כהרמב"ם, דהרמב"ם ס"ל דהמולדות על מקום ירושלים והוא מוכיח שהמולדות בטבור הארץ דהגוים, ג. שאין דברי היסו"ע בענין קצה המזרח נוגעים לעיקר דבריו, ד. שטבור הארץ מרופה בידי היסו"ע, ה. שדעתו היא דעה יחידאה, ו. שהיסו"ע מסכים עם הרז"ה (!), ושכל הראשונים מסכימים עם הרז"ה בלי חולק (!!).

וכל שאלותיו באות מקוצר הבנה, ומחוסר אופן שומעת לדברי החזו"א. דברי היסו"ע באמת נבנו, בחלקם, על יסוד דברי התוכנים הטועים, ולכן אין להכניסם לבית המדרש, ואין היסו"ע גדול בתורה, ואין ראוי למנותו כחולק על הרז"ה שהוא מגדולי עולם, ולהמתקש - הנה ידוע שבתכונה הלכה כהרמב"ם, [כמש"כ הראב"ד] וא"כ ודאי וודאי שאין להתחשב בדבריו נגד הרמב"ם, ובטל "טבור הארץ" דהיסו"ע, וכשאנו באים לדון בדברי היסו"ע בניכוי טעותו זו, שטבור הארץ אינה בירושלים, עולה ברור כי קצה המזרח להיסו"ע הוא שש שעות מטבור הארץ, ואחרי שטבור הארץ זו ירושלים, א"כ הסכים היסו"ע להמוסכם והמקובל בפי כל הראשונים, גדולי העולם, הפוסקים, שקצה המזרח שש שעות מירושלים, וא"כ בטעותו - הוא דעה יחידה, ובמה שלא טעה - אין חולק על הרז"ה, ולכן ברור שכל הראשונים מסכימים עם הרז"ה. וכתב בלשון רכה, אחרי שהמתקשים לחלוק נתלו על דברי היסו"ע, וחשש לדחות את היסו"ע לגמרי יהיו דברים שלא ישמעו. וראוי להטות אופן, ולב מבין, לשמוע דברי חכמים.

באות ל"ג כתב (בסעיף 1) מדברי חזו"א שהאיים שבתוך צ' מעלות לירושלים נחשבים מחוברים ליבשת, ואלו (סעיף 2) שמחוץ לקו ה 90 - לא, ומוסיף שם ביאור מדיליה לדברי חזו"א, שזה שבתוך הצ' טפל, וזה שמחוץ לצ' טפל לטפל, והביאור תפל, ואינו נכון, וטעם הדבר נתבאר שמס 90 מעלות נחשב תחילת המזרח, וכל שבתוכו הרי הוא כמזרח, ולכן כל אי שתחילתו בתוך הצ' מעלות, כאוסטרלי, נחשב כל האי כתחילת המזרח, כשם שכל בליטת יבשת אסי' למזרח נחשב כתחילת המזרח. ודין זה דתחילת המזרח נבנה על יסודות מוצקים, וכבר הארכנו טובא בזה.

ובאות ל"ד סיכם את דבריו שוב, וחזר עליהם. ואחרי שנתברר כי דבריו אינם נכונים כלל, ומתבססים על היסוד שכיון שהתוכנים טעו - נתלה טעויות גם בדברי הראשונים, ונעלים עינינו מראיה נכוחה שדבריהם אמת, בחכמה עמוקה, וכן היא פשטות עומק דברי הגמ', ומה שאמרו מקבלה איש מפי איש - היה מקובל על כל הראשונים, והחזו"א נכנס לעובי הקורה לפרש פרטי הדינים למעשה, ולהשיב לשאלות המשיגים - ע"פ דעתם, ואין כאן "שיטת החזו"א", ולא שיקול דעתו הגדולה של החזו"א, (כשמנגד ניכר שהכותב מתאמץ, בכל כחו, בכל הזדמנות, להציגו כטועה), אלא דברי הראשונים כולם, וכמו שנתבאר. וכמה ראוי לכוף אוזן וליתן לב לשמוע דברי חכמים. ודבריו באותיות ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ול"ט בענין שיטת הרז"ה כבר הופרכו מכל וכל לעיל סעיף י"ט.

מ"ב. ביאור דברי חזו"א בקו התאריך, סברא קמא ידידה, ומציעתא, ומסקנא

ואכתוב פה ביאור דברי החזו"א בקו התאריך, לפי דעתי. (ותלמיד אני בזה לגדולי הדור שליט"א, שמשמם שמעתי שנראה שהחזו"א חזר בו בסוף קונטרס ח"י שעות).

בדברי החזו"א בסברת הרז"ה מצינו ג' דרכים, הא' במכתבו ליפן שנדפס בתלפיות שנחיי תש"ו, שם ביאר דלהרז"ה חשיבות המקום בירושלים, אבל מקצה המזרח עד ירושלים טפל לירושלים, ולכן הם מקדימין לירושלים, דודאי דלהרז"ה קצה המזרח הוא קו תחילת היום, שהרי כתב בבירור שאין מקום שיתאחר היום יותר מי"ח שעות מירושלים. ומסתברא דמה שפירש החזו"א כן הוא משום דברי רז"ה דתחילת הימים הנמנים הוא מהנקודה השלישית, זו ירושלים. וכיון שפירש שטעם התחלת הימים מן קצה המזרח משום טפלות לירושלים סבר דאמנם היבשה בטלה לירושלים אבל הים י"ל דאינו בטל, וא"כ איי הים, חוץ משטח חצי הכדור הצפוני שכנגד היבשה, יחשבו כמערב עד קו ירושלים.

אבל אח"כ חזר בו החזו"א מזה.

שבקונטרס ח"י שעות פירש שהימים מקצה מזרח הם מתחילים, לכל הראשונים, כלשונם המובא ביסו"ע, ואף רז"ה וכוזרי ס"ל כן. ולכן ההלכה לדברי הכל שמושכין קו מקוטב הצפוני לקוטב הדרומי מעל ירושלים, וכן מושכין כך קו העובר מעל קצה המזרח, והיינו מנקודת שנחיי, ורבע הכדור

שבין אלו הקוים מקדים לירושלים, וכל יבשה שתחילתה ברבע הכדור הזה [היא בכלל המזרח, שאין המזרח כלה אלא בקצה היבשה זו, ולכן] אף שיוצאה למזרח חוץ מהקו, הרי היא מקדימה, עד קצה, ורק המתחילה חוץ לקו היא מאחרת, וזה כולל את כל איי הים מצפון לדרום. ומה שקרא החזו"א לשטח שבין הקוים רבע כדור, אף דקצה המזרח רחוק פחות מצ' מעלות מירושלים, היינו משום דרו"ה כותב דהקו הוא בצ' מעלות, אלא שאחרי שיש כאן סתירה בין היות קצה המזרח הגבול לבין קו הצ' מעלות, נכנע קו הצ' מעלות לקצה המזרח הסמוך לו, ולפ"ז צ' מעלות אינם בדקדוק אלא בקירוב, וכמש"כ החזו"א ליישב.

ומה שחזר בו החזו"א מסברא קמא, נראה דמסיק דלשון שכתב הרו"ה דתחילת הימים הנמנים היא מהנקודה השלישית אינה מכריעה דס"ל להרו"ה דבירושלים עיקר תחילת הימים, שהרי כתב גם בפירוש שקצה המזרח הוא תחילת היום, ששני מנינים יש, שכשאתה מתחיל למנות מקצה המזרח יש שש שעות עד ירושלים, והרי ברור לכל שרו"ה סובר שתחילת היום בקצה המזרח, שהרי כתב בפירוש, כמו שנתבאר כבר, שאחרי נקודה זו אין שום מקום בעולם שיתחיל שם השבת. ומכל זה ברור שס"ל ככל הראשונים שתחילת המזרח היא תחילת היום, ולכן הקו הקובע הוא הקו העובר מקוטב הצפוני לקוטב הדרומי ועובר בקצה המזרח וזה בים ובאיו המתחלקים למזרח או למערב, וביבשה - תחילת המזרח קובעת.

ולפי שתי דרכים אלו קשיא לכא' קושית היסוד, דנראה מביאור זה בלשון הרו"ה דלשוכני קצה המזרח לא יתחיל היום עד י"ח שעות אחרי ירושלים, ומשמע דיש נקודה בקצה המזרח שהיא מצד מערב דהקו, והן כל המזרח עד קצהו בכלל המזרח, והיינו שכל היבשה שייכא למזרח, שגם כל המשך היבשה, אף מעבר לקו ה-90 מעלות, נמשך למזרח. וע"ז כתב החזו"א לפרש דהקו עובר בפגישת הים עם היבשה, ומחלק את הים מן היבשה, והים, במקום פגישתו את היבשה, הוא ממערב, ועפ"ז כתב (במכתב ליפן) דלשון שוכני המזרח לאו דווקא, אלא הכוונה שיש נקודה בארץ שחל שם ר"ה ברגע המולד, ואולי יש שם אדם נוהג כן, (והיינו דיש אפשרות כזו), שבודאי השטח כלה בנקודה, שחשבון י"ח שעות כלה בנקודה, והכוונה לנקודה המזרחית ביותר בחוף שנחיי, שלשם נכנע קו ה-90 מעלות. ובקונטרס י"ח שעות כתב, כמענה לשואל היאך ידור אדם על הקו, בשנינה, דאין ממידת החכמה לבקש שטח להקו המבדיל בין כל היום מן החדש לאין כל היום מן החדש, שיסוד ההלכה על נועם חכמת החשבון היוצר קו שכלי בלא שטח, ובזמן שהשכל מתענג בזיו החכמה ומנעים

זמירות, מה יוכל להתחרות עם המחפשים לו שטח בידיים ממשות, ועל מה שנראה שהיה קשה להשוואל דא"א לדור בקצה הקו ממש, וא"כ איך יחול ר"ה בחלק האחרון של הזמן של י"ח שעות, והרי נראה לו, להשוואל, מוכרח דבעינן כן, שיחול ר"ה עד הרגע האחרון, דאל"כ מולד זקן בי"ח שעות, בצהרי יום ו', לאו דווקא, ע"ז ענה החזו"א בקצרה דהשטח כלה בנקודה, כמו שחשבון ח"י שעות כלה בנקודה, וא"צ אדם הדר בקצה הנקודה.

ומ"ש החזו"א דאולי יש אדם נוהג כן, היינו בספינה בים, (או שמא באי שכולו במערב, דאף ללישנא קמא, דהים, (חוץ מחצי הכדור הצפוני), כולו למערב עד קו ירושלים, מ"מ י"ל דבחצי הכדור הצפוני, מקו שנחיי ולצפון, נגד היבשה, הקו עובר בקצה המזרח). וכל זה כתב כדי ליישב קושית יסוד עולם דקצה המזרח כולו שייך למזרח, ואיך אפשר שיהי' שם ישוב ששייך למערב. (והיסו"ע שהקשה כן - משום דס"ל כהחוקרים שקצה הישוב, (היבשה), רחוק הרבה יותר מצ' מעלות למזרח ירושלים, עד כ"ד (או כ"ב ומחצה) מעלות למזרח, וא"כ קו ה-90 מעלות ממזרח לירושלים היא באמצע היבשה, וא"א לשייכו למזרח העולם, ועוד, והוא העיקר, דלא נחת להבין שכל העולם, כל הכדור, בחשבון היום, אלא סבר שכל היבשה יום אחד, וזמן זריחת השמש על הים הגדול, שהוא מחוץ לעולם, והוא רק משכן לדגים, הוא שמבדיל בין יום ויום, ולכן סבר שא"א שתזרח השמש לקצה המזרח, אם הוא מקום ישוב, דהיינו ביבשה, ליום מוקדם יותר, ואח"כ תזרח לעולם כולו ליום מאוחר יותר, אלא אם כן תקפוץ השמש כ"ד שעות אחורה לזרח שם ליום קודם, אחרי שכבר זרחה במערב (שהוא תחילת המזרח לירושלים) ליום מאוחר יותר, וזהו שתמה בתקיפות שהוא שינוי סדרי בראשית ושקר מפורסם. וטעותו ברורה כיום לכל, ואין בקושיותיו מאומה).

אמנם במכתב השני שנדפס בסוף קונטרס י"ח שעות חזר בו החזו"א גם מזה, וס"ל דצ' מעלות שכתב רז"ה ששם תחילת היום, שיעור זה דייקא ודווקא, והמקום הוא סמוך לחוף סין, כשלש מאות ק"מ מן החוף, תשעים מעלות מירושלים, ושם הוא שפת ים אוקיינוס, ששם הוא הים שלא הלך לשם אדם מעולם, ודיירי קצה המזרח המזרחי הם, כאמור, דיירי איים הגובלים בצ' מעלות, ודיירי ספינות הנמצאות סמוך לקו, ונחה קושית היסו"ע. (והקושיות שיסודם טעויות החוקרים, וטעות היסו"ע בהבנת מבנה העולם, כנ"ל, אלו לא היו קושיות מעולם).

והכותב שהבין שהחזו"א בדרך הראשונה בא לפרש דברי הרז"ה שכותב לכאן' שהימים מתחילים בנקודה השלישית, וכותב גם שהימים מסתיימים

בקצה המזרח, מציע (באות ל"ט ד"ה אלא) אפשרות אחרת ליישב את הסתירה שלכא' קשיא בדברי רז"ה, והיא: שהימים מתחילים בירושלים, בנקודה השלישית, אלא שדין י"ח שעות מצריך ביאור, למה אין נמשך היום כ"ד שעות מירושלים, וכותב שהרז"ה סמך על הפסוק והנה כבוד א' ישראל בא מדרך הקדים - ומזה למד הרז"ה שראית הלבנה צריכה להיות בקצה המזרח.

והטעות גלוי' לעין: הרז"ה כותב שהימים מסתיימים בקצה המזרח, ואחרי ששקעה החמה שם שוב אין אור השבת בשום מקום בעולם, וא"כ התחיל יום ראשון, והבדיל בין הקודש - שחלף, לבין החול - שבא. ועוד, שהכותב לא שם לבו לכך שהפסוק והנה כבוד א' ישראל וכו' אין לו דבר עם ראית הלבנה, וגם בלשון הרז"ה אין שום קשור בין הפסוק לבין ראית הלבנה. ופירוש דברי הרז"ה שהביא את הפסוקים לשכנו תדרשו, והנה א' ישראל בא מדרך הקדים, אליבא דהאמת - הוא שאע"פ שמדברים בסוד העבור בשתי נקודות, מקום המולד, שהוא א"י, ומקום ראית הלבנה, שהוא קצה המזרח, ולא נאמר בסוד העבור בפירוש דמיירי בשתי נקודות, שאמרו נולד קודם חצות [והכוונה בירושלים], בידוע שנראה קודם שקיעת החמה [והכוונה מצין], את זה בא לבאר הרז"ה וכתב דהיינו משום ששתי הנקודות הן מפורסמות ומסויימות בפסוקים, לכן אפשר להתייחס אליהן ברמז.

מ"ג. לפרש לשונות החזו"א בסוגיא

ובסעיף 2 שבאות ל"ט כותב שהחזו"א נצרך, כדי להעמיד את פירושו שהימים מתחילים בקצה המזרח, לחדש שיש נקודה היוצאת חוץ לקצה המזרח, ולא הבין שזה תירוץ על שאלת היסוד"ע שהנה כל המזרח מקדים לא"י, ומצד שני יושבי קצה המזרח (המזרחי) מאחרים לא"י י"ח שעות, והיאך הם נבדלים מכל יושבי היבשת, ופירש החזו"א שאין זו - נקודת קצה המזרח המזרחי - נקודה על היבשת, שכל היבשת מקדימה לא"י. ובדרכו הראשונה והשני' של החזו"א פירש שקצה המזרח הזה הוא קו החוף המבדיל בין הים ובין היבשת. ולזה קרא החזו"א נקודה היוצאת חוץ לקצה המזרח, שזהו פירוש דברי הרז"ה, והדברים עולים מתוכן דבריו.

ומה שכתב הכותב להקשות שהרז"ה היה נצרך לפרש זאת, והנקודה אינה מובנת מאליה - אין דבריו נכונים כלל. ומכל מקום, לפי דרכו השלישית והעיקרית של החזו"א, א"צ לזה, שקצה המזרח הינו קו הצ' מעלות, ואינו

ביבשה ולא בגבולה כלל באיזור שנחיי, ורק ממקום פגישת הקו דצ' מעלות עם היבשה - משם ממשיך הקו בקצה היבשה שזה הוא תחילת המזרח.

ומה ששאל בסעיף 3 שם כבר נתבאר למעלה סוף סעיף י"ט.

ומה ששאל בסעיף 4 שלהחזו"א צריך לומר ששוכני קצה המזרח לאו דווקא, לא קשיא כלל וכלל שאינו אלא שאינם שוכנים על היבשה, שביבשה כבר קצה המזרח, אלא הם שוכנים על הים, או באיים, וראוי להבהיר דאין זו נקודה אחת אלא בנקודת שנחיי, שהיא הנקודה המזרחית בלשון היבשה של קצה צין, אבל משם לצפון ולדרום הקו מאריך באותו רוחב אלפי ק"מ, וכל האיים המסתיימים בקו, וכל הספינות העומדות סמוך לקו, כולם שוכני הקו, דהיינו שוכני מזרחו של הקו, והם קצה מערב העולם, ופשוט.

ולכן בטל מה שכתב באות ל"ט בסעיף 5, שמולד זקן תלוי על קו דמיוני, הנה הקו ברור וקיים, וכלשונו של החזו"א שמותחין קו מקצה שנחיי מקוטב הצפוני לקוטב הדרומי וכל שממזרח לקו הוא קצה מערב העולם.

ולשון 'דמיוני', שעטר בו את הקו של החזו"א לא נברא אלא בדמיונו, שהחזו"א קרא לו קו שכלי, קו חשבוני שאינו תופס שטח על פני קצה המזרח, והפך הכותב השכל לדמיון, שאינו משתמש בשכלו אלא משוטט לו על כנפי הדמיון, וכדי בזיון.

ובסעיף 6 שם כתב להביא רא' מלשון שכתב הרז"ה דכשיתחיל יום ראשון ליושבי ירושלים וא"י לא יתחיל לשוכני קצה המערב עד שש שעות אח"כ, ובנקודת התהום לא יתחיל עד י"ב שעות אח"כ, ולשוכני קצה המזרח לא יתחיל עד י"ח שעות אח"כ, וראיתו - דכיון די"ח שעות מירושלים וא"י אינו נגמר בנקודה, א"כ אין זה כהחזו"א שקצה המזרח נגמר בנקודה. ומעיקרא ליתא, דפירוש דברי החזו"א דקו היבשה כלה בנקודת שנחיי - היינו שזהו המקום, הנקודה, ממנו יורד הקו בים, שזה גבול רבע הכדור, ומשם הגבול בים, לדרום עד אנטארקטיקה, ועד בכלל, עד הקוטב הדרומי, וכן לצפון עד סיביר ומעבר לה צפונה עד האוקינוס הארקטי ועד הקוטב הצפוני, וכמשנ"ת, ואין זו נקודה, אלא קו של אלפי ק"מ, ואין ל"קושיא" זו אפילו נקודה של התחלה.

מ"ד. לבאר תוכן כמה מדברי החזו"א בסוגיא, ודחיית פירושי הכותב המוטעים

בסעיפים 7 ו-8 הסתבך בדברי החזו"א כיון שלא הבין משמעות הדברים. ואבהיר, החזו"א שאל שאלה, מצד אחד כתוב ברז"ה שקצה המזרח הוא תחילת הישוב, מחוף הים, וא"כ כל היבשת היא בכלל המזרח, ומצד שני כותב הרז"ה ששוכני קצה המזרח, מצדו המזרחי, - רואים את הלבנה שנולדה מעל ירושלים כ"ד שעות אחרי המולד, וא"כ לכא' יש שוכנים גם בצדו המזרחי של הקו, והוא בכלל היבשת. (וזה הכניס החזו"א בכלל קושית היסוד'ע שלא יתכן שיהיו שני שוכנים שיהיו נחלקים זה מזה ביום שלם).¹⁰

ופירש החזו"א ליישב דברי רז"ה דעד קצה המזרח, קצה היבשה כולו, יום אחד, והקו נמצא בגבול הים והיבשה. וביאר החזו"א דמה שכתב הרז"ה שוכני קצה המזרח (המזרחי) - לאו דוקא, שהרי אין שם יבשה, אלא הם נמצאים שם בספינה, או באי (שיתכן ונמצא) בהמשך הקו החוצה את הים לדרום מקצה המזרח, ואותו האי גובל בקו מצדו המזרחי.

ולפ"ז אין דברי הגר"י מרצבך ז"ל (שבסעיף 7) נכונים, שכל היבשת מקדימה לירושלים, אבל הים אינו בכלל קצה המזרח, אלא מחוץ לו, וזה ביאור דברי החזו"א על נקודה היוצאה חוץ לקצה המזרח (סעיף 8), ואין החזו"א מדבר על 90 מעלות, אלא על קצה המזרח, וחוצה לו, וכתב החזו"א לתרץ את ה-90 מעלות עם קצה המזרח שהוא רק כ-87 מעלות, במהלכו הראשון והשני של החזו"א, דס"ל להכפוף את קו הצ' מעלות לקצה היבשה, כמשנ"ת.

ובמהלך השלישי, שהוא המסקנא, ס"ל דבאמת קו הצ' מעלות הוא העיקר, ושם הוי קצה המזרח, אף שהוא בים ג' מאות ק"מ לערך, וחוף הים שכתב הרז"ה היינו שפת ים האוקיינוס, ולא חוף הים כפשוטו. (ואל יתקפוני שאין זה מבואר בלשון החזו"א, גם לא במכתב שבסוף הקונטרס, שם כתב את מסקנתו, דההלכה עיקר, וההסברים באים להטעים את ההלכה, ואין כל ההסברים מפורשים).

ובסעיף 9 כתב הכותב להמציא בדעת החזו"א שיש שלשה גדרים, והקו מהוה מציאות בפני עצמה, ואין הדברים כן כלל, ואין שום צורך לזה, שהקו

10. [בסעיף 12 כתב הכותב דהיסוד'ע ביאר שכוונת הכוזרי והרז"ה דבירושלים קו התאריך, ואין זה אמת, דהיסוד'ע כתב שתי אפשרויות לפרש דבריהם, האחת שקצה המזרח הוא הקו, והשני' שהקו בירושלים, ומימ' ניכר מדבריו דהיסוד'ע שידע שעיקר הדבר שהקו בקצה המזרח, אלא שכיון שהקשה ע"ז, כתב דאל תאמר כאפשרות השני', אף כי רחוקה היא, דאף זו דחוי', וכן מבואר למעיין בדבריו].

הוא הגבול - עד כאן מערב ומכאן מזרח שהוא כאמור קו חשבוני ואינו תופס מקום כלל, והוא נמצא - לפי שני המהלכים הראשונים של החזו"א - בגבול שבין הים ובין היבשה, ושוכני קצה המזרח המזרחי היינו השוכנים מעבר לקו זה לצד מזרח, ולמסקנא - הקו עובר לאורך החוף עד 90 מעלות מירושלים, אבל משם עובר לרוחב הים לדרום, וכל זה הוא הקו, שנחוץ להתייחס אליו להגדיר פרטי הדין. ומה שכתב החזו"א בשם הרז"ה והכוזרי שהם מחייבים נקודה היוצאת חוץ לקצה המזרח אשר שם מתקיים בפועל ר"ה, היינו הנקודה מעבר לקו קצה המזרח, ושוכניו אינם שוכני היבשה, **אלא שוכנים על הים**, בספינה או על אי הסמוך להמשך הקו לדרום או לצפון, כמשנ"ת. ואין כל דוחק בביאור החזו"א, אלא שהכותב נסתבך בהתעלמותו מדברי הרז"ה המפורשים שגבול היום בקצה המזרח, שנתבארו לעיל, שמזה **נשללה באופן מוחלט** האפשרות שחפץ בה הכותב - שגבול היום להרז"ה הוא בא"י.

וכבר נתבאר דהכוזרי גם הוא כותב בפירוש שגבול היום בקצה המזרח, ושם הדברים בפי מלך כוזר - והלא הימים ממזרח הם מתחילים, **והחבר לא דחה כלל וכלל דבריו**, אלא ענה: והלא התחלת השבת אינה אלא מסיני ומאלוש, וכו', ותוכן תשובתו דקדושת שבת שבזמן מתן תורה החלה בסיני ואלוש, והיא בקו א"י, ואח"כ כתב דקדושת שבת בראשית החלה בזמן שאדם הראשון שקעה לו חמה של יום ו', וזה בא"י, והתשובה למלך כוזר היא שחשיבות א"י בכך שקדושת השבתות החלה שם, ואין תחילת הימים קובעת החשיבות, אלא חלות ימי הקודש, ואח"כ כתב הכוזרי שבמקום בו הורד אדם מגן עדן בליל שבת - שם החל **מנין** הימים, וזה פרט נוסף בחשיבות א"י, אבל **הימים** עצמם החלו בקצה המזרח, כדברי מלך כוזר, שלא סתרם, ולא חלק עליהם החבר. וכבר ביארתי הדבר לעיל, ושניתנים כיון שהכותב הכביר דברים בזה, וכולם טעות. ובזה נדחו דברי הכותב בסעיף 12.

ומש"כ בדברי ראב"ד בסעיף 10 כבר נדחה לעיל (סעיף כ'),

ומש"כ בסעיף 11 כבר נדחה לעיל (סעיף כ"א),

ומש"כ בדברי התשב"ץ בסעיף 13 כבר נתבאר שאין בהם ממש, עיין לעיל סעיף י"ח - 7.

ובסעיף 14 שאל למה לא הסביר הרז"ה ענין אסי' מזרחה לשנחיי, וכוונתו לסיביר, שהיא רצועה היוצאת מקו הצ' מעלות למזרח וטפלה לישוב. ואין בזה כדי שאלה, שאיזור זה לא היה חשוב בזמנם לדבר בו, שהיה רחוק מהישוב הקשור, ואין בו אדם, ואין ראי' שהרז"ה ידע משטחים עצומים אלו, שלא היה

חוקר ארצות, ורק בירר את ההלכה שקצה המזרח הוא תחילת קו היום, והחזו"א בירר את פרטי הדינים ע"פ המציאות שנודעה לרבים בימיו. ותו לא מידי.

מ"ה. הכותב מפרש דברי הרז"ה באופן מוטעה ומוקשה מאד, ותמיהות בדבריו

ובאות מ' הוא מסכם שדברי הרז"ה לדעתו מוקשים מכל צד, או שהקו חותך את היבשה, ולא נודע הדבר, וא"א היה לידע אותו, [ולפי דעת הכותב דבר הרז"ה על קו של 90 מעלות "שלהם", שלא היו ולא נבראו], או שהימים והשעות לענין מולד זקן מונים מקצה המזרח, וקביעות הימים מירושלים, וכו', אפשרויות שכולן מוזרות - גם לדעת הכותב, ומסכם שכל זה רק על דברי הרז"ה והכוזרי, אבל דברי הראב"ח ויסו"ע אין בהם דוחק מכל השאלות שפרס באותיות האחרונות. רק שנותר ממנו, כיון שהעלים עיניו מן הצדק, שדעתם נדחתה מכל וכל, שיסודה על מציאות שנמצא שאינה כן, כמש"כ הנחמד ונעים, ולא היתה דעתם חשובה בכלל גדולי הפוסקים, ודברי היסו"ע לא נזכרו באף פוסק בראשונים ובאחרונים (לבד מספרי החוקרים התורניים, כמו הנחמד ונעים, שאף הוא כתב לדחותם מכל וכל ביד חזקה).

ובאות מ"א כתב שבאמת א"א לומר שקו היום בירושלים, שלא נזכרו בגמ' שאלות ופרטים הקשורים בהיות הקו שם. ומזה הכריח הכותב שהקו להרז"ה הוא בגבול א"י, בירדן, וכל השומע יצחק, שהרי אם הקו שם היה ראוי שימצאו בגמ' נידונים רבים של מעבר מהכא להתם, ומוזר ביותר איך עלה על דעת אדם לומר כן, וכי אפשר שעצם הדין נשמט מספרי הפוסקים, הלא ראוי, ומחויב, להיות דין כזה כתוב בגמ', שהרי הוא מצוי וקרוב. ותימה תמוה, הפלא ופלא.

ודברי הסיום האמורים בדבריו באות מ"ב, רחוקים מן האמת כרחוק שמים מארץ, שדברי החזו"א פשוטים ומובנים, ואין בהם שום קושי כלל, ולהסיק שאין דעת הרז"ה להלכה הוא דבר חמור, שאינו ראוי ליאמר כלל, ודברים אלו, גם הם, מלבד החמורים מהם, שכתבתם לעיל, קובעים את דין הקונטרס כולו כדברים שאסור להם ליאמר, ולהשמע, ובודאי שלא להתפרסם, ואין ליתן להם דריסת רגל בבית המדרש, שאין להם מקום בתבונה.

ובאות מ"ג הוסיף דברי הבל שאין להם משמעות, שהעתיק את דברי החזו"א באגרתו: העומד על הפרק הוא אם טעם הראשונים הוסד על המחשבה שאין ישוב בתחתית הכדור, ואז נקח עמידה נועזה לנטות מהוראת רבותינו

ז"ל, ולעשות מעשה היפך דבריהם הקדושים לנו ולכל ישראל, או שאין לדבריהם שום זיקה לשאלת ישוב התחתון, וממשיך - ומסקנתו של החזו"א נמצאת בראש המכתב השני שבקונטרס ח"י שעות: "אין לישוב התחתון שום יחס להלכה הפסוקה שלהם, לא יחוס חיובי ולא יחוס שלילי", ומסכם - כלומר שקביעת הישוב העליון והתחתון הוא לא מציאותי אלא הסכמי. וכמו שכותב שם החזו"א שהראשונים עשו פשרה נכונה וכו'.

וכל דבריו הבל הבלים, כפי שכבר התבאר לעיל באריכות. שאצל הכותב המציאות היא שחצי הכדור העליון מתחיל בחוף ספרד, ואטם אזנו משמוע מבט אחר, המגלה את המציאות, שהיא אחרת מהנדמה לו כמציאות, שחצי הכדור העליון מתחיל שפת ים האוקינוס ממזרח, סמוך [או תיכף] לחוף סין, ומסתיים שפת ים האוקינוס, זהו הים שלתוכו אין נכנסים עוד, והוא צ' מעלות למערב ירושלים. ואחר שאטם האזנים משמוע, ואטם העינים מראות, ואטם הלב מהבין, כותב שדעת הראשונים אינה מציאותית, אלא הסכמית. ומתרגם את דברי החזו"א לפי הבנתו, שאומר האם אפשר להתאים את דברי הראשונים למציאות הגאוגרפית - כפי שאני, הכותב, מגדיר אותה, או לא.

ודברי תוכחתו החדים של החזו"א, שאם נחליט שדברי הראשונים נאמרו בהעלם ידיעת המציאות, נבכר ליקח עמידה נועזת (מהעזות של עז פנים ל...) לנטות מהוראתם הקדושה לנו ולכל ישראל, הולמים לכותב. ואוי לו, שקפץ ליוורה רותחת כזו.

מ"ו. מדברי רבנו עקיבא איגר זללה"ה על הדרך הראוי' בלימוד דברי הגמרא והראשונים

והנה כתב שענד עטרה לראשו את דברי רמב"ן בהקדמה לספר המלחמות, ומכאן - שנתן את כל מאדו ודיו בכתיבת הדברים האמורים, שיסודם בטעויות, ובהבנות מוטעות, בחפוש מומים ליתנם בקדשים, בלא ליתן הכשר דעה לגדולי עולם, ראשונים ואחרונים.

אבל ראוי היה לו ליתן לנגד עיניו, קודם לכתיבת המאמרים, [ובודאי קודם לפרסומם בשווקים וברחובות], את דבריו הידועים של הגאון רבנו עקיבא איגר זללה"ה בשו"ת קמא תשובה נ"ה, ואעתיקם פה: - ראיתיו כמתלהלה, יורה זיקים נגד דברי רבותינו הראשונים, ורגז ושחק על אמרותיהם הקדושים, ואין נחת. ומי יתן והיה מקדיש עתות אלה, אשר בהן יגע למצוא תואנה לחלוק - אל היגיעה והעמל להבין אף קצת דבריהם העמוקים והרחבים, צר לי

מאד, צר לי, שבכל דבריו לא מצאתי גם אחד בהם אשר יהיה ראוי להשיב עליו ולהשתעשע בו.

אלה דברי מוכיח לחכם מאהבה מסותרת, כי יחס לבבו וכאש בוערת, על תתו לדברי רבותינו הקדמונים כתף סוררת. ולמען היות לו למזכרת, להבין שדעתם רחבה ודעתנו נבערת, או אז יכנע לבבו לשום פסקי ראשונים לראשו עטרת תפארת, לתכלית הנרצה הלזו הנה באו כל דברי זאת האגרת. ויטיב אם יקח אלו האמרים ויצפנם בלבו לעד למשמרת. עכ"ל.

מ"ז. מדברי הריעב"ץ על הדרך הראוי' לתלמיד לברר סוגיא שמתקשה בה התלמיד קושיות גדולות

והביא במאמרו השני, באות ט"ו את דברי הגאון הריעב"ץ בשו"ת שאילת יעב"ץ, וז"ל, מיהת פשיטא דלא חיישינן לגלויי דעתא נגד דעת הרב בדבר הלכה והוראה בכל גוונא, בין בחייו של הרב, בין במותו, כשאין דעתו של תלמיד מתקררת בדברי רבו, כל ראיות שיש לו יביא, בין בע"פ בין בכתב, לשאול, ולחקור דבר המשפט אצל חכמי דורו הבקיאים, כדי לעמוד על האמת. (ההדגשה - לא במקור). ע"כ. ומה טוב היה, ומה נעים, אילו האזין לדברי הריעב"ץ, שהעתיקם בעצמו, שצריך לשאול, (ולא לכתוב בלשון שאסרה תורה - נגע נראה לי בבית), ולחקור (!) אצל חכמי דורו הבקיאים, (ולא להשתלח בדברי רהב שאין ספק (!) אין כל ספק (!) שהראשונים טעו, וחשבו אשר לא כן, ולכתוב שגדולי האחרונים התאמצו, בלא הצלחה, להתאים את דבריהם למציאות, וכד', וכו', וכו', וכו', ולהציגם כמסקנות לפני רוב עם, שאינם יורדים לעומק הדברים, שבזה קיים גם דברי חז"ל הגס לבו בהוראה... ולפרסם את דברי ההבל ומסקנות התוהו שלו שוב ושוב, בכל מקום אפשרי, ולהתלונן ולהתבכיין על שלא העמיקו די בדבריו כדי להבינו, כשהוא פוסל במומו הגדול - שלא שם דברי הראשונים לראשו עטרת תפארת ולא התאמץ להבינם, לא אותם - ולא את דברי האחרונים - כלל), שאם היה נוהג כעצתו יתכן שהי' עומד על האמת, שחכמי הדור בודאי ידעו להבחין בין תבן שאין בו תבונה לבין בר, והיו מעמידים את השואל על מקומו, ועל טעויותיו, בפרט כאשר רבו, ועצמו במאד מאד.

והנה כתבתי עד כאן להראות עצמת טעויותיו של הכותב, במציאות, בהלכה ובנקודת מבט, ובפירוש דברי הפוסקים בלא עמל התורה הראוי, ובהעלם ידיעת ההיסטורי, וכל זה כתוצאה ממחקר שטחי וחובבני שקידש

נקודת מבט אחת בלא לבחון האם יש בה צדק או לא, [כאשר במבט מבקר היה מוצא אף הוא עכ"פ חלק מטעויותיו הגסות], ועל פי החלטה זו לחלוק על גדולי הראשונים, לעוות דברי הפוסקים, ולהתלהם בדברי גדולי האחרונים. ולא אתיימר שהשבתי על כל דבריו, כי יארכו הדברים.

אלא שבאות מ"ד בא לסכם דבריו, והתחיל בדברים שאין בהם אמת בעליל, וזה בלשון רהב שראוי היה לה שלא באה לעולם, וז"ל, "שנתברר במופת ברור, כגון חשבוני התשבורת וניסיוני התכונה, ששום ראשון לא התכוון למציאות שלפנינו, ודברי החזו"א שדעת כל הראשונים שקו התאריך נמצא באיזור שנחיי עלו בתיובתא, והם מופרכים לגמרי", והנה כל דבריו נמצאו בדויים, כדלעיל, ואם אלו הם מושגיו במופת ברור, וחשבוני התשבורת, וניסיוני התכונה, אם כן יתכן שלדעתו חמש ועוד חמש הם או שבע או שלשים ושלש, ושמא החמה זורחת ממערב. ואף שתקע עצמו, כדבריו, על דברי הרמב"ן בהקדמתו לספר המלחמות, והשתמש כאן בלשונו, לא היה ראוי להסחף להבלים כגון דבריו אלו.

מ"ח. כיון שהכותב חוזר על טענותיו - נתחייבתי לחזור על דחיית דברי איוולתו, כדי שלא תמצא טענה בלא דחי' שיוכלו לטעות בה הקוראים

ובהמשך חזר על דבריו שוב, ושוב, ולא הוסיף הרבה, ואעיר על מעט שהוסיף, שכתב באות מ"ד - 2 דברים רבים, מתלהמים, שאין בהם כל אמת. כתב: א. שהחזו"א נאלץ, כדי להעמיד פירושו ברו"ה, לבנות בנין שלם. כיפין על גבי כיפין, וזה פירוש קשה בגמ', ובודאי קשה לקרוא לכל זה הפירוש המחזור, שבודאי שנתכוונו אליו הריטב"א והר"ן, וכו', וסיים בדברי הנודע ביהודה שאין דעתי נוחה להאריך בדבר שאין לו יסוד בגמ' ובפוסקים כי מה שלא נתבאר בו בגמ' אין לנו מקום לעמוד בו על האמת. ב. ונדמה לו שהחזו"א זללה"ה "התקשה והתלבט מאד מחוסר מקורות ברורים בגמ' ובראשונים". והנה דבריו הבל הבלים, הכל הבל.

מבואר בגמ' שירושלים טבור הארץ, והיא רחוקה 90 מעלות, בערך, מחוץ שנחיי, שהוא קצה המזרח בפלך שניתן לבני אדם בתחילת ישוב הארץ, שהוא המקום הנוח לדיור, ולפ"ז אוקינוס אין פירושו חוף הים, אלא הים המסוכן לירד בו, והוא מתחיל באמת אלפי ק"מ מחופי אירופה. אלא שהכותב לא חפש להבין את הגמ' והראשונים, שסברו שטבור הארץ בירושלים כפשוטו, והשיאם לדברים נשגבים, ומתוך זה טעה, ותעה, ותלה בחזו"א תילי תילים וכיפין על

גבי כיפין של קושיות, שאין להם כלום על מה שיסמוכו, וכנגד זה בנה לו הכותב בנין של קורי עכביש, המצאות שאין להם שורש ויסוד, של מעלות "שלהם" ושל סוף המזרח בהודו, דברים מוקשים, מוזרים ומחודשים, שלא שמעתם און מעולם, וזו ה"אמת" לדבריו, (ולזה, כנראה, **מצא הכותב יסודות ברורים בגמ'**). והעיקר בעיניו - שהראשונים סמכו על החוקרים הטועים, ועל המפות שיסודם בהשערה ודמיון. וכל זה היפך התורה.

והחזו"א שכתב כמה ביאורים בדברי הראשונים, לא כתב אלא לחפש דרך לפרש הדברים לאותם שכבר נחתו אחרי החקירה וההבל, בנסיון ליישב דעתם וליבם, ואין הסברות עיקר, אלא ההלכות.

ובא הכותב והיפך המידה, ותקע עצמו ביותר באמונה בחוקרים הטועים של אז, ובבטחון גמור שגם הראשונים, הנבונים והחכמים, שקבלו התורה, על כל פרטיה, איש מפי איש מסיני, גם הם טעו אחרי החוקרים, ועמל לפרסם דבריו ההבל - למען הַבֵּל והבלל ובלבל את הקוראים.

וגם מה שכתב שם בסעיף 3 שרוב הראשונים חולקים על הרז"ה אין בו אמת כלל, **שכל** הראשונים מסכימים לרז"ה, כפי שכבר התבאר לעיל, וחוסר עמל התורה בעיון הראוי מביא לקריאה שטחית, ולדילוג והשמטה של דברים שנכתבו בפירוש בראשונים, ולהבנה מוטעית לגמרי של דבריהם, כמש"כ לעיל על דברי הכוזרי סעיף מ"ג וכו', ועל דברי הרז"ה סעיפים ו' ז' וי"ט ועל דברי התשב"ץ בסעיף י"ח, ועיין במשנ"ת לעיל, סעיף ד', בדעת הרמב"ם, שאף הוא פסק כרז"ה בכל דבריו.

והגיע באותיות מ"ו מ"ז מ"ח ומ"ט לדברים שע"פ התורה אסור להם להאמר, ואסור לקרותם, ואסור להדפיסם ולהפיצם, שהם היפך החכמה, ורחוקים מרחק רב מן התבונה. ודי בזה.

אלא שבאות נ"ב נשאו לבו - ולא בחכמה, ונלכד בגאונו ועשה עצמו מורה דרך לגדולי הדורות כולם, להודיעם שצריכים להתייעץ עם מומחים ובקיאים כל הצורך, שאף החזו"א א. נעלמו מעיניו ידיעות יסודיות שמשיפיעות על בירור הנושא של קו היום, ב. גם במה שסמך על אחרים - כשל עוזר ונפל עוזר, ולא הבחין בקשיים שונים העולים בנושא. בנושאים מדעיים.

ג. ומביא מה שכתבו בשם החזו"א דהגדול בתורה הוא הפוסק בכל מקצועותיה, ולא יוכל לומר מומחה בנושא מסויים שהוא "מרא דשמעתא" בנושא זה והלכה כמותו, ומגיב: **שכל שכן** שאי אפשר לסמוך על גדול הדור שאינו מומחה ובקי דיו במקצוע תורני מסוים, וזה מטענה מוזרה - "שאם

המומחה חסר לו ידיעות כלליות בתורה, ועמקות, ושיקול הדעת של גדול בתורה, שפוגמים במסקנתו, כל שכן שהגדול בתורה שחסרות לו ידיעות, שיקול דעת, ואבחנה של מומחה בעצם המקצוע הנדרש - תהיה מסקנתו פגומה, וקרוב לטעות בדברים יסודיים ופשוטים ליודעי דבר. ומאידך - המומחה אם הוא ראוי להורות באופן כללי, אך אינו מגדולי הדור - תהיה הוראתו בשטח מומחיותו כרמת הוראתו הכללית.

ולפלא שלא התייעץ עם מומחים נבונים לפני שכתב ופרסם דברים אלו, שהיו מעמידים אותו על כך שאי אפשר שיאמר אדם כן, וכל שכן תלמיד, אלא אם נפל ברמות רוחא עד כדי...

מה שכתב א. שנעלמו מעיני החזו"א ידיעות יסודיות, שמשפיעות על עיקר בירור הנושא, וכוונתו לידיעות היסודיות שכתב בתחילת מאמרו, אותיות א', ב', וכו', כבר נתברר לעיל הרבה שבכל זה **שגה הכותב קשות**, וזאת דווקא **משום שסמך על ה"מומחים" בעיניהם**, שלדעתם הם יודעי דבר, וכל הסומכים עליהם כשלו ובא הקנה הרצוף בכפם, ובמוחם, ונקבם, ונתקיימו בו דברי חז"ל, כל הפוסל - במומו פוסל.

ומה שכתב ב. שציין לכמה מקומות שכשל עוזר ונפל עוזר, שהחזו"א סמך על "מומחים", והם טעו, והחזו"א נגרר אחריהם. והנה מלבד שזו ראי' לסתור את דבריו, שלדבריו כאן סמך החזו"א על "מומחים", ולכן טעה, הנה הראי' הראשונה שהביא, הערה 79, מדהימה בעוצמתה: היוםם קרא לקו התאריך מרידיאן, [וכן קראו לו הרבה מהדוברים בענין] והחזו"א "נגרר" אחרי, אחריהם, אע"פ שאין זה המובן האמיתי של המילה, [והרי אין כל הפרש אם שם הקו הוא כך או קו תחילת היום, וכד', שאין זה אלא קריאת שם בעלמא], ולזה קרא הכותב, **בחכמתו כי רבה, כשלון**. ולולא הדברים נדפסים - לא היה אדם מאמין שאפשר לומר כן, וכל שכן שיהא מודפס כן, להכניס הלצות תפלות כאלו לבית המדרש **כהשגה** על דברי גאון הדור שלפנינו.

והראי' השני' שהביא היא הערה 83, שם מאריך להוכיח שהחזו"א סמך על העתקת דברי ראב"ח מספר היוםם, ולא ראה את הראב"ח במקור, ולכן נעלם ממנו מה שכתב ראב"ח שבית המקדש פונה למערב מחצי הארץ כמו שעה אחת, ולכן מה שמסכם החזו"א שהרז"ה והכוזרי וראב"ח פירשו ע"פ הבנתם שקצה המזרח צ' מעלות מירושלים את הגמ' דנולד אחר חצות, הוא טעות, כיון שראב"ח ס"ל שקצה המזרח קי"ד מעלות מירושלים, ובודאי שלא פירש כהרז"ה.

והנה אף כאן כן הוא, מום שבקש לפסול בו-כשל הוא עצמו בו, שהכותב, שנגרר אחרי החוקרים, וראה בדבריהם עיקר, ראה בראב"ח חולק על דברי הרז"ה, והאמת - שאין בדברי החוקרים מאומה, ולכן גם אין לתת משקל לדברי ראב"ח במה שסמך על דברי החוקרים. ומכל מקום עולה שראב"ח ידע שקצה המזרח רחוק מטבור הארץ צ' מעלות, וזה לא על פי מדידה, כמו שהוכחתי למעלה, אלא מהמקובלות בפי חכמי ישראל, מתורת ישראל, ומהנביאים, שקבלום גם חכמי אוה"ע, רק טעה במקום טבור הארץ, וא"כ כאשר ננכה מדברי ראב"ח את טעותו במה שנגרר אחרי החוקרים, הנה הוא מסכים עם הרז"ה והכוזרי. והן הן דברי החזו"א, שביסוד הדברים הראב"ח ס"ל כהרז"ה. ואין כאן כל מקום טעות.

ובהערה 169 האשים גם את החזו"א ב"טעותו" של הרז"ה שאורך בבל אינו כדברי הרז"ה, בשם בעלי המחקר פחות מב' שעות שלימות, אלא שעה אחת ופחות, ושכח הכותב שכבר פירש, הוא עצמו! את דברי הרז"ה במאמרו הראשון, הערה 39, שבעלי המחקר דברו על קצה בבל המזרחי.

ומצא עוד "טעות" בדברי החזו"א במש"כ שחלק יפן הסמוך לסיביר שדינו כהמשך סיביר, שלדעתו של הכותב כנראה מתייחס לאי סחלין שיש מפות שנראה כאילו האי מחובר ליבשת, (ונסחף בזה אחרי טעותו היסודית שחז"ל והרז"ה והחזו"א שגו בהגררם אחרי המפות) ושגה הוא עצמו בחוסר ידיעת הגיאוגרפי' ההיסטורית, שבאותו זמן שלטה יפן בחלק מהיבשה בסין, ואליו נתכוונו דברי מרן זללה"ה. וחזר ונתקיים הכלל דכל הפוסל - במומו פוסל.

ובתוך הדברים האשים את החזו"א בטעותו של האוצר נחמד על הכוזרי במרחק דמשק מירושלים, אבל לא הראה כל רמז שהחזו"א אף הוא טעה כן. ונראה שלהיטותו היתירה של הכותב להראות את טעויותיו של החזו"א העבירתו הרחק מעבר לקו הבינה.

ורעיון התעתועים שהעלה - משמעותו לקבע את רשעם של מסכילי ורשא להגביר את המדע על התורה, להרכיב עלוב לראשה, וזה - בהיכל התורה, בבית המדרש פנימה, ועתה ביקשה השפחה הסוררה לשלוח לומר לגבירה, המולכת, המפוארה: לי הבכורה. ונעתר הכותב לסייע לשפחה להתנשא לראש, והסכים להיות היוצר והדובר באלו דברי הפלסתר. ושפחה זו הממרה, המלוכלכת במומי ריבוי הטעות ועוות הדעת, לא תקרא עוד אל המלכה, ויתנוה במקום הראוי לה. ולכשתחפוץ המלכה - תקרא שפחה נקיה משקר ושכר, העושה את מלאכתה בדעת, וחוזרת לבית השפחות בכניעה, וזו תבוא על שכרה.

ומכל טענותיו על החזו"א נותרה ההג"ה שהגיה החזו"א בתשב"ץ ס' מעלות, שנראה שצריך להגיה שם ה' שעות, וראוי היה לכותב לקבעה בצורה מכובדת, כראוי לגאון הדור, ולא לצרף לה תשעה ותשעים קבין של תבל ושל תפלות, ולשמש בה כדי לנסות להפוך את קערת ההלכה על פיה.

**מ"ט. המצאות מוזרות ובדויות, ש"מומחה" במדע ות"ח
זוטא, עדיף על גדול בדורו - אם יחסר לו, לדעת ה"מומחה",
בידיעת המדעים. ושב להתפלש בטעות שחז"ל ח"ו
תקנו הלכות לפי מושגי זמנם המוטעים**

וקל וחומר שכתב לעיל, ג. שאם אין הלכה כמומחה במקצועו כנגד גדול הדור קל וחומר שאי אפשר לסמוך על גדול הדור שאינו בקי ומומחה דיו, הוא קל וחומר של שטות, שגדול הדור יש בו דעת, ויודע לבקש ידיעות כשמרגיש שחסרות לו, ויודע להבחין בדברי המומחים בין קש לבר, אבל המומחה, שעיקר סמכו ידיעות "מדעיות", נופל בפח יקוש של טעויות בעיקרי הדברים - הבאות מאמונתו היתירה בחוקרים ה"יודעים" - הטועים. והכותב הוכיח את טעותו זו (גם) בקל וחומר המהופך (ועיין לקמן, בסמוך, בד"ה ולקמיה בסמוך) במאמרו הסמוך כולו על החוקרים, שתחילתו באמונה שלימה בדברי אנציקלופדי' בריטניקה, ותוכו רצוף סמיכה בכל כחו על גדלותם של הראב"ח והיסו"ע, שהתאמץ למנותם בכלל הראשונים והפוסקים עד כדי כך שכתב שהרמב"ם אין הלכה כמותו כנגד היסו"ע, דגברא אגברא קרמית, [עיין הערה 90 במאמרו השני], ועירבב בין החוקרים המוקדמים ובין רבותינו הראשונים, וכללם כולם יחד, שהשווה קטון וגדול שבגדולים וקרא לכולם קדמונים, ועוד, ועוד, וזה כל מהלכו במאמרו, כמו שנתפרש לאורך כל מאמרי.

ולעיל באות מ"ו כתב משם משם רמח"ל שכתב "עוד צריך שתדע שדברים רבים בעניני הסודות ירמזום חז"ל בענינים מן הטבע או התכונות וישתמשו מן הלימודים שהיו מלמדים בימים ההם אנשי החכמה הטבעית והתכונה, ואמנם אין העיקר להם ענין ההוא הטבעי או התכוניי אלא הסוד שרצו לרמוז בזה, ועל כן לא יוסיף ולא יגרע על אמיתת הענין הנרמז היות הלבוש המשליי ההוא אשר הלבשוהו אמיתי או לא", עכ"ל, ולמד הכותב מזה שלפ"ז יש לפרש גם את הסוגיא בר"ה, כל ראשון לפי דרכו - ע"פ המושגים המקובלים אצלו, שכן גדר מולד זקן **תקנו לפי מושגי זמנם**, והיינו שאין סיבה מוכרחת שמולד זקן יהיה תלוי על גבול קצה המזרח במציאות, אלא שחז"ל **חפשו** להגביל גבול עד מתי יהי' המולד ועל פיו עדין יקדשו את אותו היום, **ומצאו** סברא והגדרה

לתלותו במציאות לילה ויום מן החדש בקצה הארץ - לפי מושגי זמנם, ולכן מה שהמציאות הידועה היום היא שקצה המזרח הוא רחוק מאד ממושגי זמנם - אינה סיבה לשנות את גבול מולד זקן, עב"ד.

ודבריו כאן רחוקים מאד מן האמת ומן התבונה, וקרובים אל המינות. הרמח"ל כתב שחכמי הסוד השתמשו במשלים מן הטבע ומן התכונה - כפי שהיו ידועים בזמנם - כדי לרמוז בהם סודות, ולכן כתב שאין כל הכרח שהמשלים אמת, שהם השתמשו במשלים אלו כיון שכך היו הדברים ידועים בזמנם, וכונתו שאם היו חז"ל משתמשים במשלים, ובלשונות, כפי האמת - היו הדברים תמוהים לרבים, ולא היו מובנים כלל. והכותב מנסה להשוות לזה הלכה, הבנוי על פרטים רבים, שכולם, (או מקצתם) אינם אמת, וא"כ ההלכה ח"ו נוסדה בטעות, וכלשונו "ע"פ מושגי זמנם" המוטעים - רח"ל מדעה זו, ואין זו גזרה שוה אלא מילי דליצנותא, ואוי לנו מעלבונה של תורה, ועיין באגרות חזו"א ח"ג סי' רפ"ח שהחזו"א כתב על ספר שכתב "שחכמי ישראל לא ידעו שיש מקומות שבהם יש זמן בשנה שהשמש נראה על הארץ ימים רבים בלי שקיעה כלל", כלשון הזו: לא אמר כלום, ודבריו כפירה בדברי חז"ל ואסור לשמעם, וקטנותו גרם לו, וכבר פירש הגר"א, בביאורו לספר יצירה ענין חלונות ברקיע שאמרו חז"ל. (ודברי היש"ר מקנדיאה אינם מעלים ואינם מורידים, שלא היה מגדולי התורה ממש, ושמא שגה בזה, וצריך לעיין בדבריו, ועיין בשם הגדולים בערכו מה שכתב על מש"כ בקבלה).

- ולקמיה, בסמוך, העתקתי תשובת הרא"ש שם כתב על ההבדל בין החכמה החיצונה, שהיא שיחה בטלה, ובין תורה שלימה שלנו, וכתב שם ש"התורה היא קבלה למשה מסיני, והחכם ידרוש בה במידות שניתנה לידרש, ומדמה מילתא למילתא", והיינו בקל וחומר וגזרה שוה, אבל ממידת החכמה שיהא הקל-קל והחומר-חומר, והגזרה תהא שוה, ובא הכותב ועשה קל וחומר מהופך, וגזירה שאינה שוה, והיפך המידות, ונטה, ונלז מרחק רב ממידות החכמה. והכל משום שהעלה ליבו טינא לנטות מדברי גדולי הדורות, וגדול הדור, ושרי ליה מאריה.

וכתב עוד באות מ"ז: ולא באו חז"ל לקבוע את מקום קו התאריך - שהרי א. היה ברור בזמנם שהנוסע למזרח לא ישנה את יומו כל זמן שלא הגיע לחוף הים בקצה המזרח במציאות. ב. הרי ברור שהנוסעים לא יקבעו את קצה המזרח לפי מדידות או מפות מדעיות של מעלות אורך שלא נודעו אלא ליחידי סגולה, - וגם הם טעו בהם, כמבואר לעיל. ג. והרי קו היום הוא מציאות ממעשה בראשית ולא ניתן לשינוי, ואינו תלוי בקביעת ההלכה דמולד זקן וכו'.

ד. וכאמור בסוגיא דר"ה לא באו חז"ל לקבוע את מקומו, ה. שלא היתה שאלה מעשית כלל בימיהם, אם לא על צד הרחוק ביותר, אלא נהפוך הוא - באו לקבוע ההלכה על יסוד גבול הים הידוע בימיהם, עכ"ל.

ואילו הטה אזנו לשמוע דברי חכמים היה מבין שהוא מלעיב במלאכי האל' בדברי הבל, להרז"ה שקו התאריך בקצה המזרח, והוא בערך קו צ' מעלות שלנו מירושלים, הנה הקו סמוך לקצה שנחיי (או בחוף שנחיי), שהוא קצה המזרח בפלך הרביעי, והנה קבעוהו חז"ל, וכן היה מקובל, והנוסע למזרח לא נצרך לשנות יומו עד שהגיע לקצה המזרח, שהוא קצה היבשה, **במציאות**, וכמש"כ החזו"א שאפילו בצפון הרחוק - עד קצה המזרח, שהוא קצה היבשה במציאות, לא משתנה היום, והנוסעים למזרח לא קבעו את היום לפי מפות, שגדולי הראשונים לא הורו להם מפות, ולא ע"פ מפות, כפי שעלה בדמיונו של הכותב, אלא הורו להם (אם היו, על צד היותר רחוק) שלא ישנו את יומם עד שיגיעו לקצה המזרח, והסוגיא בר"ה הורתה על מקומו של קצה המזרח בדיוק ע"פ המקובל אצל חכמי ישראל, רבי החכמה והתבונה, ולא קבעו, חס וחלילה, חס ושלוש, את ההלכה על יסוד הים הידוע לחוקרים הטועים בדמיונות, ובודאי לא על יסוד הים שחפץ הכותב שימצא באמצע הודו, [ויציף מדינות וערים והמון אדם], וכל ראיותיו - שאלותיו כליל חלפו עברו. והנה הוא מוסיף הבל, ומרבה עוול.

נ. בעקבות מושגיו המוטעים נגרר הכותב לדברים חסרי הגיון, מהופכים

ובאות נ"א סעיף 11 כתב עוד בזה, ושקע עוד בקושיותיו על יציר כפיו הדמיוני, השלול מכל וכל, שחז"ל קבעו ההלכה על יסוד ה"מפות", וטוען על זה "היתכן שהתורה נתנה מכשול כה גדול לפני תושבי ונוסעי המזרח, שגבול היום ייקבע וישתנה בכל דור ודור, ע"פ גילויי הגויים חוקרי הארץ?" ודבריו אלו הם באמת טענה גדולה על כל דבריו, שחז"ל סמכו ח"ו על "מפות" וגלויים, והם הוכחה ברורה שדבריו, כל דבריו, בלתי אפשריים. אלא דלא נצרכא לזה, שלא אדע איך עלתה מחשבה כזו על דעתו של הכותב.

והנה קורא הדורות מראש, נותן התורה, סיבב שקו התאריך, שהוא ביבשה בקצה המזרח, ובים - **צ' מעלות** למזרח ירושלים. ומקומו המדויק בים, ובאיים שבים שם קצה המזרח, באמת לא נודע לכאורה הרבה מאד שנים, ומן השמים סבבו שכל אותם שנים לא קרבה רגל יהודי לקצה המזרח, ולא היה צורך

הכותב נופל במושגים מוטעים ודברים נטולי הגיון קיא

בקביעת מקומו המדויק של הקו בים, וביבשה ידעו היטב שעד קצה היבשה לא משתנה היום. ובמאות השנים האחרונות, במ נפוצו יורדי הים טפי, ונהפכה הנסיעה במקומות אלו לדבר המצוי, כבר נשתכללה מלאכת המדידה, ואפשר לידע המקום והקו בדקדוק.

וראה זה פלא: הכותב סומך בסעיף 11 שם בד"ה ובשורה, על מסבב הסיבות שסיבב שיסמכו ישראל על הגויים, ועל הבורים, חסרי החכמה ודלי הדעת, ועל רשעי בני ישראל - שהתאמצו לחלוק על התורה, וכאשר סמכו ישראל על כל אלה בניגוד לדעת גדולי ישראל - זה עלה כמעט כמו הקו שכתב הוא, וקיים בעצמו השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, וילך בדרך עקלקלה, היפוך התורה, היפוך דעת תורה, היפוך הדעת.

ובאות מ"ח פירש את כל הראשונים שלדעתו פירשו את הסוגיא דלא כהרז"ה. ואמנם כבר נתבאר (סעיף כ') שראב"ד, אף כי פירש את הסוגיא דלא כהרז"ה - הסכים, בפירוש, עם הרז"ה בקו התאריך. ודעת הרמב"ם נתבררה לעיל סעיף ד' שפסק בספרו משנה תורה, ביד חזקה, ככל דברי הרז"ה, ובפירוש מסכת ר"ה שהעתיק המפרש משם פירושו של הר"מ שפירש דלא כרז"ה - סיים וכתב שכללו של דבר שלא נתבררה לו סוגיא זו.

והביא דברי הקליר בפיוט לפרשת החודש שכתב וז"ל זהר לשעות שש תארו להתאשש, פחות משש - כל עין יעשש, ומפרשו כנגד דעת התוכנים, והיינו דעת רז"ה, שהלבנה נראית רק ככ"ד שעות אחרי המולד.

והביא גם מפסיקתא דרב כהנא, פיסקא החדש, שמשמע שלא כהתוכנים, וז"ל ר' שמלאי תני לה בשם רבי שמואל כל חודש שלא נולד קודם לשש שעות אין כח בעין לראותו מבערב.

והגיחוך שבראי' זו גלוי, ובולט לעין: אם זו ראי' - היה לו להוכיח מלשון הגמ' ר"ה כ' ע"ב נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, וכו'.

אלא שהרז"ה ביאר את הגמ' בר"ה בדרך היחידה האפשרית, שלילה ויום מן החדש היא בצין, ונולד אחר חצות וקודם חצות הוא בא"י, ואז הוא נראה בצין בסוף היום קודם, קודם השקיעה או אחרי השקיעה, והסכימו עמו כל גדולי עולם, הרמב"ם והריטב"א והר"ן והר"י ממרויש והרשב"ץ. והמדרשים, יש מהם שסברו כהירושלמי וכהראב"ד שבאמת הלבנה נראית שש שעות אחרי המולד, ויש מהם שמתפרשים היטב כמסקנת הבבלי, עיין לעיל סעיף ד', ועכ"פ אחרי שכן מסקנת הבבלי והפוסקים הראשונים והאחרונים, - כן

הלכה, ואין מקום לתלמיד בן דורנו לבחור להעדיף דעת הירושלמי, ולדבר בסגנון כזה הוא בכלל הגס לבו בהוראה.

נ"א. הסתערות אחרונה דהכותב על דעת הרז"ה - ונפילה בדברים מוזרים

ובאות מ"ח אסף את כל הכותבים דלא כהרז"ה, והיפך המידות בכמה פנים.
כתב דרש"י פירש דלא כרז"ה, והעתיקו האגודה. - אבל **"שכח" לכתוב**
דדברי רש"י נדחו במוחלט בתוס'.

כתב שתוס' פירש דלא כרז"ה, ושוב **"שכח"** לציין שתוס' כתבו שיותר
נראה לפרש לענין המולד, שצריך שיהא המולד מבערב של כ"ט באדר, שיהא
לילה ויום מן החדש, וזה קרוב לדברי רז"ה, אלא דהקשה ע"ז שאין המנהג
כן, [ודברי רז"ה דמיירי בראית המולד מסין מתרצים הקושיא והגמ' היטב
לדרכו של תוס'], וסוף דברי תוס' **שאין להם ביאור נכון בגמ'.**

כתב דרמב"ם פירש הסוגיא בפירושו לר"ה דלא כרז"ה ושוב **"שכח"** לציין
דהרמב"ם סיכם שאין **לו ביאור נכון בסוגיא**, [ולא נחת לחשב את דברי
הרמב"ם **ביד החזקה** שפסק ככל דברי רז"ה, כפי שנתבאר לעיל סעיף ד'],
והביא את דברי הראשונים - הרשב"א, הריא"ז המאירי ור' אברהם מן ההר -
שלא פירשו כהרז"ה - אבל לא ציין שלדבריהם אין ביאור נכון בסוגיא,
מקושיות שהקשו שם הראשונים.

ונראה שדברי רז"ה בסוגיא זו דר"ה, לבאר השמועות דנולד אחר חצות
ובעינין ולילה ויום מן החדש וכו' נכתבו אחרי שאר דברי רז"ה בר"ה, ונתפרסמו
מאוחר הרבה יותר, ולכן הרמב"ן הביא מדבריו רק בפירושו לתורה, ורשב"א
כתב כנראה את חיבורו לר"ה קודם שנודעו דברי רז"ה, ורמב"ם קבלם אחרי
שכתב את פירושו מסכת ר"ה ולפני שכתב את הלכות קדוש החדש ביד
החזקה, ומן הראשונים היו שלא ראו את דבריו, עכ"פ עד אחרי שכתבו את
חבוריהם בענין זה, ומהם האגודה שלא הזכיר את דברי הרז"ה.

וכל הראשונים שראו את דבריו - קבלו אותם, והם, הר"ן והריטב"א, והר"י
ממרויש וחבורתו, [ותשובה שהשיבו לו מן השמים], והרמב"ם, [שכתב
שהתקשה בביאור הסוגיא - ופסק ככל דברי רז"ה ע"פ ביאורו, כמשנ"ת סעיף
ד'], והרשב"ץ כתב מדעתו (כן נראה לכא') ככל דברי רז"ה בסוגיא, וכמשנ"ת
לעיל (סעיף י"ח), ורמב"ן העתיק מדבריו בפירושו לחומש. [ומה שהביא רמב"ן
את דברי הראב"ח בדרשת תורת ד' תמימה - זה כתב לשלטונות שנצרך לפרש

להם גדולת התורה, או לחלושי הדעת מבני ישראל]. וכל גדולי הדורות מן האחרונים שדנו בסוגיא קבלו, וכתבו, את דברי רז"ה בפשיטות, והם - המהרש"א, והפני יהושע, והמהרי"ט, וההפלאה, והחתם סופר, והערוך לנר, והשו"א ומשיב והאבני נזר, וגדולי הדור, החזו"א וסיעתו, [והגרי"ז מבריסק]. ותימה גדול שלא מצא את כל אלו בחיפושיו אחר דברים מגדולי הדורות והפוסקים בסוגיא זו.

והביא מדרשים שכתבו כמו שנראה מהירושלמי, שהלבנה נראית שש שעות אחרי המולד [ואמנם חלק מהמדרשים כתבו כלשון הבבלי, כמו הפסיקתא דרב כהנא, והפירוש שפירש הרז"ה בבבלי יפרש היטב את לשונם שם, וכן הוא לשון הפרי חדש, והילקוט פר' בא כבר נתבאר לעיל (סעיף ד')]. וכתב שאע"פ שלשון המדרשים הוא נגד התוכנים - אין אחריותם עלינו, וכל זה מוכרח נגד ביאורי התוכנים בסוגיא זו (דהיינו פירוש הרז"ה ושאר הראשונים, ונגד דברי הרמב"ם, ורחמנא ליצלן, שכלל את הרז"ה, ואת כל גדולי הדורות שכתבו כהרז"ה, בכלל אלו שהלכו שבי אחרי התוכנים, וכלל בזה את עצמו בכלל מבזי התורה), וממשיך - דלפי כל דבריו הנ"ל אין שום סיבה לתלות שקו היום נמצא בשנחאי, ואדרבא, אי אפשר לתלות את קצה המזרח באיזור שנחאי שלא היה ידוע כלל. וממשיך באות מ"ט - שגם אם לא נדע פירוש הגמ' בר"ה, לא מפני זה נבוא להמציא הלכה מחודשת, ונרחיק טובא להתאים למפות שלנו את ביאור החזו"א לפירוש הרז"ה, שפירש כפי מושגי זמנו. ע"כ דבריו.

הרי לנו "מחלוקת" מחודשת ומשונה ביותר.

ברור לכל שרב אשי ורבינא סוף הוראה, והתורה כפי שנמסרה בתלמוד הבבלי היא היא שנמסרה למשה בסיני, ואם זו הדרך היחידה לביאור הגמ' - א"כ זו הלכה מפורשת בגמ' הבבלי, [ואף שיש שפוסקים לעתים כירושלמי נגד הבבלי - אין כן הדרך על הרוב, ויש טעם מיוחד בכל כה"ג], וכן ברירא לכל הראשונים והאחרונים שפסקו כהרז"ה - בלא להביא דעות אחרות, ונדחו הדעות האחרות מקושיות מהסוגיא, ומהמציאות.

והכותב "חולק" על כל זה, ודברי הראשונים (!!) נכללים אצלו כביאורי התוכנים (!!), והוא "דוחה" את מסקנת הבבלי, והפירוש היחיד בה, כיון שעלה לו מאנציקלופדי' בריטניקה שאיזור שנחאי לא היה ידוע כלל בזמנם, [וזה גם בניגוד למודפס במפת אל אידריסי שאיזור זה היה ידוע ומפורט במפה], וסובר, ומנסה לשכנע בדברי חלקלקות, שהראשונים כתבו הלכות למעשה ע"פ

מושגי זמנם - דהיינו ע"פ טעויות שהאמינו בהם החוקרים, ותולה דבריהם של ראשונים כמלאכים שכאילו נפתו אחרי הבליהם וטעויותיהם.

וכל זה מלבד שנושא קו התאריך ותחילת היום אינו קשור לפירוש הסוגיא, שהראב"ד ביאר את דברי הכוזרי על פי היסוד שתחילת המזרח צ' מעלות מירושלים, ולא נתקשה בדבריו בזה מאומה, כמשנ"ת, שהקשה עליו רק מה דס"ל [להראב"ד] דאי אפשר שיהיה דין מעכב בקדוש החודש התלוי במקום שחוץ לירושלים. וכן ברורים דברי הרב חסאן ב"ר מרחסאן דיין דקורדובה, ודברי הר"י בן ברוך, והאבודרהם שנסמך על הר"ח ב"ר מרחסאן, [והם חלקו, יחד עם כל הראשונים, על סברת הראב"ד שממנה הקשה לכוזרי].

וחזר על דבריו שראב"ח לא הסכים עם קו קצה המזרח דהרז"ה, ו"שכח" שראב"ד כתב שראב"ח לא היה מגדולי התורה, ואין דבריו באים במנין לענין הלכה כשאין דעתו כגדולי התורה. ובמה שכתב ראב"ח שקצה המזרח הוא צ' מעלות מאמצע הישוב - בזה נגרר אחרי החוקרים הטועים, והחזו"א ניכה טעות זו מדבריו, ומלבד זה - ס"ל ככל הראשונים שקצה המזרח צ' מעלות מטבור הארץ, שהוא באמת ירושלים, שכן היתה הקבלה בפי כל הראשונים.

ומה שכתב בשם האוצר נחמד שכל חכמי התכונה מבני ישראל נמשכו אחר הרמב"ם שא"י היא ס"ו מעלות מן המערב - כן הוא באמת, שאותם שנמשכו אחרי התוכנים הטועים טעו בזה, ולא פירשו נכון את הרמב"ם, שהרמב"ם לא טעה, שהרי לא כתב כן, שכתב רק שא"י משוכה למערב כ"ד מעלות **מאמצע הישוב, ולא אמר, בשום מקום, שמאמצע הישוב לקצה המערב יש צ' מעלות, וכבר נתבאר.**

וחזר עוד על הדברים הקרובים למינות [עיין אגרות חזו"א ח"ג סי' קפ"ג] שהראשונים שנקטו כחכמי ישראל שבלילה החמה עולה מעל הכיפה לא ס"ל כהרז"ה, וכבר נתבאר דרמב"ם הלכות קדוש החדש כולו בנוי על סברות הרז"ה, שהחמה יורדת בלילה מתחת לכדור הארץ, ולא עלה על דעת חכם לומר דפליגי בזה.

נ"ב. קושיא בדברי רז"ה - ותירוצה

נג. ובאות מ"ט, בד"ה ולא עוד, העתיק דברי הרז"ה: שמחשבון המולד אתה יכול לדעת שעת הראי', שהיא לאחר מכן כ"ד שעות, ואם העידו עדים שראו את החודש קודם הזמן הזה הרי הם מוכחים וכו'.

וכתב דא"כ פירושו מתייחס למולד האמיתי, ולדבריו א"א לראות את המולד האמיתי בפחות מכ"ד שעות, ותמה ע"ז מדברי הרמב"ם שאפשר לראות לפעמים כעבור י"ח שעות.

וכתב עוד דמש"כ הרז"ה דהירח נראה אחר כ"ד שעות אינו אפילו ממוצע, [ודבריו עפ"י חשבון דברי הרמב"ם בפ"ז מקדוה"ח], אבל שכח את דברי הרמב"ם בפ"א שם ה"ג שהממוצע הוא כ"ד שעות. ואבאר כוונת הרז"ה, דחשבון המולדות נבנה ע"פ הממוצע, ודכוותה במולד האמיתי, וזה מבואר בגמ' במש"כ מחשבין את תולדתו, כמש"כ רז"ה, ובמולד האמיתי יוכחשו העדים אם יאמרו שראו את הירח בזמן שא"א לראותו ע"פ החשבון.

וכתב שהחזו"א בחלק א' (של קונטרס י"ח שעות) סק"ב יישב את דברי הרז"ה בדוחק.

ואמנם דברי רז"ה מבוארים, שראית הירח החדש היא בממוצע כ"ד שעות אחרי המולד, (וע"פ ממוצע זה קבעו את חשבון המולדות שאנו נוהגים בהם כיום) ואם יחשבו בי"ד את המולדות - האמתיים - ידעו להכחיש את העדים, וזה תוכן דברי החזו"א, ואין כאן כל דוחק, אפילו למפשפש ומחזר ונובר אחר מה שיוכל לכנותו כדוחק.

ובעמ' א' ל"ד המשיך בדרכו לומר שהכרח הרז"ה [והרמב"ם] לפרש את הסוגיא על קצה המזרח הוא משום טענת התוכנים שא"א לראות את הירח אחרי שש שעות - ואין הדבר כן כלל. והאמת דמה שאמרו שהלבנה נראית כ"ד שעות - בממוצע - אחרי המולד הוא מוכח מסוגית הגמ', שאין ביאור אחר לדין של בעינן לילה ויום מן החדש, ונולד אחר חצות, אלא כביאור הרז"ה, והרז"ה לא הזכיר שנשמך בזה על ידיעה חיצונית, ולכן הרמב"ם שסבר אמנם מתחילה (בפירושו לר"ה, ובכתב שכתב באבסנדריא, שהגיע למאירי) כפי שנראה בירושלמי ששש שעות יש בין המולד והראי', - סוגית הגמ' הכריחתו לקבל כל דברי רז"ה בענין.

והדברים מאירים, ולמותר להאריך עוד בענין.

נ"ג. מסקנות מעוותות מגישה מעוקלת

וכתב עוד באות נ"ב דברים קשים, וז"ל - אם בארזים נפלה שלהבת מה יגידו איזובי הקיר, מרן זצוק"ל, עם כל השתדלותו להתייעץ עם מומחים ויודעי דבר של דורו לא עלתה בידו למצוא מומחים אמתיים בתחומים המיוחדים

הנצרכים לבירור נושא זה. וכו', ואי אפשר להתכחש לעובדה שנעלמו מעיני מרן ידיעות יסודיות המשפיעות על כל עיקר בירור הנושא.

וכל דבריו הבל הבלים, שכיון שתקע עצמו במחשבתו שה"ידיעות" שמצא הן יסודיות, וכל מהלך מחשבתו הוא הנכון, כשר הדבר לפניו לקבוע שהחזו"א לא מצא מומחים אמיתיים, (שהנה - אף אחד בעולם לא הלך במהלך זה לפניו, וא"כ רק מומחה "אמיתי" אחד יש, והוא הכותב עצמו, והחזו"א באמת לא בקשו לעמוד על גביו ולהורות לו דרך "האמת" בסוגיא), ומעתה הגיע הכותב למסקנא הזוהרה שאין ספק כי אילו עמד המומחה - [הכותב] על גבי החזו"א להבינו דעת בסוגיא ודאי שקונטרס הי"ח שעות היה שונה בהרבה מזה שלפנינו, והיתה מסקנתו כדברי הכותב. ובכל זה הלך הכותב אחרי ההבל, ויהבל, ופסל במומו, ונפסל.

והאמת - שהכותב הלך חשכים בכל סוגיא זו כמו שנתבאר בקונטרס זה כולו, וכתב היפך התורה, והיפך החכמה, והיפך התבונה, והיפך המדע, ורבותינו הראשונים, וגאון הדור שלפנינו, החזו"א, ירדו לחקרה וביארוה על פי האמת, וקבעו את קו התורה בחכמה, ושמה תשכון אורה, ותגל התבונה.

ואעתיק פה מתשובת הרא"ש כלל נ"ה, תשובה ט' - ב', שם איתא נידון בפירוש תקנת הנישואין, ובתרגומה מלשון ערבית, והרא"ש סמך על תרגום שכתבו לו, והחכם ר' ישראל כתב לו את דעתו שכיון שדנים על תקנת הנישואין - מעתה אין לנו עסק עם התלמוד, ואין ראוי שיפסוק בדבר אלא מי שיש בו שני ענינים, סברא ישרה, ובקיאות בלשון ערב האמיתית בתכלית השלימות, ואז אפילו יבא רב אשי ויחלוק עליו אין שומעין לו, ופירש דבריו שצריך ידיעת לשון ערב האמיתית, זו היא הלשון שכתובים בו דברי החכמות החיצוניות והמשלים והשירים, ואינה כלשון ההמון. ועוד כתב שם שיש כללים הבנויים על השכל, והם כללים בדין, ודיני תורה (הדת) הם פרטים, ובודאי שאדם דעתו יותר על הכללים הבנויים על השכל, מאשר על ההלכה.

והרא"ש משיב לו בתקיפות על כל דבריו, שמה שכתב שהפוסק בדין זה צריך שיהיו בו שני דברים, סברא נכונה, ובקיאות בלשון ערב האמיתית, כותב הרא"ש על נחיצות הסברא - תהלה לא' חנני א' ויש לי כל בסברא אמיתית של תורת משה רבנו ע"ה, ככל חכמי ספרד הנמצאים בימים אלו, ומה שלא ידעתי מחכמה חיצונית שלכם - [שזו הדרישה השניה של הכותב שם] - בריך רחמנא דשיזבן מינה, כי בא האות והמופת (של החכמות החיצוניות) להדיח האדם מיראת ד' ותורתו. ועל לשון ערב האמיתית שאיני בקי בה, על מי יש לסמוך, - אלא עליך, שאין בקי בה כמוך, כי כל חבוריך על דרך לשון הערב,

וכו', - ולא ראיתי בכתבך הראשון, גם השני, גם השלישי, גם לא שמעתי מפיו סברא שיש בה ממש, וכו' וכו', ואף ת"ח לא אמר לנו מכל הסברות העיקשות שאתה מחדש עתה,

ועל מה שכתבת מגזרת השכל וגזרת הדת [- התורה], מה אשיב על זה, לא תהא תורה שלנו כשיחה בטלה של החכמה החיצונה, חכמת הגיונכם אשר הרחיקו כל חכמי הדת, שנביא ממנה אות או מופת לחייב ולזכות לאסור ולהתיר, והלא חוצבי מקורה לא האמינו במשה, ובמשפטים ובחוקים צדיקים אשר נתנו על ידו בכתב ובקבלה, ואיך שואבי מימיה יביאו ראיה מהם לחוקים ומשפטים של משה רבנו עליו השלום, לפסוק דינים במשלים שהורגלו בהם בחכמת הגיונם, וכו', כי חכמת הפילוסופי' = (המדע - זו היתה משמעות המילה פילוסופי' בזמנם, כידוע) וחכמת התורה והמשפטים אינם על דרך אחת, כי חכמת התורה היא קבלה למשה מסיני, והחכם ידרוש בה במידות שניתנה לידרש, ומדמה מילתא למילתא, ואע"פ שאין הדברים נמשכים אחר חכמת הטבע - או הולכים על פי הקבלה, אבל חכמת הפילוסופי' - המדע - היא טבעית, וחכמים גדולים היו, והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוב חכמתם העמיקו, שיחתו, והוצרכו לכפור בתורת משה, לפי שאין כל התורה טבעית אלא קבלה, ועל זה נאמר תמים תהי' עם ה' (א-לקיך) וכו', כלומר אע"פ שיצא לך הדבר חוץ מן הטבע - אל תהרהר על הקבלה, אלא בתמימות התהלך לפניו. ועל זה נאמר כל באיה לא ישובון, רוצה לומר כל הבא ונכנס מתחילה בחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכנס בלבו חכמת התורה, כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה, כי לבו נמשך תמיד אחרי', ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה, שהיא ארחות חיים, כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע, ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות, ולהביא ראיה מזו לזו, ומתוך כך יעוות המשפט, כי שני הפכים הם, צרות זו לזו, ולא ישכנו במקום אחד. עכ"ל הרא"ש.

ודברי הרא"ש נאמרו למי שלא נטה לעקל את דברי החכמה, אלא בקש להכפוף את התורה אליה, אבל המחבר הלך אחר דעתו המעוקלה - גם בדברי החכמה, וגם בדברי התורה, ובנה מגדלים פורחים באויר בדרך עקלתון שבחר, ומעפר בעפר את התורה וגדוליה. ולא באתי אלא לברר ולבאר כל זאת, ולמחות מחאה גדולה, על עלבון התורה, ולהעמיד האמת והחכמה ויושר ההגיון על תלם.

והנה כאשר ביארתי במחברתי, תורת אלקים היתה בפי חכמי התורה, ונאמנו מימיה, וכל דברי חכמים אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב

וחביב ונחמד ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה, כאשר נחפש, ונתאמץ, להבין דבריהם, כאשר ראוי, והמה ישרים, ודברי חכמי המדע (של אז - וכו') כולם מוטעים ומשובשים ומשופשים, כאשר נתבאר באורך, כי ישרים דרכי ה', חכמים ילכו בהם.

נ"ד. ראוי לנו, כולנו, לשמוח על שהועמדו דברי ראשונים ואחרונים, וגדולי הדורות, בקרן אורה, באור הישר, והוא קו חכמת התורה קו האמת

וכתבתי כל דברי על פי בקשת הכותב בסוף אות מ"ב, "שבדק את דברי החזו"א עד כמה שידו, יד כהה, מגעת, ומי שיכול להעמיד את דברי מרן החזו"א, ודברי הראשונים, וגדולי האחרונים, כולם, בקרן אורה בדרך האמת והישר, שכרו אתו מן השמים". ומכאן שבודאי ישמח הכותב, ויעלוז, על כל מה שביארתי, שניכר שהוא מִיָּצֵר על הדוחק והמִיָּצֵר בו עמדו לדבריו דברי הראשונים והחזו"א, ויגיל על כי הדברים נתבארו, ונתבהרו, [ויזכה מעם ד' שיפרסם קושט דברי אמת וחרטה בגילה], והיו כאור זורח מאיר לעולם וליושבים בו.